

FAMILIA BACH

Origen

El meu avi matern era l' Antoni Bach de Portolà. Ara doncs, li toca el torn a aquesta branca de la meva família: els Bach.

El bressol d'aquesta família el trobem al Cabrerés (nom més tradicional) o Collsacabra (nom més actual), subcomarca de l'Osona just al límit de la Garrotxa i la Selva, i situada a mig camí entre Vic i Olot i creuada per l'antiga Strata Francisca, més tard camí ral. Es una subcomarca plena de fonts, rieres i torrents i d'abundosa pluviositat. És molt plena de prats verds de cingleres abruptes, de boscos de rouredes, alzinars, fagedes i pinedes. El terreny es ple de balmes, coves i avencs, que ja en la prehistòria eren utilitzades com a habitatge. Es una comarca molt feréstega i abrupta, amb molta vida animal i vegetal. Francament bucòlica.

Venint de Vic, passat l'Esquirol i Cantonigros, abans d'arribar a Pruit i Rupit, en una petita vall a 1000mts d'altitud es troba de temps immemorial, la pairalia el Bach de Collsacabra. Encara que és més antiga, documentalment ja es fa referència l'any 1195 en el *Capbreu del Faber de Cabrera*, a prop del mas Casellas de Cantonigros, que compren els antics termes parroquials de Sant Julià, Sant Llorens Dosmunts i Santa Maria de Corcó, terres que depenien dels Senyors del Castell de Cabrera. Tornem a tenir notícies del Bach l'any 1351, referenciat en el *Capbreu de la Capellania de Corcó*, a l'*Arxiu Parroquial de l'Esquirol*.

De la primitiva casa no queda rastre, ni tan sols el record de que hagués estat situada al mateix emplaçament de l'actual casalot. Entre aquella primera ubicació i l'actual, possiblement va haver alguna més, i si més no, varies ampliacions i reformes. Les diferents ubicacions devien estar molt a prop una de l'altra ja que la casa va estar situada sempre, igual que ara, en la mateixa obaga de la que va prendre el nom des dels seus inicis: el Bach.

Pels seus límits amb les finques colindants sembla que la propietat no ha variat gaire de dimensions, mantenint-se en el decurs dels segles amb les mateixes terres, camps, prats, horts i boscos, fent un conjunt de prop de 100Ha. Antigament el camí ral de Vic a Olot no passava com ara pel Bach, si no que discorria allunyat de la finca, un parell de km cap al nord, fregant Comajoan, per sota d'Aiats: l' antiga via romana de Vic a Olot, Strata Francisca. Una desviació d'aquest camí ral conduïa fins al Bach. Amb el pas del temps es va anar consolidant un altre camí que venia de Cantonigros, passava a tocar de la casa i continuava cap a les Viles de Pruit. Aquest va agafar la primacia, caient en desús el primitiu camí ral, i el Bach va quedar més ben comunicat.

La finca està situada en una zona de pluviometria elevada que afavoreix la crescuda dels boscos, la verdor dels prats i els molt nombrosos rierols que la solquen. El clima es bastant fred a l'hivern i bastanta calor a l'estiu, però les temperatures no son extremes.

El casal actual és majestuós i és la culminació d'una obra que durà molt de temps. S'acabà l'any 1837 com indica la inscripció que es pot llegir a l'entrada principal: "1837 Benedic Domine Domum istum". L'edifici és de forma rectangular, amb dues torres flanquejant la façana principal. Té quatre plantes d'uns 400m² cadascuna. Possiblement l'inici de la construcció de l'edifici actual es remuntés a les primeries del segle XVIII i que es va anar engrandint amb el pas del temps. Encara al segle XX la tia Dolors Fontcuberta casada amb l'oncle Francesc Bach, va afegir un cos d'obra ampliant la part posterior del casal. A la *Gran Geografia Comarcal de Calalunya. Osona i Ripollès, volum I pag. 235*, assenyala com a mas remarcable a la comarca el Bach de Collsacabra, a prop del Coll del Bach, com a impressionant edifici del segle XVIII d'estructura semblant al Palau Episcopal de Vic, cosa no gens estranya si tenim en

compte que els Bach, al llarg de la seva història han sigut fidels seguidors de l'església, gaudint de sempre de l'amistat i visita en llargues estades de bisbes, sants i capellans d'anomenada.

L'habitable dels senyors estava situat a la planta noble, amb accés directe des del camí. La planta inferior queda una mica soterrada en el terreny i no té accés directe a la casa principal. En la resta de plantes hi havia un total de 5 masoveries: la del masover gros i cambrer, can Peret, can Xica, can Joan Gran i can Roig. Les cinc totalment integrades a la casa principal en un edifici molt compacte. Separades d'aquest edifici per un pati, i a la part superior, hi havia dues edificacions auxiliars, una més important que l'altre i que segles enrere era habitada i coneguda com la masoveria vella de can Xica (després passà a l'interior de la casa). El Bach tenia pel seu proveïment una teuleria i una fusteria en el mateix edifici. El masover gran era l'administrador o procurador, que controlava tot el personal.

Separada uns 200 m. de la casa pairal es troba la masoveria anomenada Casanova del Bach, casa gran amb importants annexes. La casa es data de l'any 1807 i té una molt maca balconada de fusta. El Bach tenia també dintre dels seus termes altres masoveries que caigueren en desús i actualment són ruïnes.

Al portal del casalot hi ha una petita plataforma, com un escambell, per muntar a cavall més fàcilment.

També tenia la seva capella, amb accés independent des del pati superior de les masoveries i amb comunicació a l'interior de la casa. Aquesta capella està actualment sota l'advocació al Sagrat Cor de Jesús, en substitució de la antiga advocació a la Mare de Déu del Roser.

La finca té importància pel seu aprofitament dels boscos, pel bestiar especialment boví i per la agricultura.

No massa lluny de la casa, a l'interior de la soca d'un enorme roure centenari es trobava una capelleta amb la imatge de la Mare de Déu del Roure, de gran devoció a tota la contrada i que antigament ocupà la soca d'un altre roure. Avui, caiguts els dos, la capelleta és construïda, d'obra, al costat del seu lloc original.

La finca i el mas eren ja abans del segle XII propietat dels bescomptes de Cabrera. Aquests es van vendre masos i terres i suposo que van ser els comptes qui vengueren el Bach als meus avant passats. L'actual casa seria la segona, tercera,... construcció o reconstrucció, però no necessàriament sobre la inicial, ja que diu la tradició oral que antigament la casa era situada uns cent metres més avall en l'anomenat Pla del Coll. Sigui com sigui, tractant-se d'una hisenda rica en la que sempre havien viscut moltes persones, la casa havia d'ésser de notables proporcions.

El Bach llinda amb altres dos finques propietat de la família, de temps immemorial: la Casa Nova del Roc i El Cos, de poca extensió la primera i més gran la segona. La Casa Nova del Roc té el mas totalment enrunat i es deshabitava des de primeries del segle XX. Primitivament la casa era a l'interior d'una balma. Més tard es va construir una casa que, enderrocada, va ser substituïda per la Casa Nova; sempre, però, la balma serví tant d'habitable dels pagesos de la casa com d'aixopluc del bestiar. Tot i que aquesta descripció fa intuir un habitacle pobre i troglodita, la Casa Nova del Roc gaudia en el seu temps d'importància i era considerada casa principal i d'origen benestant. Jo no he vist en ella més que runes, en un lloc francament bonic, humit i feréstec, amb molts boscos, però de difícil accés, perduda en el camí que va del Bach cap a Tàvertet.

A tocar al Bach i la Casa Nova del Roc, també camí de Tàvertet es troba El Cos, topònim d'origen romà; cos: pedra d'esmolador. La casa original és allargassada, de pedra, construïda a l'estil del Cabrerès i té importants annexes per al bestiar. Al segle XX s'hi va adossar un

habitable per a estiueig o vacances. Es una finca de conreu, bestiar i aprofitament de boscos. El Cos ja és citat l'any 1351 al *Capbreu de la Capellania de Corcó* de l'Arxiu parroquial de l'Esquirol. Tenia tres masoveries de les que actualment no queden més que runes i restes d'altres cases (Mas Ravalencs, Les Saleres de Ravalencs, el Cortalàs, les Barres, les Planes del Cos, les Planiques...)

Aquestes tres finques, Bach, Casa Nova del Roc i Cos, formaven el patrimoni de la família Bach al Collsacabra i les van conservar al llarg de quasi un mil·lenni. Avui dia encara les tres finques pertanyent a la família. El conjunt era molt important i mostra de gran riquesa dintre la comarca.

No tenien res a veure amb aquesta família i patrimoni altres finques de la mateixa anomenada i situades en les proximitats: Bach de Roda, Bach d'Oristà, la Torre del Bach (a Cantonigros, en runa total), el Bach de Sau (que ha quedat annexionat al Parador Nacional).

Si bé la població de Collsacabra ha anat oscil·lant, cal assenyalar que mai ha estat abundosa. Els terratrèmols dels anys 1427 i 1428 van arrasar quasi totes les cases del Cabrerès, i la pesta negra de l'any 1348 ja havia delmat la població en la que moriren dos terços dels seus habitants. Això explica que al acabar el segle XV la població fos molt reduïda.

Mentrestant els Bach continuaven a la seva casa al Cabrerès. Suposo que la pesta i potser els terratrèmols els devien afectar. Van morir molts? pocs? va caure la casa? Potser van quedar reduïts a la mínima expressió o potser es van salvar d'aquestes calamitats. Ignoro totalment que va ésser dels meus avantpassats al Cabrerès en aquells segles. Només he trobat una relació amb el nom dels hereus, els matrimonis que feien i els fills principals que tenien des del segle XIV, i de la que es poden treure conclusions importants: l'hereu sempre es casava amb una filla d'una casa veïna o molt propera, del seu entorn. I així ja veurem més endavant, com els fills Bach matrimoniaraven amb fills de cases importants de la comarca: Fàbregas, Serras, Sarsaneda, Bertran, Arcarons, Avench, Hom..., la majoria de les quals són avui cases pairals en plena activitat i que conserven les mateixes nissagues familiars encreuades entre tot el veïnatge, constituint una immensa família entre totes elles. Les podeu situar si consulteu un mapa detallat de la zona. Hom o Salom és un mas que, si bé era independent, avui pertany a Les Viles; el Verdaguer situat sota el single de Aiats; can Fàbrega prop del Parer (Perer) entre Rupit i Les Viles; l'Avench situat al camí de Rupit a Tavertet

També ens trobem en situacions en les que no havent hereu home, es va fer càrrec de l'herència la pubilla, la dona. Qui ara entra a casa no es diu Bach, però, per tal de conservar el cognom, s'imposa aquest a aquell que tenia el noi sobrevingut. En el costum establert, la noia en casar-se, perdia el seu cognom, agafant el del seu marit. Aquí passa al revés, i en aquests casos el noi utilitza "l'òlim" amb el cognom que tenia i en altres casos "l'alties". En el nostre cas, per exemple, quan la pubilla del Bach, Isabel Bach Serras, es va casar el 19 d'octubre de l'any 1493 a Pruit amb un fill segon, en Pere, de la veïna Avench, aquest a partir del seu casament era conegut com Pere Avench alies Bach. El seu fill ja es digué Miquel Bach, no Avench.

Per casar-se una parella calia que entre els nuvis hi hagués una similitud de nivell, més econòmic que social. Com que tampoc hi havia tantes cases a la contrada al llarg d'aquests primers segles del mil·lenni les unions entre les famílies es repetien amb no poca freqüència, produint-se una certa endogàmia. Es pot afirmar que qualsevol dels Bach actuals porten sang de totes i cadascuna de les pairalies del Cabrerès. Si ens fixem en l'arbre genealògic de la família Bach podrem observar com aquestes consideracions anteriors es van anar produint.

Història

La primera constància escrita de la existència del Bach la trobem en la referència que fa el *Capbreu del Faber de Cabrera* prop del mas Caselles l'1 de juny de l'any 1195. Aquest capbreu és signat, entre d'altres prohoms de la contrada, per en Dalmau de Cabrera i en Guillem de la Guardia i fa referència als drets que tenia la ferreria que hi havia a tocar al mas Caselles. Aquesta farga cobrava en espècies: ordi, blat, formatges i ous com a paga per adobar o reparar els estris que tenien els pagesos per conrear els masos. També fa referència a altres cinquanta tres masos, molts dels quals tot i que ha passat prop d'un mil·lenni, continuen en peu.

Torna a fer referència al Bach el document datat el 21 de març de 1242 en el qual Dalmau de Castelló, marit de Beatriu de Cabrera, dóna a la capella de Cabrera una sèrie d'objectes entre els que hi ha pertinences del Bach de St. Llorenç Dosmunts. Un segle després, l'any 1351 torna a ésser citat en el *Capbreu de la Capellania de Corcó de l'Arxiu Parroquial de l'Esquirol*. En aquest capbreu de 1351 també es fa constar la finca i casa del Cos.

El conegut poble de Cantonigros, tot i la seva gran dimensió, ha sigut i ho continua essent municipi de Corcó (Sta. Maria de Corcó o l'Esquirol com es diu més comunament). Els orígens de la vila, es situen a mitjans del segle XVI. La història resumida dels seus inicis es remunta a un francès afincat a Catalunya de nom Antoni Prat, pagès de professió, que de motiu li deien Toni gros. El gavatx s'havia instal·lat al mas Ermentera on va fer uns primers calerons que li permeteren comprar unes terres del mas Ententes conegudes com Les Pederneres als seus propietaris en Jaume i en Salvador Ententes, pare i fill. En Toni Prat feu créixer la finca i la seva nomenada i amb el pas dels temps, aquell poble petit que ja anava creixent prengué el nom o millor el motiu del seu fundador i passà a dir-se Cantonigros, avui esplèndid poble que destaca, a banda de la seva bellesa natural i acolliment per part dels vilatans, per ésser un lloc de vacances i de segones residències de gran magnitud.

En un llibre de baptismes de l'inici de l'any 1543 de la parròquia de Corcó, consta que el dia 12 de juliol de 1580 fou batejada la Bernardina, filla d'en Toni Gros i la seva muller. Els padrins foren el Bach de Collsacabra i madona Ententes. Aquest Bach era en Pere-Miquel, dit lo major, casat des de feia cinc anys amb la Joana Sala, els meus avis onze generacions per damunt de la meua. És la primera referència d'una efemèride familiar d'aquesta branca de la que tinc constància, amb nom i cognoms.

Aquests avis van tenir com a primer fill hereu a un altre Pere-Miquel dit lo menor, que devia haver nascut als voltants de 1594 i s'havia casat el 6 de gener de 1614 a Sta. Maria de Corcó amb Mariangela Gelabert (avis meus deu generacions amunt. D'ell puc explicar la història que es conserva a la Cúria Fumada de Vic d'un document de l'antiga Vegueria del Cabrerès sobre un judici d'acusació de bruixeria.

En aquest judici es relata, fil per randa, el testimoni que el dia 7 de juliol de 1619 donà davant el Tribunal de la Justícia Ordinària (no pas de la Inquisició, que no tenia poders en aquesta matèria) en Pere-Miquel Bach en un suposat cas de bruixeria en el que explica el que li va passar al capvespre de la vigília de Sant Pere, quan anava a cavall de casa seva, el Bach, a veure els danys causats per una pedregada caiguda sobre la finca veïna, també de la seva propietat, El Cos. El recorregut durava tres quarts d'hora a cavall per feréstecs indrets. Li va dir a En Vilamala, dit lo vermell, el seu masover del Cos com, en la pedregada caiguda, va trobar una pedra més gran que les altres amb un cabell de pam de llarg, sens dubte de una bruixa. Seria de la Margarita Templat, dita l'"Arnisa" de 45 anys, dóna d'en Francesc Templat, sastre de l'Esquirol on tenien botiga. La dóna tenia tractes amb el dimoni i practicava avortaments. Freqüentment havia estat empresonada a Vic per tal de sotmetre-la a interrogatoris. El mateix dia va declarar també davant el Tribunal, en Miquel Casellas, de Sant Julià de Cabrera, de 45 anys. És, si més no, curiós que aquest Casellas i aquell Bach fossin consogres ja que en Bach

era el pare de la Maria Bach casada amb en Miquel Casellas, fill de l'anterior. En acabar tot el procés, no varen penjar a la suposada bruixa, com era tan freqüent, ni la van torturar massa, com era el més habitual.

Anys a venir ens trobem amb la guerra del francès. També al Collsacabra féu mal, especialment quan els francesos deixaren la Plana de Vic i marxaren en direcció a Olot, pel camí de l'Esquirol. Francesc-Joan Lleonart era un pagès de Vilalleons, que va escriure les seves memòries d'aquella època, i en les que fa referència a aquest període bèl·lic. En elles explica com en una ocasió en la que es va trobar, amb el seu amic, en Pere-Miquel Bach, el mateix de la bruixa. Aquest li explicà com s'havia amagat en un bosquet d'un puig apartat del Bach, per tal que una partida de soldats francesos no el matessin, i, des del seu mirador va estar tot un dia veient com la soldadesca anava marxant amb el seu botí de guerra: bestiar, mobles, carros i els diners que havien i anaven saquejant de totes les cases per les que passaven, el Bach inclòs. Va ésser una ruïna per a tota la comarca, amb el gran pes dels morts que anaven deixant. Als Bach només els van robar però no van matar ningú. Gràcies a aquesta biografia d'en Lleonart tenim notícia de la família de l'avi Pere-Miquel.

He trobat una còpia del cens de l'Ardiaca de Vic, de l'any 1626. Per ell he vingut en coneixement de qui vivia al Bach en aquelles dades, els avis d'aquells temps. L'hereu i qui manava era aquest mateix Pere-Miquel, casat amb Angela Gelabert. Vivia amb els seus pares, en Pere-Miquel Major i la Joana. També hi vivien: un oncle, en Jeroni Bach, els seus germans Paula, Joan, Bernat i Ponç i els seus fills Pere-Miquel, Jeroni (que serà hereu), Maria Peronel·la, Angela i Bartomeu, en total setze de família. Sabem d'un germà d'en Pere-Miquel, menor, que viu a prop, al mas Llorà de Pruit, casat amb una filla de la casa. A més vivien al Bach com a servidors en Segismon Novelles, Joan Domenjó, Pere-Miquel Civada i el pastor de nom Segismon. Amb les dades d'aquest cens ja ens podem imaginar que la casa pairal no era pas solitària i que l'activitat devia ésser molt intensa.

Penso que en aquells primers segles del mil·lenni la vida en el Bach devia ser, en general monòtona, sense excessius al·licients. De tradició la família era molt religiosa i sembla que practicant; gent també de tradició conservadora i, sobre tot, molt amants de la terra, que la vivien com "la seva terra".

Aquestes consideracions no tenen res a veure amb el dia a dia, amb el lent pas dels mesos, de les estacions, dels anys. Que feien de les hores que anaven passant? Sens dubte les dones s'amoinaven per la menja diària, per preparar tants àpats per a tantes persones; també per la neteja no gaire acurada, donats els mitjans de l'època, de la roba; i també tenien cura d'endregar la casa. A mesura que passaven les generacions i s'enriquien anaven tenint i augmentant l'ajuda amb d'altres dones servents.

Els homes tenien cura del bestiar, de la terra i del bosc, quasi des dels inicis, ajudats per masovers. Després, al fer-se més rics i augmentar el nombre de servidors, només es dedicaven a controlar-los i donar-los les instruccions oportunes. Llavors l'hereu portava els comptes, feia tractes, comprava, venia, pagava i significava l'ordre, l'autoritat de la casa, el símbol d'una família que havia començat segles enrere i que continuava segles endavant. Les responsabilitats concretes: vaques, ovelles, tales d'arbrat, pastures, conreus, mel, llet... eren feines de les que s'anaven responsabilitzant els diversos membres, pràcticament els homes joves de la família. Devia haver molta feina, la finca era gran i molt productiva. Ni tant sols a l'hivern amb els dies tant curts i freds devien parar massa: el bestiar no perdona i s'ha d'atendre diàriament.

Però les hores sense fer res, o millor dit, sense obligacions també abundaven i calia omplir-les. Les dones brodaven, cosien, es feien vestits, apedaçaven els dels seus homes...i xerraven, xerraven molt, tot i que sovint es produïen llargues estones de silenci amb tota la família

aplegada al voltant de la gran llar de foc sense que ningú obrís boca, tots com capficats, fent cadascú les seves cabòries particulars; moments interromputs per frases aïllades a vegades sense massa sentit o per comentaris que avui en diríem xafarderies: sabeu qui està embarassada? Amb qui festeja?. -M'ho ha dit la tal...que l'hi ha dit la... Suposo que els temes de prometatges i embarassos eren els preferits de les dones. Quantes sorpreses, il·lusions, expectatives i amargors despertarien molts d'aquests comentaris entre les filles de la casa!. Ja en la intimitat, l'hereu parlaria amb la seva dona dels plans de futur per als seus fills, principalment l'hereu, i també de les possibilitats de casar les filles.

També parlaven les dones de la feina de l'endemà, dels propers àpats de festa,... Els homes igualment ho feien de la feina, de la ruca que havia parit, de la venda oportuna, o no, d'uns anyells. Igualment era tema de conversa les caceres, els reclams per caçar els aucells, les granotes agafades i portades a cuinar,...Tots plegats amb els treballadors i treballadores de la casa feien oració, resaven el rosari i s'escoltaven al mossèn quan hi era. Els homes també jugaven a les cartes, segurament amb uns naips gastats per un seguit de partides, sempre les mateixes partides, sempre els mateixos jugadors, sempre la mateixa taula, a la mateixa hora de fosquejar (variava segons l'estació). De petits els nens corrien, saltaven, escoltaven, aprenien, amb més bona fe que saviesa, dels grans a qui eren encomanats. Les germanes grans tenien cura dels petits quan la mare s'havia d'encarregar d'altres feines. De tota manera els petits no ho eren per massa temps. De ben menuts se'ls ensinistrava en la seva tasca del futur segons fos nen, nena, hereu, fadrister,...

Les dones també feien passejades a llocs propers: fonts, masos...De vegades les feien tots plegats, tota la família. Només els homes feien excursions, com ara a Aiats o altres indrets i passejades a cavall. En aquestes excursions no participaven les noies però si els xicots que s'apuntaven amb els grans.

Es celebraven festes pel sant de l'hereu, de la seva dona, la Festa Major, Nadal,...Eren grans dies en que es preparaven grans àpats amb molta feinada i molt temps: el dinar era extraordinari en quantitat i qualitat i, sobre tot, tots a la taula ben farcida. Aquí els homes poc tenien a fer, tot anava a càrrec de la mestressa i les seves ajudantes. Sovint venien convidats d'altres masos propers i amics. Aquests dies els homes limitaven al mínim les seves obligacions, fumaven més i bevien els licors especials preparats a casa per a aquestes ocasions. De la mateixa manera que ells convidaven, també anaven convidats a pairalies amigues!. Quants matrimonis es devien haver concertat en aquests dinars!. També els diumenges s'aprofitava, a part d'atendre els serveis religiosos, per fer o rebre visites a veïns i amics.

L'hereu s'absentava, amb no poca freqüència i més d'una jornada, per anar a Vic a fer tractes relacionats amb la feina. Alguna vegada també a Olot, però amb menor freqüència. Mentrestant, amb tanta gent a la casa, la finca mai quedava sense l'autoritat, si més no moral, d'un representant del cap.

Quan faig una ullada a l'arbre genealògic i paro vista en qualsevol dels antics avis, m'imagino totes aquestes situacions concretant-les en ell, en l'àvia, en els pares que encara vivien, en els fills; imagino les seves converses, les seves hores i dies, i així els sento més meus, més íntims, més entranyables, com si els conegués molt, amb complicitat amb ells; de vegades penso que això és una bajanada, però tot seguit m'adono que els faria una traïció si no em recordés d'ells, si no me'ls imaginés o me'ls inventés. En qualsevol cas ells tenen el meu afectuós record, encara que estigui del tot equivocat en la seva semblança.

Tornem a les històries per no perdre el fil, ja que les generacions anaven seguint l'una darrera l'altra.

Arribà l'època d'en Miquel Bach, del que tinc notícia perquè es va casar dues vegades: l'una perpetuant la nissaga i l'altra, conflictiva, i sense descendència amb la Caterina Pimoner, de família amb bon casal a Sant Romà de Sau. El pare d'ella, en Joan Pimoner havia fet testament el 24 de febrer de l'any 1692 deixant hereu el fill primogènit, i en el seu defecte, a les filles, també per ordre de primogenitura, però no pas als néts mentre li quedés viva una filla, tal com va succeir. Van haver d'anar a judici ja que mort en Joan van morir tots els fills i filles llevat de la Caterina, que així tenia dret a l'herència per sobre dels néts, fills de germans seus més grans que ella. El seu marit va fer, en nom d'ella la demanda que en data 9 de juliol de 1717 la Real Audiència del Principado de Catalunya va sentenciar, donant la raó a la petició d'en Miquel Bach de que es declarés a la seva muller Caterina Pimoner hereva del seu pare, Joan Pimoner. Tinc còpia de la sentència que és a l'arxiu del meu germà Manuel.

En Josep Pinós Mata i Codina, del mas Pinós de Pruit, tal com havien fet el seu pare i el seu avi, continuà escrivint en un llibre, una espècie de memòries de la família que encara es conserven i en concret fa una referència al meu avi quart d'aquesta branca, en Josep Bach Molas Marcillo, recollint un trist episodi que va tenir lloc el dia 5 de setembre de l'any 1785 a casa seva, el Pinós. Diu aquest que, essent dissabte, havia anat a Vic a deixar els seus dos fills al Col·legi Tridentino on estudiaven, l'un Filosofia i l'altra Gramàtica. De tornada a casa, passat el Campàs de Corcó, passat el Camí Ral, l'esperava l'avi Josep Bach a la collada per tal d'anunciar-li i preparar-lo dient que s'havia calat foc al Pinós i el mas estava tot cremat, però que sortosament s'havien salvat les vides de tots els membres de la família, llevat del mosso Josep Comerma que posteriorment va aparèixer calcinat. El Pinós va quedar reduït a cendres, amb tots els diners, joies llibres, mobles. Es un trist record en el que l'avi va haver de prendre part per tal d'ajudar una mica en aquest tràngol al seu amic en Pinós.

Sense moure's de la subcomarca, els Bach havien passat centúries, generació rere generació fent casaments amb veïns de la contrada, sempre mantenint la casa, ampliant-la i enriquint-la però mai sortint d'aquest Cabrerès. Els últims de la contrada que havien entrat al Bach eren dels masos Arcarons, Avench, Sala, Gelabert, Vilas, Caselles, Bertrams,... Calia sortir. Els temps moderns ho feien possible. Els pagesos benestants ja buscaven no massa lluny, pubilles del seu nivell. Els Bach no foren estranys a aquesta nova expansió i va ésser així com el meu avi en Miquel Bach Bertrams es va mullerar a principis del segle XVIII amb la meua avia sisena, la Raimunda Marcillo i Perpinyà, òlim Romaguera. Des d'aquest casament fins arribar al meu besavi, en Josep Bach Vilarrubia, tots els hereus portaven afegits als corresponents cognoms del seu pare i de la seva mare, els cognoms de Perpinyà i Marcillo. Tot a causa d'enrenous d'herència. A l'arxiu Bach he trobat el procés judicial en el que el besavi demana el poder utilitzar legalment, juntament amb els seus cognoms, els de Perpinyà i Marcillo, com ja ho feia el seu pare i avi, ja que aquesta era una condició sine quanon que havia posat el seu avantpassat Joan-Baptiste de Perpinyà, al igual que havia fet el seu antecessor: no es podien heretar els patrimonis Perpinyà i Marcillo sense l'ús dels dits cognoms i de les armes Perpinyà. Quins eren aquests avantpassats meus, d'on eren, quins eren aquests patrimonis?

Per tal d'aclarir una mica aquestes qüestions he hagut de buscar molt dins l'arxiu Bach, en els documents més antics que es conserven, en escrits de síntesi fets pel meu avi l'Antoni Bach, a finals del segle XIX i a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Per elaborar la genealogia he consultat també les proves de noblesa dels Cavallers de l'Ordre de Sant Joan de Jerusalem, de Malta, i també a l'arxiu Marcillo del meu germà Manolo. Així he fet coneixement de la família, tot i que tampoc tinc la total certesa de que la genealogia sigui absolutament exacta. Es possible que hi hagi alguna errada, per la qual cosa és convenient mirar amb certa reserva la part de genealogia que abasta des d'en Joan-Baptista de Perpinyà fins al seu successor Josep-Antoni de Perpinyà i de Vilosa i els seus colaterals. Els orígens de la família Perpinyà i de la Marcillo, però esta correctament documentada, amb escriptures, capítols i censals; per la banda Bach,

també ho està. Potser la part menys documentada es la referent a la connexió Bach-Marcillo-Perpinyà, però crec que es correcta tal com està exposada a la genealogia.

En les dades més antigues que tinc, els Marcillo, abans Romaguera, eren descendents directes dels Porter (Capítols Matrimonials a Olot, 19 de juliol de 1581 entre Antoni Marcillo i Porter amb Joana Parrinet, (dimutiu infantil de padrinet), dels Bassols i col·laterals dels Prat de Sant Julià.

Més tard, els Marcillo matrimoniaren amb els Perpinyà, com hem dit abans, a través dels avis Margarida Marcillo amb en Joan-Baptiste de Perpinyà, de noble llinatge de Banyoles. Ell, notari com els seus avantpassats, havia nascut el 26 de gener de 1629 i va fer testament l'any 1694. En el del seu pare, Benet de Perpinyà, de 18 d'agost de 1634, tot senyalant que és ciutadà Honrat de Barcelona, aclareix la propietat de les seves finques, segons consta als arxius de la Diòcesi de Girona

Joan-Baptiste va participar en la defensa de Roses, l'any 1674 per tal d'evitar el desembarcament de les tropes franceses.

Els membres d'aquestes antigues generacions Perpinyà eren enterrats al seu "vas a la Capella del Roser del Monestir de Sant Esteve, de l'Ordre de Sant Benet, a Banyoles", fins el seu enderrocament l'any 1655.

Sé de l'existència d'aquesta família a partir del matrimoni entre Rafael Balla (Batlle) i l'Anna Perpinyà. Ell era nascut a Santa Eugènia d'Empordà, prop de Figueres; vivia, però, a Castelló d'Empúries. Eren nobles rics. Es conserva a l'arxiu Bach, el document en el que el 13 de juny de l'any 1532, en Rafel Balla va comprar a l'Onofre Scott i a la seva dona per 1188 lliures barceloneses la finca coneguda com "El Cortalet". El document està signat al Castell de Vilasacra, donant fe el notari Pere Roig, Prior del Monestir de Santa Maria de Roses al Castell d'Empúries. La finca, d'un 100Ha, està abraçant la badia de Roses. Aquesta finca, saltant d'hereu en hereu, va arribar a mans de la meua mare, per passar després a formar part, amb altres finques veïnes, de l'actual Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà. Recordo, quan encara era propietat de la meua mare, haver anat, amb la meua dona i els fills petits, a banyar-nos a aquelles platges totalment desertes.

Els Perpinyà retornaren a Banyoles des d'on dirigien les altres finques, no només les de l'Empordà, sinó també les del Pla de l'Estany. Eren posseïdors, a més de cases, de fàbriques de teixits i molins paperers. Comerciaven a l'estranger amb llenceria, canem...

Van emparentar també amb la noblesa catalana d'aquells temps: els Foixà, els Gaiolà, els Avellà, els Villosa, els Farners de Cartellà, els Romaguera. Van ingressar, com a Cavallers, a la Soberana Ordre de Malta, Gran Priorat de Catalunya, de Sant Joan de Jerusalem. Aquesta referència l'he extret de la publicació de l'historiador Josep-Maria d'Alòs i de Dou, on consten les proves de noblesa per ingressar a l'Ordre de Malta.

En aquest periple de successions, arribem fins en Francesc Bach de Perpinyà i Marcillo, avantpassat que, aplegant diversos patrimonis vinculats a l'ús de cognoms i armes, era molt ric. Vivia a cavall entre el magnífic casalot del carrer de les Escrivanies i el Bach de Collsacabra.

He trobat, a l'arxiu Bach, l'acord de l'Ajuntament de Banyoles de 27 de juny de 1833, confirmant un altre anterior de 6 d'abril de 1829, en que s'atorga i dona possessió al rebesavi Francesc-Xavier Bach Plandolit de Perpinyà i Marcillo de l'Escrivania i Notaria de Banyoles, per concessió feta i signada pel rei Ferran VII, com a hereu del seu pare Josep Bach Molas, i en atenció del mateix càrrec que gaudia aquest últim.

L'avi cinquè s'havia casat amb la Francesca Molas, de Sant Pere de Torelló. El fill d'ambdós va haver de lluitar legalment per tal de recompondre el seu patrimoni, en litigi amb d'altres pretendents. Tot es va aclarir al seu favor, i això, a més, m'ha permès recompondre bona part de la genealogia familiar escampada per antics documents. L'avi Josep Bach va fer testament el 15 de març de l'any 1805 on s'intitula com a pagès de Sant Llorenç Dosmunts.

Fins a finals del segle XVIII el nucli referencial de la família Bach fou el Bach al Collsacabra juntament amb el Cos i la Casa Nova del Roc. La seva ciutat de referència era Vic. En canvi al segle XIX aquest nucli s'amplia considerablement, polaritzant-se entre el Bach i Banyoles (la casa pairal Perpinyà, ara seva, del carrer de les Escrivanies); el radi d'acció també s'amplia. A Vic s'uneix Banyoles, amb extensions a Olot i Figueres. No serà fins l'últim quart del s XIX que s'afegeix a aquestes incursions Barcelona, ciutat on amb el decurs dels anys acaben establint-se.

En Josep Bach Molas (a) Marcillo es casa el 24 de juny de l'any 1777 amb la meua avia quarta, la Teresa Plandolit de Targarona i Serratosa. Qui era aquesta avia? Es tractava d'una filla de casa principal de Sant Pere de Torelló, Can Targarona. Era casa de tradició conservadora, molt influent a l'època. El pare, en Jaume de Plandolit i de Targarona freqüentment deixava d'utilitzar el primer cognom, Plandolit, que era el del seu pare. També ho va fer la seva filla, i sovint el seu net, el meu rebesavi, que posposaven aquest cognom o l'ignoraven, utilitzant només els cognoms de Targarona i Serratosa (primer cognom de la Teresa, avia cinquena). Sigui com sigui, Can Targarona i Can Plandolit, a nivell col·loquial varen esdevenir la mateixa casa. Aquesta família Plandolit estava emparentada amb el Cavaller de Vidrà.

L'avia Teresa Plandolit tenia, entre d'altres, un germà molt significat políticament en aquella època de l'inici de les guerres carlines. Era en Benet de Plandolit i de Targarona, que el 13 d'octubre de l'any 1834 féu una proclama carlista proclamant com a rei a en Carles V, en contra d'Isabel, la filla que com a successora havia imposat Ferran VII. Plandolit reclamava els furs de Catalunya, que sens dubte atorgaria el rei Carles V.

Així doncs, aquests avis estaven sumits en un ambient totalment carlí i sembla que bastant actiu. Aquesta pàtina tradicionalista i conservadora dels carlins era ja antiga a la família Bach i ho continuaria essent al llarg de varies generacions venidores. Això ja era comú a l'Osona (Sant Pere de Torelló i Sant Llorenç Dos Munts), a les seves pagesies de l'interior de la Catalunya rural contraries a tota mena de liberalismes.

En Josep Bach i la Teresa Plandolit de Targarona vivien la seva vida de casats al Bach de Collsacabra, a Pruit, on tingueren nou fills, tres nois i sis noies. El meu avi, en Francesc-Xavier Bach Plandolit, que era el sisè, en ésser el primer baró, fou l'hereu de la nissaga. Havia nascut a Pruit (El Bach) l'1 de desembre de l'any 1789.

En Francesc, juntament amb el seu pare Josep, va haver de pledejar molt per tal de recuperar l'herència Perpinyà i recuperar finques que, indegudament, s'havien venut els seus parents a qui no els tocava l'herència, però que, de primeres, se l'havien quedat. Va aconseguir-ho i retornà la calma patrimonial. Ara la nissaga Bach ja no era sols propietària a l'Osona; s'havia expandit per diverses comarques gironines: l'actual Pla de l'Estany, la Garrotxa i l'Alt Empordà.

El rebesavi es va traslladar a viure a Banyoles, al carrer de les Escrivanies, on havia heretat un magnífic casalot. Abans havia passat tota la infantesa i bona part de joventut al Bach, a Pruit. Va haver d'aprendre a fer d'hereu des de petit, enmig de les sis germanes més grans que ell, que segur que se'l miraven amb molt respecte i estima, tot i ésser més menut que elles, ja que aquesta era la forma de fer pujar als hereus. En quant als germans més petits, pel sol fet d'ésser petits ja se'ls suposava aquest respecte, estima i obediència.

El Bach és molt gran. Hi vivien moltes famílies: els que feien de pagesos, els pastors, els de la teuleria, els de la fusteria, els criats, el majordom...i a més tota la família Bach: avis i oncles més el matrimoni amb els nou de mainada. Ben segur que passaven de les cinquanta persones i això devia fer un bon rebombori i, ben segur, es devia exigir un ordre. De tota manera no tinc cap dubte de que l'espai principal, més gran i noble de la casa, era d'exclusiu domini de la família Bach i de la cridòria dels infants. El pare del rebesavi Francesc ja va veure que la casa se'ls feia un xic petita, i cap a l'any 1807 va fer construir a uns 200 metres la Casanova del Bach, per tal de descentralitzar la feina i els estadants, esponjant l'espai del Bach.

Tal com estava ordenat en el testament del seu avantpassat, en Joan-Baptiste de Perpinyà, cap el segle XVII, en Francesc-Xavier havia d'utilitzar els cognoms de Perpinyà i els de Marcillo; igualment havia de fer ús de l'escut d'armes Perpinyà. Això es el motiu pel que, sovint, en molts documents de tot tipus, prescindien del cognom de la seva mare, Plandolit, i signava com a Francesc-Xavier Bach de Perpinyà i Marcillo.

Al principi de les meves investigacions, quan encara no sabia res de la història de la família, em feia un gran embolic al cap. Com era que aquest avi, fill de la senyora Plandolit, es deia amb uns cognoms que, si bé em sonaven, no sabia perquè els utilitzava aquí?. No ho vaig entendre fins que vaig acabar de llegir molta documentació. A la fi, repetia allò que la seva mare també havia fet amb els cognoms Targarona i Serratosa.

No massa jove, als 30 anys, el rebesavi Francesc es va casar amb una jove de la subcomarca de l'Osona, el Lluçanès, en concret de Prats. La noia es deia Maria-Agna de Galobardes, de casa bona, però sense més dot que un bon grapat de lliures d'or, tal com consta als capítols matrimonials signats el dia 6 d'agost de l'any 1819, poc abans de casar-se aquell mateix any. El dia 21 de febrer de 1821 els va néixer el primer i únic fill que tingueren, en Josep Bach Galobardes. A poc de néixer el seu fill, la Maria-Agna va morir i el petit Josep no la sobrevisqué més que uns mesos, va morir abans de fer els dos anys. El rebesavi va quedar vidu i sense fills. Vivia al Bach, amb el seu pare ja gran, ja que la seva mare havia mort feia uns anys, l'1 d'abril de 1812, i la resta de germanes que quedaven per eixir de la casa l'any 1821. Van ésser uns anys de tristor que, com veurem més endavant, no van tardar massa en ésser superats.

Els últims anys de vida del rebesavi Francesc amb el seu pare, Josep Bach Moles, foren molt moguts, si comparem amb el que havia estat la vida de la seva família fins aleshores sense moure's del Bach. Els viatges a Banyoles sovintejaven i des d'allà s'havia d'anar a l'Alt Empordà, a la badia de Roses, a la Garrotxa, a Olot...Tot per tal de controlar les finques amb les seves incidències: recs d'aigua que els veïns tallaven, mà d'obra que no treballava com calia, comptes amb els pagesos i amb els administradors... Francesc-Xavier no parava masses estones al Bach. A més tenien negocis propis: manufactures de lli i altres teixits, molins paperers... També s'havien de redimir censals, especialment els que havia creat la última posseïdora del patrimoni Perpinyà, la seva cosina llunyana Isabel de Perpinyà. Total que, quan ja estaven pràcticament col·locats tots els germans, pare i fill van anar a prendre possessió i a instal·lar-se a la casa més forta que tenien a Banyoles, Can Perpinyà al carrer de les Escrivanies. El pare, Josep Bach Moles, encara tingué un temps per exercir el càrrec de Notari Real que havia heretat. Consta ja en documents de l'any 1556 el nomenament, hereditari, de l'avantpassat Antich Perpinyà com a Notari de Banyoles. Ara ja la família compartia ambdues morades, a Pruit i a Banyoles, la primera rural i la segona urbana. Són els anys d'enriquiment de la família. La casa del carrer de les Escrivanies era molt gran i majestuosa, tant l'habitatge com la notaria de la casa del costat. Aquesta propietat s'ha mantingut en mans de la família fins la generació de la meua mare, ja que es va vendre passada la guerra civil de 1936 a una família de Banyoles, els Savall.

Un dia dels anys noranta, vaig fer cap a la vila i em vaig presentar a la casa, que no coneixia i de la que només havia sentit parlar. El matrimoni Savall, amabilíssims, me la van ensenyar. No

s'han fet masses reformes i conserva la majestuositat de segles enrere. Els Bach varen vendre la casa als Savall per 60.000 ptes. La casa, la va refer el besavi l'any 1847. Es coronada amb una torre i per la banda posterior al carrer te un jardí amb bardisses que formen un laberint. El pis superior, el noble, te sortida a un altre jardí penjat amb passeig a banda i banda de la part posterior del mateix jardí, on també hi ha dues glorietses amb festejador i dues escales de pedra. La una condueix al jardí de la planta inferior i l'altra va a parar al carrer posterior a través d'una discreta porta. Aquest jardí superior descansa sobre una part de l'antiga muralla de Banyoles d'1,5 m d'ample i una llargada d'a prop de 100 m. La cambra principal es una enorme estança amb dos dormitoris adossats a banda i banda, un el del marit i l'altre el de la muller cadascun amb la seva alcova. Només en aquesta cambra es podria encabir tot un pis, més aviat gran, dels que es fan en l'actualitat. Les parets de la casa estan decorades amb pintures murals.

D'altra banda, el rebesavi Francesc, aprofitant l'avinentesa dels diners que tenia, va fer renovar i engrandir el Bach de Pruit, ja que tot i que oficialment s'havia establert a la fi a Banyoles, el Bach era la seva pairalia. Les obres a Pruit es van acabar l'any 1837. Les dues residències quedaren esplèndides.

Mentrestant el pare de Francesc va morir al Bach de Pruit el 29 de gener de 1827. La germana Francesca s'havia casat amb l'Antoni Vilas Puig, de Les Vilas de Pruit, i el germà petit, en Pere, del que parlaré més endavant, s'havia fet capellà. La germana Raimunda, coneguda com Munda, li feia de majordoma. No se que es va fer de la resta de germans.

Dels germans del rebesavi Francesc, qui ha tingut més nomenada ha estat en Pere. Havia nascut al Bach de Pruit el dia 2 de maig de 1796 i va ésser batejat, amb els noms de Pere-Josep-Joan, el mateix dia de néixer a l'església parroquial de Sant Llorens Dos Munts. Els sacerdots de l'Oratori de Sant Felip Neri de Vic van publicar el 1915 una biografia en memòria de qui fou el restaurador de l'Oratori a Vic, en Pere Bach. Els noms i cognoms que li posen són Pere Bach i Targarona Plandolit de Marcillo. Era el meu oncle rebesavi, que havia nascut, com jo, un 2 de maig. Veiem ara uns quants passatges de la seva vida, extrets quasi totalment de la biografia esmentada.

En Pere volia ésser capellà. Ho deia de ben petit. Així que als deu anys, a l'inici de la tardor de 1806, els seus pares el van enviar intern als Escolapis de Moià on va estar cinc anys, fins els quinze, estudiant gramàtica i retòrica. A la tardor de 1811 va ingressar al Seminari de Vic a estudiar filosofia, estudis que va acabar el 1814, un any després de la mort de la seva mare al Bach. Dels divuit als vint-i dos anys va estudiar Teologia a la Universitat de Cervera. Un any i mig després es doctorava en Sagrada Teologia a la Universitat de Palma de Mallorca. El va ordenar prevere, el 22 de setembre de 1821, quan tenia vint-i cinc anys, el Bisbe de Vic a l'església parroquial de Sant Boi de Lluçanès on s'havia traslladat provisionalment l'Episcopat de Vic. Durant aquests anys perfeccionarà els idiomes, francès, italià a més del llatí i el grec. Tot seguit va passar un any al Bach amb el seu pare i germans que encara quedaven a casa, ajudant al rector de la parròquia de Sant Llorens dos Munts. El 30 d'agost de 1822 el "Doctor Pedro Bach, presbítero, que Dios guarda en Pruit" era destinat a substituir al senyor Rector de Santa Eugenia de Berga, que estava malalt. Aquí no va estar més que dos mesos, fins que va ser nomenat vicari de Sant Julià de Vilatorrada. El 2 de setembre de 1824 entrava admès com a capellà filipó a la casa que aquests tenien a Vic i on ja havia rebut molt bona formació anteriorment.

A principis de l'any 1927 va haver de tornar uns dies al Bach: el seu pare havia mort el 29 de gener. A Vic va fer de director espiritual i confessor, especialment dels seminaristes i en concret de Sant Antoni Mª Claret, que des de molt jove fins que va ser gran s'aconsellava pel pare Pere Bach. Es conserva molta correspondència entre ambdós. Les revoltes de 1835 amb l'expulsió dels capellans de Vic el van fer anar a refugiar-se a casa seva, el Bach de Pruit, amb el seu

germà i la seva família. S'hi va estar un any, després del qual se'n va anar a Roma, a la casa mare de l'Oratori dels Filipons.

Ell pensava quedar-se amb els filipons a Roma, però després d'una conversa amb el Papa, aleshores Gregori XVI, amb qui va tenir varies audiències, aquest li va dir que tornés amb els filipons de Vic. Va tornar doncs a casa, al Bach, a fer prèdiques a totes les parròquies de les rodalies de Pruit. Igualment al Bach rebé varies visites del seu "aconsellat" Sant Antoni Mª Claret, que seguia demanant consell al tiet Pere sobre les decisions importants de la seva vida. Així doncs al Bach s'ha hostatjat repetidament un sant.

Va tornar a marxar a França i va estar-se fins a 1844 fent de capellà a Elna, Perpinyà, Marsella i Niça. De retorn a Vic va escriure diversos llibres pietosos. El 1853 va poder restaurar a la capital de l'Osona la Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri que la política i les guerres havien clausurat com a congregació. Li van posar moltes dificultats, però ho va aconseguir. Va ésser nomenat Prepòsit de la Congregació i va ésser reelegit durant molts anys. A Vic tothom el coneixia i era considerat un sant. Tothom parlava d'ell i era inclús conegut i estimat en tota Catalunya. Rebia una consulta darrera una altra. No parava de fer sermons i de confessar. El temple s'omplia de gom a gom quan ell pujava a la trona a fer el sermó. A Vic es parlava de situacions miraculoses que havia viscut el Pare Pere Bach, a qui, segons deien se li apareixia el dimoni. En aquella època eren moltes les dificultats que tenien molts capellans per sobreviure quan ja eren vells i estaven malalts. Llavors ell, juntament amb d'altres varen crear, per tal d'atendre aquestes necessitats, la "Casa Asil de Capellans Malalts", de la que es podia dir que era talment l'obra del Pare Bach. Dia darrera dia i sota la seva direcció, agafà una gran importància per a tota la capellania de l'Osona.

Altra de les aportacions de l'oncle rebesavi va ser la cofundació de "l'Institut de germanes Felip Neries dels Saits". Estava molt preocupat perquè havia noies que ell creia que tenien vocació religiosa però que pel seu estat de salut delicat no podien ser admeses en una congregació de monges; també havien vídues que, sense ser monges, volien dur una vida espiritual. Aleshores el Pare Pere Bach era el confessor d'una noia de 17 anys, pubilla, filla única del mas Saits, a Gurb, a tocar a Vic. Es deia Teresa Saits Vilardebó. Com fos que aquesta noia volia entrar al convent i no podia per la seva salut, el Pare Bach va tenir la idea de crear una comunitat amb noies i vídues que es trobessin en aquesta situació, i així ho va fer, creant aquesta comunitat, amb edificis propietat de la Teresa i de la seva família. La tasca principal era l'organització de constants exercicis espirituals de Sant Ignasi, que, per a gent externa, s'impartien quasi ininterrompudament en el nou convent dels Saits; igualment les germanes comunitàries cosien roba per a seminaristes pobres, donaven menjar als pobres i feien d'altres obres pietoses. El pare Pere Bach fou l'ànima de l'Institut i va promoure la seva instauració, fent els Estatuts, etc. Ell era el Doctor i qui donava, quan podia, les tandes d'exercicis espirituals. Les Saits van ser molt importants a Vic i les seves instal·lacions, al llarg dels anys van acollir milers de persones que s'internaven, en uns dies de reflexió i oració.

Altra actuació important en la vida del Pare Bach fou la relativa a la "Associació de la Caritat Cristiana". Era aquesta una mena de congregació de laics que ajudaven als malalts a ben morir, als pobres a tallar-se els cabells i les ungles, i feien tot allò que signifiqués fer caritat. La Congregació tingué molta empenta. El Pare Bach fou nomenat el seu director. Llavors ell li va donar més ales, establint l'Oratori Parvo que va quedar unit a la Caritat Cristiana, i que de bon començament ja va arribar a tenir més de 100 socis col·laboradors, amb els seus estatuts i les seves normes. El Pare Bach va ser el redactor dels estatuts d'aquella Congregació, que bàsicament tenia la finalitat d'assistir a les cases dels malalts i socórrer-los corporalment i espiritual. "L'Oratori Parvo", amb les seves activitats, complementava l'acció de la Caritat Cristiana. Aquesta Congregació, especialment durant aquests anys, va ésser molt coneguda i de gran importància a Vic, arribant a tenir més de 300 congregants. Després va decaure una

mica l'entusiasme degut a que d'altres ordres religioses es dedicaren a atendre els malalts a casa seva.

No es pot parlar del Pare Bach sense fer esment d'una altra de les seves obres, el Col·legi de Sant Josep o d'Estudiants Pobres. A l'Osona hi havia moltes vocacions per al sacerdoci. Hi havia un Seminari, però no pas per acollir aquells nois pobres que volien ésser capellans. Eren vocacions que no es podien dur a terme. Amb gran penalitat, el Pare Bach, angoixat per aquest tema, no parà fins que va poder comprar una casa a Vic, la va condicionar, la va moblar i dotar, per tal de tenir interns, gratuïtament, els joves pobres que volguessin ser capellans. La mantenia amb donacions que rebia, almoines, sacs de menja, peces de roba que li feien pels pobres al Saïts, etc. Així va veure complerta aquesta altra aspiració. En la casa s'hostatjaven molts seminaristes, més de vuitanta a l'hora, i, amb el pas dels anys arribarien a sobrepassar els tres-cents cinquanta.

Els últims anys de la seva vida van ésser molt calcats, ja no va fundar res més i es va acontentar en controlar i dirigir tot allò que havia creat. Val a dir que el Pare Bach era un capellà més que conegut arreu, a Vic, a Barcelona i gaudia de la confiança de tothom; va ésser confessor dels tres bisbes que tingué Vic a més de confessor de canonges, preveres i altra molta gent. Tenia fama de sant, un gran prestigi i molta estima i consideració de tothom. Va morir a les portes dels 70 anys, el 6 de gener de 1866 a la Casa Convent de l'Oratori de Sant Felip Neri de Vic, que ell havia restaurat, i de la qual, fins l'últim moment ell era el Prepòsit. El rebesavi i germà seu, Francesc-Xavier Bach el va ajudar molt, en tots els terrenys, també l'econòmic; els dos germans s'estimaven molt i, com veurem més endavant, el mossèn també va col·laborar en les tasques familiars dels Bach. Quan el temps li ho permetia feia una escapada al Bach de Pruit amb el seu germà i família. No em consta, però, que anés a Can Bach de Banyoles.

Tornem al rebesavi que havíem deixat vidu, amb un fill nadó i malaltís. Allò era una situació francament difícil ja que calia administrar les finques de Collsacabra, les de l'Empordà, de la Garrotxa, del Pla de l'Estany i també un seguit de negocis. Tot era complicat ja que hi havia plets pel mig, per tal de recuperar tota la herència que li pertocava. ¿Com podia ell sol, la mare ja era morta i el pare era molt gran, administrar tot això, quan només una generació enrere havien de tenir cura solament del Bach de Pruit, la Casona del Roc i el Cos? Calia doncs casar-se de nou. Tanmateix ¿com quedaria aquell petit imperi sense un hereu directe i bon coneixedor de tot?. Era poc probable que el fill visqués massa temps. Hauria de tenir altres fills. I, suposo que també la soledat, la manca de companyia el van fer veure que calia que tornés a buscar dona. I s'hi va posar.

Després d'un temps d'angoixa, pensant amb qui es podia casar d'entre les noies de la comarca que estaven disponibles, d'analitzar els pros i els contres de cadascuna d'elles i de raonar-ho tot amb el seu pare, en els llargs capvespres del Bach de Collsacabra, va arribar a la conclusió que li resultava millor una noia que fos de l'Osona. Si be ell s'estava obrint cap a Banyoles, la Garrotxa, alt Empordà, tenia molt clar que els seus orígens eren a Collsacabra, les seves arrels eren osonenques. També va entendre que no li calia, en aquest cas, casar-se amb una pubilla. Ja tenia prou diners. En la seva generació ja havien fet un salt molt important engrandint la hisenda. Tampoc es tractava de casar-se amb una noia qualsevol, sense tradició ni dot. Després de molt rumiar i d'eliminar candidates va concloure que la noia més apropiada era la Ramona Vilarrubia Espona, que fou la meva rebesàvia. Era guapota, simpàtica, jova, sanota, filla d'una molt antiga família de l'Osona i que tenien també alguns interessos al Cabreres. El Pare Bach va ser l'encarregat de fer un sondeig amb el pare de la possible muller. La resta va ser fàcil. En Francesc-Xavier i la Ramona ja es coneixien, varen coincidir en una festa que, discretament s'havia organitzat, i sense gaires complicacions ni problemes, després de decidir que ambdós s'havien enamorat, van comunicar finalment la seva decisió de casar-se. Després de varies converses entre els pares per tal de veure amb quines condicions es casarien, el 6 de

març de 1824 a Sant Feliu de Torelló, es van reunir a cal Notari el Francesc-Xavier i el seu pare d'una banda i de l'altra la Ramona, la seva mare na Teresa Espona Vinyar i Codolosa i l'hereu d'aquesta família, en Ramón Vilarrubia Espona, germà de la núvia, i signaren Capítols Matrimonials. El pare de la núvia, en Francesc Vilarrubia Tresserres, no va poder signar ja que feia tres o quatre anys que havia mort. En aquests Capítols el pare d'en Francesc-Xavier, en Josep Bach, ratificava al seu fill com hereu de tota la seva hisenda, i la mare i germà de la Ramona van aportar una bastant considerable quantitat de lliures d'or, sense aportar cap bé immobiliari, ja que això, com era normal i ja s'havia estipulat prèviament, havia quedat pel seu germà, l'hereu,

Va ser poc després del casament que va morir el petit Josep Bach Galobardes. I van tornar a quedar sols a la família l'avi Bach, ja molt gran, en Francesc-Xavier i la Ramona.

Cal fer una petita explicació de qui era la família de la meva rebesàvia.

Com fos que no tenia més informació de la rebesàvia, només que havia nascut a Moià, al Moianès, Osona, vaig contactar amb en Nazari Alibés, l'actual hereu Vilarrubia. Ell, a la casa pairal de la família a tocar a Moià, em va facilitar tota la informació que vaig necessitar.

No podem dir que la parella es casava essent uns desconeguts. El rebesavi era vidu de la Maria-Agna Galobardes i el pare de la Ramona havia estat casat abans amb una Galobardes, parenta molt propera de la primera dona del seu gendre.

Els pares de la rebesàvia, quadravis meus, s'havien casat poc després de signar Capítols Matrimonials a Vic, davant el Notari Antoni Portell i Bachs el 28 de novembre de 1786, quan els pares d'ell, Francesc Vilarrubia, ja eren morts. Aquests eren en Felip Vilarrubia que havia estat distingit com a Ciutadà Honrat de Barcelona i la seva dona, la Teresa Tresserra. Es tractava, doncs d'una família honorable. La núvia, Teresa Espona Vinyar Codolosa també tenia morts els seus pares, Antoni Espona Pujol, igualment distingit amb la dignitat de Ciutadà Honrat de Barcelona i que tenia el seu domicili a Sant Feliu de Torelló, i na Maria Vinyar (o Vinyes) de Codolosa de Villar. Eren famílies que pertanyien a la petita noblesa de la terra. Cal fer esment de la família de la quadràvia; ja veurem més endavant alguna cosa dels Vilarrubia.

Els Espona, dels qui afegeixo l'arbre genealògic que es conserva en els arxius de l'actual hereu de la casa Espona, és una família antiquíssima de la que es conserva documentació des de mil anys, del segle X, generació rere generació, vint-i dos generacions des de la meva besàvia la Ramona Vilarrubia Espona, fins aquell avi Guillem de Spona del que es té constància abans de l'any 1000. I sempre situats a la pairalia d'Espona de Saderra, a cavall i a mig camí entre Sant Quirze de Besora i Torelló. Els hereus eren senyors de Saderra i, sovint, Ciutadans Honorats de Barcelona i batlles de Saderra. En els seus entroncaments sempre figuraven les famílies més conegudes i benestants de la comarca. Tants segles, tantes generacions en l'Espona, fa impossible que no impregnés de la família a aquells que duïen la seva sang. Sempre serà un misteri per a mi el saber que va passar en els llindars de la pairalia en aquest llarg temps. Alegries, desgràcies, il·lusions, tristeses, confiances, traïdories... i, sobre tot naixements i morts, una darrera l'altra.

A tocar Moià, Can Massot és la pairalia des de fa segles dels Vilarrubia. L'arbre genealògic que es va anar fent mica a mica arrenca de mitjans del segle XII, fent un total de setze generacions entre la del primer Pere Vilarrubia casat amb la Joana son els més antics avis meus d'aquesta nissaga. Can Massot està situada a més de dos kilòmetres llargs de Moià en direcció Collsuspina, apartada de la carretera, a la que s'arriba per un bon camí terrer d'un kilòmetre. Molts Vilarrubia foren distingits com a Ciutadans Honorats de Barcelona; d'altres foren designats familiars del Sant Ofici.

De fa entorn als mil anys els Vilarrubia eren originaris de San Llogari de Castellet, ara municipi de La Granera, a prop de Monistrol de Calders. Allà tenien la casa pairal que amb el pas dels segles, no se quants, van deixar per anar a viure a una bona casa a la plaça de Moià, on van estar fins l'any 1707 en que l'hereu Bernat Vilarrubia va traslladar-se amb tota la família a una pairalia també de la família, Can Soler de Farrerons. Era qüestió de seguretat en temps difícils i a la plaça de Moià no es podia tenir un control adient que permetés viure tranquil. Can Soler formava part d'un petit nucli de cases, apartades del nucli urbà. Actualment ja no existeix. Amb el pas del temps, i veient que tampoc Can Soler de Farrerons era segura, van decidir canviar de nou i, a finals del segle XVIII van anar a una modesta casa que controlava la finca de la seva propietat: Can Massot a Moià. Poc a poc la casa fou restaurada, ampliada considerablement i luxosament moblada. El resultat va ésser l'actual Can Massot, pairalia francament bonica, gran i esplèndida. La casa està vorejada de jardí i horta; al jardí, bancs de ferro forjat, taules de pedra... A l'entrada, l'edifici de la capella de Nostra Senyora de Loreto plena de relíquies, exvots, devocions, llicències...Al davant, un pati distribueix l'habitatge i la resta de construccions deixant als costats pallers i corts; per una escala de pedra s'accedeix a la planta noble, on cada habitació, cada moble, cada quadro és una joia (com a curiositat, l'antic piano de cua que es replega sobre la paret). Aquí es troba també la habitació del senyor Bisbe sempre disposada per rebre'l quan passava fent la visita pastoral per la contrada, la biblioteca i l'arxiu. L'arxiu és una peça de la casa molt dissimulada, que pot passar desapercebuda. Es guarden tots els escrits de la família, de temps era temps. Ningú podia accedir, llevat l'hereu que era qui tenia la clau. Aquí es conservava, i es conserva encara la documentació familiar. També es troben sales, una acollidora galeria i per totes les parets pengen quadres, fotos antigues d'avantpassats i grans arbres genealògics brodats amb fil d'or. Tot això es complementa amb vaixelles, cristalleries...

Els Vilarrubia tenien, de molt antic, factories de teixits, indústria llanera, tractaven i comerciaven panys i altres gèneres; i tot això per Catalunya, Espanya i per l'estranger. Havien començat amb terres, després es van fer comerciants i més tard fabricants, però mai van deixar de banda les terres. De tot s'ocupava l'hereu del moment, que ho havia après del seu pare. Tenien, per tal de dur endavant el negoci, "patente reial"

A les acaballes del segle XVII, en Bernat Vilarubia, ja tenia un bon patrimoni i varies factories, era molt ric, però la seva consciència no el deixava tranquil, com consta en anotacions manuscrites per ell mateix. Això dels negocis no era camp net. Veia brutícies en el món del comerç i en els treballs d'elaboració dels teixits, així que per tranquil·litzar la seva consciència va decidir apartar-se dels negocis, que els veia com immorals. I poc a poc es va anar venent les factories. Els diners que treia de cada venda, els reinvertia comprant una nova finca. Així el patrimoni va créixer molt.

Tenien un concepte elevadíssim de la família i tot girava en el seu entorn. Qui portava la batuta era sempre l'hereu, que era en el sí de la família com un reietó. Ell manava, ell ordenava i se'l servia a ell. Tothom l'obeïa: dona, fills, germans, inclús els avis si n'hi havia, criats i tota mena d'empleats o treballadors. Ell era qui guardava l'essència de la família que havia rebut en herència i tenia plens poders. També havia de transmetre al seu hereu, sempre essent com un fil conductor que unia generació amb generació com si fos un ens únic.

Eren gent molt tradicional, molt conservadora, proteccionista i molt clerical que donà molts capellans i monges. I, com era habitual en una família d'aquestes característiques, aferriassadament carlins. O feien la guerra personalment o la recolzaven de totes les maneres possibles. En un dels llibres escrit per ells, que es guarda a l'arxiu, l'hereu parla de l'odi que te la família al rei Felip V, defensant aferriassadament els austries i dedicant molts impropis contra els invasors borbons.

El meu quadravi Francesc Vilarrubia Tresserras era, com sempre ho havia sigut tota la família, gran caçador. Sempre que podia estava de cacera. Un dia d'aquests, badant amb l'escopeta pel bosc, quasi sempre la duia a sobre, va veure un conill quiet, i sense pensar-ho gaire li va disparar un tret. Quan era mort, va entendre que el conill estava mig adormit i per això no s'havia posat a córrer, i ell mai disparava a traïció. Es va sentir profundament avergonyit i corferit: havia matat un conillet adormit. Tanta va ser la seva angoixa, que a partir d'aquell dia va deixar totalment la caça i mai més va matar cap bestiola. Va canviar la seva afició per la d'escriure. Es va tancar a l'arxiu i es va dedicar de ple a ell. Ho va ordenar tot: testaments, censos, plànols de finques, certificats, apoques, tota mena de pergamins i els llibres, que no eren pocs. Tot l'arxiu familiar, fa 200 anys, va quedar complert i ordenat i el fet que la habitació on es conserva estigui mig amagada ha permès que al llarg dels segles es pogués conservar molt correctament. Els seus successors l'han anat ampliant a mesura que s'anaven produint esdeveniments. L'arxiu fa goig de veure: al darrera de l'escriptori hi ha un armari arxiver antiquíssim i molt maco; per tot arreu hi ha estris antics per decorar, lligalls, planells i pergamins.

Tampoc no permetien els seus antecessors en l'heretatge, que ningú entrés a l'arxiu llevat del propi hereu i, en el seu dia el nou hereu. No se l'havia de molestar quan estès allà, i si el cas era urgent, havia (encara hi és) una campaneta a la banda de fora de la paret per avisar-lo. Quan algú la tocava ell sortia a fora, però mai feia passar a ningú a l'arxiu, ni la seva dona. En les llargues hores d'estada en aquest habitacle, va dedicar moltes a escriure llibres per a ús de la família i dels seus successors, com ara un que titula "Flores para Vilarrubia", que és un seguit de consells, instruccions, normes de vida, educació i cultura que han de complir tota la família. Era un gran admirador de Sant Tomàs, i tenia una biblioteca plena d'obres del sant, sobre el que també va escriure moltes reflexions. En Francesc Vilarrubia i Tresserras fou també qui va iniciar, per que cada hereu ho continués, la redacció del "Llibre secret de la família". Es tractava d'un llibre que no podia llegir ningú que no fos l'hereu. La resta de la família, que coneixia la seva existència no podia llegir-lo ni tenir accés a ell. He tingut el llibre a les mans i ja a la primera pàgina, imagino que en temps pretèrits molt més, treu les ganes, al curiós, de llegir-lo: crida la ira de Déu que caigui sobre qui, sense ser l'hereu, ho llegeixi, i, al respecte, fa moltes admonicions. Em pregunto si aquest secret es va guardar sempre o si, al contrari, la curiositat natural de fills, germans...va fer que el llegissin i coneguessin els secrets ben guardats de la família. El llibre té afegit un "Anexo" que encara es titulat com més secret.

En el llibre de la família s'expliquen tant els secrets més foscos i penalitats com els èxits i complaences. Parla de quan feixuga que és la condició de propietari de finques perquè es cosa "de gran responsabilitat". I, com es veu, mantenien aferrissades lluites amb els propietaris veïns, els Prat, de caire liberal i amb els anys insaculats a la família Abadal. En certa ocasió, aquests van matar a dos germans Vilarrubia, l'un a Sant Feliu de Rodes i l'altre al camí de can Soler de Farrerons (avui encara es conserva en aquest lloc una creu vermella en el seu record). Les lluites augmentaren, fins que l'hereu Vilarrubia va casar una seva germana amb un xicot dels Prat. Calia posar fi a tanta ràbia i odi ni que fos, pagant-ho amb un sacrifici incalculable i humiliant per a la germana oferta en matrimoni.

Totes les històries del llibre secret, diu en Francesc, s'escriuen per tal que no s'oblidin mai, però que pràcticament no les sàpiga ningú. Es un "vol i dol". No es pot permetre que quedin en el silenci o en l'oblit els fets de la família, seria una infàmia, una traïció als avantpassats: els assassinats, la pau amb el casament de la germana, les guerres, les factories... tot això no es pot oblidar.

Aquesta part de la meva família ha guardat molta documentació, que permet conèixer tota la seva història. Quan em fixo en els cognoms de les famílies amb que s'unien en matrimoni, tots són els noms de les cases de l'Osona i rodalies. Cases amb històries de mil anys, ignorades i de les que no queda quasi record. En els últims dos segles la família va anar emparentant amb

les cases fortes de l'Osona: els Alibés (actuals hereus), els Molins de Seva, els Masvidal de Viladrau, els Masllopart de Puigpardines, els Abadal d'Avinyó, els Pujolar de Senfores, els Pujol de Sant Sadurní d'Ossosmort, els Ventós d'Olot, els Rovira de Sant Hilari, els Molas de Malla...

Ara ja sabeu d'on va sortir la meva rebesàvia, la Ramona Vilarrubia Espona. Tornem a casa. El matrimoni Bach-Vilarrubia varen viure a cavall entre Pruit i Banyoles, però més a Banyoles. A poc de casar-se, l'any 1827, al Bach de Pruit va morir el pare i sogre de la parella i quadravi meu, Josep Bach Moles Marcillo, un fred 29 de gener, i va ésser enterrat a l'església de Sant Llorens Dos Munts.

Del matrimoni van viure tres fills. En Josep el meu besavi, l'hereu, nascut al Bach de Pruit l'any 1826, en Joaquim, també nascut a Pruit l'any 1828 i la Maria Concepció que va néixer l'any 1834. Les seves estades a Can Bach, al carrer de les Escrivanies de Banyoles, cada vegada sovintejaven més.

Eren temps d'incertesa, d'inseguretat, de guerres carlines. Els rebesavis, ja ho hem assenyalat, eren carlins i molt significats, i, en aquells temps, significava perill. A Can Bach de Pruit, la vida era més complicada que a Banyoles, més difícil. A més els interessos Bach eren més importants al Pla de l'Estany i des de Banyoles era més fàcil de controlar el patrimoni.

De tradició, els Perpinyà eren els Notaris de Banyoles, concessió reial que s'heretava i molt diferent dels notaris actuals que guanyen la seva plaça per oposició. Quan en Josep Bach Molas va heretar el patrimoni Perpinyà, va heretar igualment el dret a ser Notari de Banyoles, i ho fou fins que va morir. Llavors el seu fill, el rebesavi Francesc- Xavier, en acceptar l'herència del seu pare, va demanar també ésser nomenat Notari. Ho va fer davant el Rei Ferran VII, qui el 30 de novembre de l'any 1829 li va concedir el "Reial Títol" per tal de que, com a hereu del seu pare prengués possessió de la Notaria de Banyoles ja que li pertany "por juro de heredad i es titulo a perpetuidad, para sí y sus sucesores". Afegeix el nomenament que ningú el pot desposseir per cap raó, llevat que per cometre delictes i crims d'heretgia, de lesa majestat o caure en el "pecado nefando". Aquesta concessió la va referendar Ferran VII, qui signà el 23 de juny de 1839 a "Palacio", "Yo el Rey". Quatre dies després, el llibre d'acords de l'Ajuntament de Banyoles recull aquesta informació amb la presència d'en Francesc-Xavier Bach Marcillo de Perpinyà a qui, en virtut de la concessió reial, pren nota en el referit llibre. El rei Ferran VII en el títol de concessió, diu que està legitimat a donar-li la Notaria al rebesavi perquè és un dret que li ve del "Rey Don Jaime que lo creó el 18 de mayo de 1226".

Si ara ens sembla sorprenent com es feia en aquells temps la provisió de Notaris, encara és més sorprenent que en virtut d'aquest heretament, el rebesavi fos automàticament immune a qualsevol delicte o crim llevat els d'heretgia, lesa majestat o pecat nefand. Quines coses!. No m'estranya que aquest títol fos tant preuat i molt més valuós que molts patrimonis immobiliaris de l'època. A més sembla que el Notari no havia de treballar massa, només calia supervisar i passar comptes amb el "teniente de la notaria" que el mateix Notari designava.

Ens trobem doncs amb en Bach instal·lat una bona temporada a Banyoles, amb un bon patrimoni, casat amb la rebesàvia Ramona, amb dos fills, homes, i a l'espera d'un tercer, i a més, Notari. Havia canviat molt la situació de pocs anys enrere, del Bach vidu i amb un fill petit que aviat moriria.

Però no tot eren flors i violes. El tradicionalisme dels Bach no podia amagar-se i a la capital del Pla de l'Estany, els lliberals eren un bon grapat i tenien molta força i empenta. Per això quan aquests estaven al poder la família Bach feia les maletes i se'n anava cap a Pruit. Aquestes anades i vingudes eren freqüents i significaven un gran trasbals. A més, encara que els temps eren turbulents, no es podien oblidar dels negocis, les finques, els interessos. Això feia que en Francesc-Xavier hagués de tenir advocats i administradors arreu, a Olot, a Figueres, a Girona,

a Vic, a Barcelona (es va produir un munt de correspondència entre ells i en Francesc-Xavier). D'aquests anys son moltes de les redempcions de censals, reclamació de propietats indegudament venudes, judicis, presses de possessió de finques. En Bach no podia estar tranquil ni quiet.

Ja he escrit que eren temps de gran inestabilitat política i social. En Francesc-Xavier no podia ésser aliè a aquests fets i circumstàncies. Era coneguda la seva filiació política i els ajuts de tota mena que aportava als carlins. També tenia fama la seva riquesa. Ambdós aspectes varen propiciar el fet que passo a explicar.

En una de les seves estades al Bach de Collsacabra amb tota la família, un bon dia, com ja era habitual, el rebesavi se'n va anar de visita. Aquesta vegada havia anat a veure al mossèn , el senyor rector de la seva parròquia de Sant Llorens Dosmunts, a Pruit. Aquestes visites les acostumava a fer ell sol i a cavall (tenia una bona quadra i, tot i que era ja entrat en anys, era un bon genet). El mossèn, finalitzada la visita, en la que a més de parlar del temps, de l'estat de salut de la família i d'altres temes menors, també es parlava d'economia, de donacions, almoines i com no, de política. Ben segur que el capellà també seria carlí. Doncs bé, en acabar, el mossèn el va acompanyar, també a cavall, un tros del camí de retorn al Bach; a la fi es van acomiadar i el rebesavi va continuar el camí de retorn a casa tot sol. Era un capvespre de tardor. De sobte, en un revolt, es va topar amb un grup d'una dotzena d'homes emmascarats i armats que en aquell punt l'esperaven, amenaçant-lo amb els trabucs. El van rodejar i se'l van endur per dreces durant unes quantes hores, després de envenar-li els ulls i dir-li que estava segrestat.

Mai es va saber on el van conduir, només que estava a unes hores de cavall de casa seva, que era una zona abrupta, muntanyosa, i de densa boscària, que algú va situar en el terme de Sant Sadurní d'Ososmort. Tot el temps del segrest es va estar a l'interior d'una gran cova, un avenc que donava cabuda a tota la banda. Si bé no tinc les dades exactes, sembla que el segrest va durar bastants dies sense arribar a un més. L'endemà del segrest, un misteriós missatger es va presentar al Bach, on, esverats perquè "nostramo" no havia tornat l'anterior vespre a casa, s'estaven iniciant les primeres indagacions. Ja tothom s'estava dispersant pels masos veïns, per tal d'esbrinar si algú en tenia notícia. El personatge en qüestió, va posar en coneixement de la rebesàvia, que el seu marit estava segrestat i que havia de pagar el rescat, que tinc entès que ascendia a 1000 unces d'or, i, a més, un vestit nou de pana amb 10 unces d'or que era el preu pel missatger. Si la família o algú donava avís a les autoritats, en Bach era home mort; si s'endarreriria molt el pagament, en Bach seria mutilat poc a poc i la dóna aniria rebent "miques" del seu marit, com ara una orella, després de l'altra orella...i d'aquesta manera fins que paguessin.

Mentrestant en Francesc-Xavier s'estava a la cova amb els bandolers, amb quins podia parlar i resar. Sembla estrany!!! Doncs si. La banda al complert, cada dia passava "el sant rosari", amb la participació del rebesavi que, després d'alliberat, comentava que tots resaven amb molta devoció, i que cada dia després del rosari resaven un parenostre a Sant Ferriol que tenia cura de la salut de les cames per tal que els donés molt bones cames per si mai havien de fugir de la justícia. Durant el dia, els bandolers marxaven de la cova a fer les seves coses, però a ell el lligaven i deixaven a dos d'ells, per torn, a fer la vigilància. Al capvespre tornaven a trobar-se tots a la cova.

Abans d'enviar l'emissari a Can Bach, l'avi va estar sotmès a un interrogatori per saber quants diners es podien demanar pel rescat, i quants d'aquests estaven guardats a la casa. El bandoler missatger va acordar amb la gent del Bach el lloc, en la boscària del Collsacabra, on, prèvia senyal en un arbre, haurien de portar-hi els diners.

Imagineu l'enrenou, tensió, nervis i la por en que es va trobar la rebesàvia Ramona, els criats, majordom, empleats, masovers i pastors del Bach. Els únics que no se'n van adonar gaire

varen ser els tres fills menuts als que se'ls va voler apartar d'aquesta situació, tot i que feia dies que no veien al pare i que notaven que alguna cosa greu passava i per això es passaven el dia plorant.

Calia reunir els diners i fer el vestit de pana. Això últim era més fàcil. Es va enviar un criat a Vic a que se'n fes un, i quan va tornar, van descosir el forro, hi van col·locar les deu onces d'or pel bandoler missatger, i van tornar a cosir el forro. Però el més difícil eren els diners del rescat. La rebesàvia tenia coneixement del valor dels diners però no massa, tot just per haver entès, en el seu dia la quantitat de diners que s'havien pagat per la seva dot. Però va comprendre que ara es tractava de molts més diners i, ni tan sols sabia on estava l'amagatall on el seu marit els guardava, ni com un cop trobada la caixa, poder obrir-la. Només el seu marit sabia on es guardava la clau. En qüestió de dies es va solucionar tot i, un cop els diners i el vestit van estar a punt, es va donar l'ordre de anar a pagar el rescat. La responsabilitat va caure sobre en Roig, masover de confiança de la Casanova del Bach, situada a uns dos-cents metres de la pairalia, i els besnéts del qual encara viuen avui a la casa.

En Roig, un dia ja caigut el sol, s'endinsà en el bosc després d'hores a cavall, i va deixar en l'arbre indicat, el senyal. Va passar la nit al ras i l'endemà va aparèixer el bandoler a recollir els diners. Deia en Roig que el primer que va fer va ser mirar el vestit i comprovar que en el forro hi haguessin les deu unces que li pertocaven. Després va comptar les mil unces que duia en Roig en un sac, tot comprovant que no hi havia "ni una més" "ni una menys", ja que la quantitat havia de ser exacta. Fetes les comprovacions, el bandoler va agafar sac i vestit i va desaparèixer. En Roig va tornar a casa a explicar el resultat de la seva gestió a la mestressa i a tots els demés, que ja l'esperaven.

Quan el malfactor va arribar a la cova al capvespre es van tornar a contar les onces d'or. El cap dels bandolers va donar a cada component de l'escamot la seva part del botí, quedant-se ell, com era obligat i establert la major part del muntant d'or. Aquell vespre van resar el sant rosari i el parenostre amb més devoció i alegria.

L'endemà varen embenar de nou els ulls a en Bach, el van fer muntar en un matxo, i un petit grup dels bandolers el van conduir per camins i dreceres, fins un bosc molt atapeït del Montseny. Li van dir en baixar-lo a terra, que no es destapés els ulls fins haver resat cinquanta parenostres poc a poc. Tot seguit van desaparèixer. Obedient el rebesavi, després de resar les oracions que li van dir els bandolers, es va destapar la vista i va intentar localitzar el lloc on l'havien deixat. Sembla que va ésser a Sant Sadurn d'Ososmort. Amb les explicacions que va donar i amb el coneixement que es tenia per tot arreu de l'afer, no li va ser difícil tornar al Bach. Imagino el rencontre amb tots. Jo m'estimo més deixar-ho a mans de la vostra imaginació. En Francesc-Xavier per premiar en Roig, per la seva missió tan ben complerta, li va regalar un camp de conreu.

Qui eren aquesta banda de malfactors? Mai es va saber, però es suposa que eren grups de gent jove, desposseïts i sense ofici, que normalment es llogaven com a soldats per fer les guerres. En períodes d'entreguerres es dedicaven a fer de bandolers. En aquest cas suposo que havien estat llogats com a mercenaris pels carlins en la primera carlinada i, per això, tenien coneixement d'en Bach, de la seva riquesa, del seu conservadorisme i catolicisme i de la ajuda que donava a monges i capellans. Tot i que a l'Osona prevalia el clericalisme, la soldadesca llogada era lliberal o no era res.

Del fet se'n van fer ressò els mitjans de comunicació de l'època, llibres biogràfics (*Memòries del Pare Pere Bach*), novel·les com "*La punyalada*" d'en Vayreda i revistes (*Els singles de Taveret*).

A partir d'aquest incident la vida va canviar en el sí de la família Bach. Es posaren més mesures de seguretat, més control i més vigilància. El besavi, però, va decidir que eren quatre dies i que calia aprofitar-los. Es quedaven més temps a Banyoles i, periòdicament al llarg d'un parell de mesos van començar a fer cap a París, costum que continuarien fent, de grans, els seus fills amb les seves famílies.

Aquests viatges els feien en tren des de Perpinyà, on havien arribat generalment des de Banyoles, amb els carruatges de cavalls de la família, i acompanyats de tot el servei. A París ja tenien, en cada ocasió, llogat un hotel per passar-hi les vacances. Els hi llogava un representant francès que en Francesc-Xavier tenia pels seus negocis a la capital de França. Sempre anaven a oir missa a l'església de Notre Dame des Victoires, copatrona de París, de la que eren molt devots. Anys a venir el seu fill, en una d'aquestes estades, va encarregar a un escultor parisenc una còpia de la imatge d'aquesta verge i la va col·locar al Bach de Collsacabra, a la soca de l'arbre on es venera la Mare de Deu del Roure. Posteriorment la imatge fou destruïda i substituïda per una imatge de sèrie.

Explica la memòria familiar que en certa ocasió, estant a París, el dia 22 de novembre de 1855, el rebesavi va assabentar-se en els cenacles que freqüentava, que un compositor que ja començava a tenir nom a París, aquell dia estrenaria a l'església gòtica de Saint Eustaque una Missa Solemne en honor de Santa Cecília. Aquesta església tenia fama de tenir el millor orgue de París. Tota la família va fer ple a l'estrena d'aquesta meravellosa Missa de Gounod. Deien sempre que els havia impressionat i agradat moltíssim, però especialment el Cant Triomfal del final de la Missa.

Durant un temps d'estabilitat carlina i familiar, el rebesavi va ésser designat alcalde de Banyoles. Però tot i la tranquil·litat aparent, aquests eren temps incerts i els rebesavis patien pels seus fills. Calia donar-los una bona educació, cosa difícil degut a la vida tan moguda de viatges que portaven els pares, del Cabrerès a l'Estany, París...i l'educació que s'impartia en aquells moments els semblava molt lliberal. Patien també per la seva seguretat personal. L'experiència del segrest va ser molt dura. I també volien que els fills rebessin una educació de la que ells dirien "d'elit". Així que, després d'assessorar-se mitjançant el germà d'en Francesc-Xavier, el pare Pere Bach, decidiren internar els dos nois, en Josep i en Joaquim, a l'afamat col·legi que els pares jesuïtes tenien a Niça. Mossèn Pere Bach, tiet dels petits va ésser l'encarregat d'acompanyar-los en el viatge i deixar-los a l'internat francès. Foren anys de molta tristesa i enyorança pels menuts que pràcticament no sortien mai al carrer ni rebien cap visita. Tot el seu consol eren les poques cartes que els arribaven dels seus pares. Un cop l'any, al voltant dels Nadals, sempre en transit cap un altre lloc de l'estranger, aquests feien cap a Niça a veure els seus fills, a dins de l'internat!. Si les notes escolars havien sigut bones els treien a dinar a un restaurant. Els nens van acusar molt aquesta educació rebuda i, amb el pas del temps, ho explicaven als seus fills, el meu avi i els seus germans, tot dient que ho expliquessin als seus fills per tal que la situació no es tornés a repetir.

Jo crec que el rebesavi volia, d'alguna manera, tallar de cop en els seus fills el que ell devia considerar un estigma de pagesia i volia que renaixessin uns fills nous, refinats, cosmopolites i educats amb el millor de la societat europea. Imagino el que devia ésser per aquells nois petits passar els deu, dotze, catorze anys tancats a l'internat, estudiant, però també passant moltes hores de fosc, de tenebres per dintre i per fora.

La rebesàvia Ramona Vilarrubia Espona, nascuda a Moià l'any 1795, moria a Banyoles, a casa seva al carrer de les escrivanies, el dia 9 de juny de 1857, als 62 anys d'edat. Fou enterrada a l'església de Santa Maria de Turers de Banyoles. A partir d'aquell moment el rebesavi va començar a perdre facultats i van començar les malalties, els patiments... Poc a poc el cap se li va començar a anar. No estava pels negocis, ni per les finques. No complia les seves obligacions com hisendat. No anava a cobrar quan li devien ni pagava quan ho havia de fer.

Una demència senil li va aparèixer els últims anys de la seva vida. Sort en tenia del seu fill gran, l'hereu, el meu besavi. A la fi, el 6 de febrer de l'any 1866, Francesc-Xavier Bach Plandolit Perpinyà i Marcillo moria a Banyoles, on està enterrat, als 76 anys d'edat. El seu últim testament està datat del 12 de juny de l'any 1862. En ell feia hereu al seu fill en Josep Bach Vilarrubia, llavors de 40 anys, el meu besavi.

Li vivien també altres dos fills, en Joaquim de 38 anys, i la Maria-Concepció de 32. Es possible que entremig hi hagués algun fill més que no passaria de la infància, però no he trobat cap referència. La infància, adolescència i joventut d'aquests tres fills va ser complicada. Pensem tan sols en el segrest del pare, les seves escapades constants per tal de controlar els negocis i les finques, el fet de viure a cavall entre Banyoles i Pruit, els llargs anys d'internat a Niça, i les llargues escapades a París. Suposo que els devia costar bastant tenir referències, una mica de inquietud, un marc estable. Encara que quan estaven al Bach de Collsacabra sembla que es quan devien estar més sols i avorrits enmig d'aquell immens i luxós casalot, penso que s'ho devien passar bé, ja que hi vivien tantes famílies de criats, servents, masovers...que hi devia haver força mainada per a parlar de tot. Potser la que més es devia avorrir era la Maria Concepció que no tenia germans de la seva edat, i els que tenia, més grans, passaven anys estudiant lluny de casa, a l'estranger. Com devia esperar la correspondència dels germans!. I el seu retorn!.

Ens ocupem ara d'en Joaquim i de la Maria Concepció, abans de parlar del meu besavi. En Joaquim, oncle besavi, havia nascut al Bach de Pruit l'any 1828. Va viure totes les vicissituds que ja he assenyalat. Potser per això volia una vida més tranquil·la i quieta. O potser, diu la tradició familiar, per la extraordinària bellesa de l'adolescent que coneixia de Banyoles? El cert és que després de festejar no més d'un any, als 22 anys es va casar amb la Joaquina Poch i Almar de només 14 anys, prometatge en el qual tots dos, diuen, estaven boja ment enamorats. Els capítols matrimonials es van signar el dia 12 de juny de l'any 1850 davant el notari reial Josep Sendil en un acta que començaren a redactar a Banyoles i l'acabaren a Can Poch de Pujals dels Cavallers.

A ell, en Joaquim, els seus pares li van deixar una dot considerable de diners. Ella, la Joaquina, era la pubilla de casa seva, Can Poch de Pujals dels Cavallers, rica pairalia en la que el pare, Pere Poch, havia mort deixant a la vídua, Mª Teresa Almar, sola amb una altra filla més petita, la Eugènia. Aquesta, passat el temps, va morir molt joveneta i sense descendència. Tota l'herència era, doncs, de la Joaquina, amb l'única limitació que, encara que es casés, havia de viure a Can Poch amb la mare i germana i que la mare tindria l'usdefruit de tot fins que la Joaquina fes els 18 anys. Foren quatre anys en els quals el jovenet matrimoni no podia disposar de l'administració dels bens d'ella, però si dels diners d'ell.

Malauradament la mare no va tardar a morir. Quan ja tot semblava superat i que la felicitat era complerta, el metge va certificar que ella no podria tenir fills. Una malaltia sobtada a la Joaquina els girà la fortuna. A partir d'aquell moment, tot es va anar complicant i cada dia que passava la salut d'ella empitjorava. No va poder passar d'aquell 28 de novembre de 1864. Moria als 28 anys. L'oncle besavi Joaquim havia quedat vidu als 36 anys. Ja no va remuntar ni refer la seva vida. Va continuar vivint tancat en el mutisme de l'amor que se l'hi havia escapat en plena joventut. Va morir de soledat i tristor als 44 anys, el 5 d'abril de 1873. De vidu havia continuat vivint a Can Poch de Pujals; just abans de morir ho va fer, rendit ja a Banyoles.

La seva dona, la Joaquina, tant bon punt va poder testar, en entrar en possessió de l'usdefruit de la herència que ja tenia dels seus pares, el 30 d'octubre de 1855, va fer testament a Banyoles; tenia 19 anys. En el testament deixa tot el que li permeten les prèvies disposicions dels seus pares, la quarta part dels bens que ha rebut del seu pare, i tot el rebut de la seva mare a la seva tieta Paula Poch i Geli. Les tres quartes parts del que va rebre del pare van retornar a la família Poch. Per la seva banda, el tiet besavi Joaquim havia fet testament uns

mesos abans, el 29 de març de l'any 1855. En ell va disposar que si moria vidu i sense fills, com va ser el cas, feia hereus als seus dos germans a parts iguals. A Joaquim la família Poch li va pagar en diners les finques de la família, llevat Can Batllori, una magnífica finca a cavall entre Pujals dels Cavallers i Pujals dels Pagesos, que la va heretar. Li van deixar viure, però, a Can Poch fins que morís. La Joaquina havia deixat, a més, un munt de cases a Banyoles, al carrer de les Escrivanies, plaça de la Fontnova, carrer Quatre cases, carrer Major, carrer de Sta Maria, carrer de les Valls, i d'altres; tenia varies finques a Pujals dels Cavallers i Pujals dels Pagesos, a Fontcuberta (Mas Solà) i d'altres. Un molt important i fort patrimoni que, com he senyalat passa de nou a la família Poch. He trobat documents que certifiquen que en els 14 anys de casats van signar més de 30 contractes d'arrendament de finques i cases rurals.

Aquesta va ser la trista i romàntica història de dos adolescents de la família, que ja casats varen morir tots dos molt joves.

Quan la tia besàvia Conchita Bach Vilarrubia va casar-se tenia 18 anys i quasi no coneixia als seus germans, poc havia conversat amb ells, si tenim en compte els anys que van estar internats a Niça. També suposo que en el Bach, els pocs entreteniments i l'educació eren molt diferents entre nenes i nens. El seu pare, el meu rebesavi tenia moltes coneixences a l'Alt Empordà degut a les finques del patrimoni Perpinyà que allí havia heretat: el Cortalet, la Gallinera,... Així que va saber de l'existència d'un noi fill únic, que tenia un bon patrimoni i cases i finques importants a Cadaqués, Castelló d'Empúries, Vilamacolum... Va posar fil a l'agulla i, després de parlar-ho amb la seva dona, la rebesàvia Ramona, li van dir a la Conxita. A aquesta no li va semblar malament la idea: es podria casar, ser independent i viure a prop del mar en el que tant somiava. Va donar la seva conformitat. Poc després es va celebrar una festa a Figueres en la que estaven la Conxita i el noi hereu de l'Empordà, en Miquel Duran Llabanera que ja estava al cas. Aquest en veure la Conxita li va semblar bé. Era un bon noi però una mica eixelebrat. De forma que tots dos d'acord van decidir el casament. En aquestes circumstàncies, el 22 de març de 1852 varen signar, a la pairalia del noi, Capítols Matrimonials. Tot y seguit es va fer el casament. Ell era fill de Cadaqués on, entre d'altres, tenia una bona i solida casa a ran de mar.

De casats van viure a Castelló d'Empúries, també en un bon casalot d'ell; feien escapades a Cadaqués i, amb els anys, a Barcelona, on també tenien habitatge. La Conxita, en quedar-se vídua, es va quedar a viure en aquest pis de Barcelona, fent freqüents escapades a Banyoles, a casa del seu germà, el meu rebesavi.

El matrimoni de la Conxita i en Miquel va tenir un fill, en Manuel Duran i Bach. El jove va veure morir, l'any 1874 al seu pare, en Miquel Duran Llabanera. En Manuel, cosí germà doncs del meu avi, es va casar amb l'Anna Steva i Güell i no varen tenir fills. Manuel era també una mica tabalot i totes les coses que feien referència al mar l'embogien. Es feu amb el títol de "Capitan Honorario del Cañonero Temerario". Moria a la seva casa de Castelló d'Empúries el 29 de desembre de 1921.

Ens queda el tercer germà, el meu besavi, Josep Bach Vilarrubia de Perpinyà i Marcillo. Havia nascut al Bach de Collsacabra, a Pruit, l'any 1826. Fou batejat a l'església parroquial de Sant Llorenç Dosmunts. Era el primer dels fills dels meus rebesavis, que tot just començaven a fer escapades de Pruit a Banyoles. Es va passar la seva infantesa-adolescència internat als jesuïtes a Niça. Tenia doncs una bona educació per l'època, tot i la solitud i l'enyorança que només podia compartir amb el seu germà Joaquim, i el record de la seva germana Conxita, a la que pràcticament no coneixia, i la visita anual dels seus pares per Nadal.

En aquesta època, els pares, sobretot quan els nois ja han tornat formats a casa, comencen les estades a Banyoles. Anteriorment el pare havia fet arreglar el magnífic casalot, acabar les muralles i construir un jardí a dos nivells, un a peu pla i l'altra enlairat. En Josep, d'immediat, es

va començar a fer càrrec dels assumptes familiars juntament amb el seu pare, poc després de començada la segona meitat del segle XIX, fins que arrel de les dificultats del pare va passar a cuidar-se de tot, negocis, cases, finques... El seu pare ja li havia anunciat que el faria hereu. Són anys de feina i he trobat un munt de documents fent referència a censals, moltes redempció de cens arreu de Girona, arrendaments de finques, compres de cases, terrenys i finques, permutes, delimitacions de llandars de propietats, donacions, crèdits, pagaments de dots, tota la declaració d'hereus fins la divisió dels bens del seu germà Joaquim, procés que inicià el 4 de febrer de l'any 1874 i que l'any 1888 encara no s'havia acabat.

El besavi es volia casar ben enamorat d'una noia, però alhora buscava una que fos de família tradicional catalana. Va buscar per Figueres, fins que li van parlar d'una que ja coneixia i de la que tenia referències pel seu pare. Li agradava la xicota. Van festejar i van decidir casar-se. La noia es deia Maria Dolors de Portolà i Guinart, i era d'Agullana, d'una bona família, encara que al no ser pubilla, no heretaria més que la dot que estipulessin els pares. Però al besavi no li calien els diners, era ric.

El 20 de febrer de l'any 1854, a Figueres, van signar Capítols Matrimonials. En els Capítols el rebesavi Francesc-Xavier ja nomenava hereu al besavi Josep, reservant-se l'usdefruit i el dret a viure sempre a les cases Bach. Ella era filla d'Antón de Portolà i de Requena, advocat, nascut a Balaguer però que viu a Figueres i d'Antonia Guinart Pi, d'Agullana i que havia mort feia dos anys. D'aquesta família de rebesavis ens ocuparem més endavant. Uns mesos després, el 4 de juny del mateix any, els besavis Josep i Maria Dolors es casaven a l'església de Sant Pere, de Figueres. Ell tenia 28 anys i ella 21.

El nou matrimoni es va instal·lar de bon principi al Bach de Collsacabra, a Pruit, que en aquell temps ja s'havia refet i ampliat, convertint-se en un magnífic casalot. Però aviat van veure que, tenint molts interessos al Pla de l'Estany, la Garrotxa i l'Empordà, els era més profitós anar a viure al també magnífic casalot del carrer de les Escrivanies de Banyoles, on s'empadronaren, talment com ja havien fet abans els seus pares. Com veurem els canvis d'empadronament continuaren més endavant. Però, en principi calia seguir el camí de la feina i, a la comarca de l'Estany en tenien molta: hi havia els negocis de teixits de la família, els molins de paper, la Notaria, la major part de les cases i finques i, també els interessos polítics.

La major part de la vida del besavi va transcórrer entre les guerres carlines i en Josep era aferissadament carlí i d'herència carlina. Això vol dir que políticament estava més que significat. Van ser anys molt durs per a tothom i pels Bach també. Quan a Banyoles guanyaven els lliberals havien de marxar a viure a Pruit, i quan guanyaven els carlins, tornaven a Banyoles.

Una d'aquestes escapades va ser molt perillosa. Estaven amenaçats i controlats pels lliberals de Banyoles, en un bon moment d'aquests. Els van prohibir sortir de Banyoles que, emmurallada, tenia guardes de control en cada porta. Als Bach els deixaven, cada tarda, sortir de casa a fer un passeig. Ho feien cada dia. Sortien per una porta i entraven per una altra. Els primers dies els seguien però, després, en veure que sempre feien el mateix recorregut, ja no els tornaren a seguir. En Bach cada dia es retardava una mica més, però ningú va donar importància a aquest detall. Una tarda, quan el pare de família va calcular que tenien prou temps, i tenint-ho tot preparat, va sortir amb tota la família, es va allunyar més del compte fins el punt convingut en que el seu cotxer i els cavalls els estaven esperant, i se'n anaren a corre cuita al Bach de Pruit. Quan la guàrdia se'n va adonar ja era massa tard, i els Bach van tornar a empadronar-se a Pruit. Amb aquesta inseguretat vivien!

Hi ha varies cartes de l'advocat Narcís Prats, amb despatx a Girona, de l'hivern de l'any 1874 i dirigides al besavi, tant a Pruit com a Banyoles, en les que parlen a més dels negocis, de la situació política. En una, datada a febrer d'aquest any 1874, en Prats es lamenta que no li pot

portar certa documentació i diners degut a les "especiales circunstancias de esta Ciudad hasta que cese el bloqueo, ante la dificultad, por no decir imposibilidad de movimiento". Esta datada el 1r trimestre de 1874. Tant el Bach de Collsacabra com el Bach de Banyoles foren lloc de trobades, entrevistes, acords, pactes i controvèrsies entre els caps dels dos bàndols, en conflicte en aquestes guerres. La família Bach era la amfitriona, sempre però com a recolzament als carlins. Ja veurem més endavant alguna d'aquestes trobades.

Arribar al Bach de Pruit era difícil des de Barcelona. Calia anar amb tren a Granollers, després en cotxe de cavalls a Vic i després per camí dolent fins el Bach, per on no passava l'actual carretera. El besavi era amic del general Concha, Marqués del Duero. Aquell noble militar, que feia estades al Bach, era amic de la família i durant la guerra dels matiners va establir el quarter general al Bach, perquè el considerava situat en un lloc de control estratègic. Llavors va proposar al govern que fes la carretera que uneix Vic amb Olot, passant per davant del Bach. El govern ho va aprovar, però encara no va fer tràmits per tal de fer-la i van continuar uns anys sense carretera.

Va passar el temps i va fer una de les seves estades al Bach l'advocat Linares Rios, molt amic de la família i que s'ocupava des de Madrid dels seus assumptes legals. Aquest havia estat ministre conservador i, molest per haver de fer a cavall el viatge fins la casa, va prometre al besavi que si mai el tornaven a fer ministre faria fer la carretera de Vic a Olot passant pel Bach. Pocs dies després durant aquestes vacances de l'ex ministre, que era fill del famós comediògraf del mateix nom, el besavi va organitzar un dinar en una font de la contrada (la font de Rajols), en companyia també d'altres propietaris de l'entorn entre els que havia en Rafel Puget, l'amo del Corriol, magnífica pairalia propera al Bach. També explica aquest fet en Josep Pla en el seu llibre *"Un senyor de Barcelona"*, amb petites variants de com ho explicava el meu avi a la meua mare.

El cas es que, en aquest dinar a la font, en Bach li va fer pública la seva promesa, per tal que en Linares es comprometés davant testimonis. La resta de la història es senzilla. En Linares Rios fou nomenat Ministre de Foment en caure el govern Sagasta i pujar el nou govern Cànovas. Als pocs dies es publicava al Butlletí Oficial de l'Estat la concessió de la construcció de la carretera. El nou ministre podia pujar al Bach amb cotxe, pocs anys abans de tancar-se el segle XIX. Aquesta història la conec, no sols per les explicacions que em feia la meua mare i pel llibre d'en Josep Pla; també Fortià Solà en el seu llibre *"El Cabrerés"*, l'explica detalladament. De totes maneres, tot i la rapidesa amb que es va fer la carretera, que acabava uns metres més enllà del Bach dins la província de Girona, els propietaris expropiats per fer-la, no cobraren fins passat el 20 de març de 1902, data d'uns poders que he trobat del meu besavi Josep per tal de cobrar la indemnització per l'expropiació.

Les famílies Perpinyà i Marcillo havien posat als seus hereus, com a condició vinculant per rebre les seves herències, la utilització dels seus cognoms i dels seus escuts d'armes, per tal que no es perdessin. I així era costum, de generacions, que els Bach es signessin amb el cognom Perpinyà i Marcillo a continuació de Bach, prescindint del cognom matern. El dia 15 de juny de 1889 el besavi insta a Figueres un procés judicial, protocol·litzat posteriorment davant del Notari, per tal que se l'autoritzi a nomenar-se Josep Bach de Perpinyà i Marcillo, podent utilitzar indistintament l'un o l'altra o ambdós alhora si el cas ho requeria, i posar-os en l'ordre que li semblés. El jutge, després de sentir el fiscal i els testimonis que asseveraven que era costum d'antic de generacions aquesta actitud, li concedí l'autorització i el Notari donà fe el 2 de novembre de 1889 a Figueres. A ell li era necessari ja que era l'hereu del seu pare, segons el testament d'aquest a Vic de data 18 de juny de 1862.

Durant el mes de març de l'any 1866 (del 5 de març fins el 2 d'abril) consten en els arxius familiars les gestions que el besavi va fer per tal de fer l'inventari de bens immobles que tenia (no de diners, ni valors, ni negocis). A títol d'exemple, fa referència a varies finques a Castelló

d'Empúries, moltes a Esponellà, cinc més a Sant Vicens de Camós, una a Mianiges, a Sant Esteve d'en Bas, a Joanetes, a Puigpardines, a Olot, a Banyoles, a Taveret, a Pruit, a l'Esquirol i a Vic. A més va heretar el Mas Batllori a cavall entre Pujals dels Cavallers i Pujals dels Pagesos, herència del seu germà Joaquim.

Tornem a la política. El famós general Savalls, un dels principals artífex d'aquelles guerres carlines, era molt amic de la família Bach. Amb molta freqüència feia parada tant a la casa de Collsacabra com a la de Banyoles, tant en temps de pau com de guerra, tant per descansar a casa dels seus amics com per plantejaments bèl·lics. Estades que no sols he conegut per les narracions familiars sinó també per referències històriques reflectides en els llibres especialitzats en aquest tema.

El general Francesc Savalls, en opinió de Josep Pla a *"Un senyor de Barcelona"* era qui realment gaudia de les més amplies simpaties i recolzament entre els capellans i frares, tant important en aquella època. Era un gran enamorat i defensor de l'Empordà i, d'aquí, suposo, li venia la gran amistat amb els meus besavis. Es mostrava amb aires despreocupats, "d'arregament i de caprici i caracteritzà la seva actuació i el seu comandament" (diu Pla).

El fet que el besavi Josep fou carlí aferriat i que per tots els mitjans contribuís a la causa carlina, afavorí la seva amistat amb el general Savalls. Però es que hi havia un altre circumstància: en Savalls tenia la casa pairal amb una respectable finca a l'entrada del poble on va néixer, a La Pera, al Baix Empordà. A tocar estaven els pobles d'Ultramort i Rupià, justament on la besàvia Dolors de Portolà, dona d'en Bach, tenia ascendents per línia materna, i on encara li quedaven parents. En ambdós pobles tenien varies propietats. Les famílies Savalls i Portolà de Guinart tenien, d'antic, molt bones relacions i la besàvia Dolors tenia franca amistat amb en Francesc Savalls. Per això hi havia una més que bona relació entre aquest i els meus avis. I com els ideals eren comuns, no es d'estranyar que el general freqüentés, sempre que podia, el Bach.

En certa ocasió i, posant de manifest el seu caràcter un xic incontrolat, estant al Bach de Collsacabra, li portaren a Savalls una informació dolenta. No va poder contenir la ira i, cridant com un desposseït, es rebotava pel terra. També al Bach de Collsacabra el general Savalls havia mantingut reunions secretes amb l'enemic, en concret amb el general liberal Arsenio Martínez Campos. Sembla que aquestes entrevistes es repetiren en alguna ocasió. També el general carlí feia estades d'oci i per raons d'amistat i en la recerca de descans al Bach de Banyoles. En aquesta ciutat tenia molts amics, però també molts enemics. I els carlins van perdre. Llavors es multiplicaren les enveges, odis, venjances... a les que no fou aliena la família Bach. Va començar a córrer en aquella època la història de que el general Savalls i la mestressa del Bach, Dolors mantenien una relació, que se'ls havia vist agafats del braç a la mateixa plaça Major, etc.

Aquestes murmuracions persistien encara no fa masses anys, com vaig poder comprovar en una meua visita a Banyoles en la recerca de dades d'interès l'any 1994. Els antics de la vila encara feien memòria d'aquests rumors. Vaig anar a can Bach, propietat ara de la família Lavall que, després de la guerra civil de 1936, l'havien comprat als Bach. La mestressa, senyora Pilar Built de Lavall, bona coneixedora de l'història de Banyoles em rebé amb molta amabilitat i m'explicà "coses". Certament, encara els grans de la vila en parlen dels rumors d'unes relacions entre Savall i la besàvia Portolà. ¿Que hi ha de cert? La senyora Lavall té claríssim que res. El cas és, segons diu ella, que en Savalls durant els anys de les guerres, era molt eixerit tenia molt bona planta; les noies de Banyoles es delien per ell, que d'altra banda li agradava molt que el festegessin i que l'admiressin. Quan estava a Can Bach, si eren festes al poble hi participava, tant si havia sardanes com si havia ball a la plaça. Llavors anava amb els dos besavis, si estaven tots dos o amb la besàvia sola si el seu marit estava de viatge. L'intima amistat que tota la vida havia hagut entre ambdós famílies feia ridícul que es guardessin

cortesies o falses aparences del tot inofensives com ara anar al ball agafats del braç. Però havien odis, rancúnies i enveges i calia venjança. Per això estengueren i engrandiren els rumors. En que es basava la senyora Lavall per ser tant taxativa en la negació dels rumors?. Em va explicar que ella havia tingut de llevadora quan fou el cas, doncs ara ja era gran, a una molt bona dona filla de Banyoles, quina mare era la perruquera de la senyora Bach i que sovint la anava a pentinar a casa seva, al carrer de les Escribanies. En algunes ocasions estava també el general Savalls. La mateixa senyora Bach li explicava el que deien d'ella, se'n reia i li deia en confiança que no hi havia hagut mai res, tot i que ja li hagués agradat que la temptés!. El cas es que amb aquestes històries els fills Bach, entre ells el meu avi, sempre sentint la mateixa història, van anar perdent l'interès per Banyoles i ja entrat el segle XX deixaren de freqüentar-la. A totes les famílies sempre ha hagut històries fosques, mai aclarides. No crec, però, que aquesta fos una història tèrbola de la família; m'inclino a pensar més que el seu origen foren els odis i venjances; em consta que els besavis estaven francament units i l'amistat Bach-Savalls era molt forta i neta. Però els rumors son els rumors!

No se sap de quan, havia una vella i antiga llegenda que parlava d'una petita ermita en honor d'una verge, a tocar del Bach de Collsacabra. La història està documentada al segle XII. Deia que un dia un pastor va trobar al costat de la soca d'un roure molt malmès, la imatge de la Verge. Llavors la van col·locar en el forat de la soca i van començar a venerar-la. Amb tal devoció ho feien que es va produir el miracle: el roure reverdí. Des de aleshores om anava els 8 de setembre a venerar-la. Aquesta història la recull l'Amades en el seu *Costumari Català* on reproduïx una dibuix de la imatge del roure amb la Verge. Val a dir que fa referència a que es la Verge del Bach, ja que amb aquesta denominació del roure hi havia d'altres a Catalunya, i més antigues. L'arbre està a la finca del Bach, a tocar de la casa, però a l'altra banda de la carretera. El costum de venerar-la estava pràcticament oblidat i el besavi va voler donar-li nova empenta.

Els besavis no havien perdut el costum, après dels seus pares i que continuaren els fills (meus avis) d'anar amb certa freqüència a fer estades a Paris. Hi anaven amb tot el personal al seu servei i llogaven un hotel a la capital del Sena. Tampoc van perdre la seva devoció per la copatrona de Paris, Notre Dame des Victoires, a quina església anaven sempre a oir missa. Allí van encarregar a un escultor que els fes una rèplica de la imatge i, de retorn, la entronaren a la soca del roure.

Corria l'any 1886 i eren anys en que hi havia força amistat amb Mossèn Cinto Verdaguer. Ja hem citat anteriorment, que anava a estiuejar al Bach amb els besavis. Mossèn Cinto va escriure unes cobles en lloança d'aquesta Verge i poc després hi posà música, fent uns goigs. Cada any, el 8 de setembre es feia el dia de la Verge. Hi pujava molta gent d'arreu dels pobles de l'Osona. Primer es passava el rosari, després es cantaven els goigs i la cloenda consistia en fer el ball típic de la festa: "El ball del tortell"; aquest últim era ja una costum molt antiga. Els joves ballaven portant a l'esquena un tortell que en acabar les ballarusques, se'l menjaven. La gent, en tal dia, ornaven la capelleta amb moltes flors i revestien la imatge.

Mossèn Cinto Verdaguer va escriure a "*La veu de Montserrat*" lo impressionat que li deixava l'ermita, la devoció que li tenia i les cobles que li va escriure. Diu que el 8 de setembre de l'any 1886 la festa que estrenava les cobles va cantar-les amb acompanyament d'un harmònim que es va portar al prat on havia el roure, i amb l'acompanyament d'un petit cor infantil. Acaba demanant a Déu que empari sempre a la família Bach, els seus amfitrions. Més endavant, el poeta, canvià una mica la lletra de les cobles. Es feren imprimir aquests goigs, orlats amb dibuixos encarregats al dibuixant Rocafiguera. Posteriorment s'han fet altres versions de dibuixos i xilografies. He conegut aquesta versió de Mossèn Cinto a la *Veu de Montserrat*, per un article de l'Anna Borbonet i Macià.

Durant cinquanta anys va continuar la tradició de la Verge del roure, fins el 1936. A la guerra civil van matar a trets els custodis del Bach, en Carles Juventeny, a l'hora que també a trets destruïren l'ermita. Amb posterioritat es va reposar la imatge amb una còpia, però amb el pas del temps l'arbre acabà morint, sense que es repetís, però, el miracle del reverdiment. Actualment s'ha fet al costat de la soca una capelleta, tocant a una pedra amb una placa que fa memòria de Verdaguer, i una part dels goigs. Continua celebrant-se cada any, en tal dia, la festa de la Mare de Déu del Roure. També ens recorda aquestes històries en Miquel Banús i Blanch, des de Rupit, en un article signat al setembre de 1987, 1r centenari oficial de la restauració, que inclou els goigs. Si bé aquestes notícies eren a la veu de la memòria familiar, també llibres com *"El Cabrerés"* de Fortià Solà, *"El Collsacabra"* de Joan Triadú i diversos números de les revistes *"Els Cingles de Tavertet"* i la *"Il·lustració catalana"*(1903) en porten moltes referències.

Josep Bach Vilarrubia era un home molt actiu, que no s'estava mai quiet enlloc. Viatjava molt, només ell sol si era per negocis, i portant tota la família quan era per esbarjo, cosa que passava molt sovint. Llavors tant anaven a Paris, com a passar temporades a balnearis europeus, com a Bearn i d'altres llocs. Quan estaven al Bach de Collsacabra, enlloc de Banyoles, feien moltes festes, especialment des de que es va fer la carretera i no calia anar a cavall. Tant ells com els seus fills tenien importants amistats, com ara en Josep Morgades Gili, primer bisbe de Vic i després de Barcelona, el gran poeta català Mossèn Cinto Verdaguer, els bescomptes de Güell, ministres i ex-ministres, polítics i militars d'alta graduació. Aquestes amistats, tal es el cas de Morgades i Verdaguer, continuaren enfortint-se amb els fills Bach, entre ells el meu avi Antoni Bach de Portolà, com ja veurem més endavant.

Hem deixat, però, oblidada a la besàvia, la Maria Dolors de Portolà i Guinart. D'on venien i qui era aquesta família de besavis, rebesavis, quadravis...meus?. Els pares de la Dolors, rebesavis, eren l'Antoni de Portolà de Requena i la Antònia Guinart Pi. Ara entrarem una mica en aquestes famílies. Comencem pels Portolà. Em serviré bàsicament com a guia per exposar les referències de la meua part de família Portolà, d'una de les diverses biografies que s'ha escrit sobre en Gaspar de Portolà, descobridor de Califòrnia i el seu primer Governador, el més famós de la nissaga. Es titula *"Don Gaspar de Portolà Conquistador i primer Governador de Califòrnia"* feta per l'insigne historiador i entusiasta seguidor de Don Gaspar, el Doctor D. Fernando Boneu Companys, publicada per l'Institut d'Estudios Ilerdenses i reeditada en posterioritat. També hi ha records que provenen de la tradició oral de la família, de llibres i articles publicats i de diversa correspondència. Intentaré no fer esment més que a la nissaga més directa sense referir-me a molts d'aquells parents que estan situats als arbres genealògics i que els he trobat buscant en les genealogies dels que, segles enrere, participaven en les Corts Catalanes, els que van pertànyer als Cavallers de l'Ordre de Malta o altres genealogies antigues...

Els primers avis Portolà dels que tinc coneixement son nascuts dotze generacions abans que la meua a Arties, a la Vall d'Aran, on tenien la pairalia en un esplèndid casalot que avui, restaurat, es Parador Nacional de Turisme amb el nom de Gaspar de Portolà. Sembla que els Portolà es dedicaven a la ramaderia en gran escala. Ell es deia Bartomeu de Portolà i ella Francesca Pont. Suposo que de generacions antigues eren originaris d'Arties. En temps de neus baixaven els ramats a pastures més profitoses, com ara les de Balaguer, Ager i altres de La Noguera. Dels dos fills que tinc coneixement, en Joan es va quedar a viure a Arties on va crear la seva família, i l'altre, en Gaspar, que de jovenet s'aplicà als estudis i fou Doctor Magnífic en ambdós Drets, es traslladà a Balaguer alternant les seves estades amb la seva casa d'Ager. Per concessió del Rei Felip IV de data 11 de setembre de 1664, Gaspar fou nomenat Cavaller, a Barcelona. Per privilegi també del Rei, de data 26 de març de 1665, aquest li concedeix l'escut d'armes de la família, i en data 4 de novembre de 1682 el Rei Carles II li atorga el títol de Noble, en el que consta que essent fill d'Arties, està domiciliat a Balaguer. En la referència dels

Pròcers Habilitats en las Corts del Principat de Catalunya a més dels seus pares, es fa referència al seu besavi Feliu de Portolà, d'Urgell que assistí a les Corts de Monsó de l'any 1563. D'en Gaspar es diu que es Baró de Castellnou de Montsec, senyor de Pradell, de Margalef, de Beniure, d'Estorn, de Sant Esteve de la Sarga, Carlan de Claramunt, de Montlleó i d'Abella. Com es pot veure, noblesa no li faltava, i deures li devien sobrar sinó no es compren que pogués estar en possessió de tantes senyories, baronies i castells. El seu principal habitatge el situà en un gran casalot situat a la plaça Mercadal de Balaguer. Es va casar amb una noia també de família noble, la Isabel-Anna de Bellver. Varen tenir sis fills, l'Ignasi-Ramón, l'hereu, Francesc-Antoni, Joan-Josep, Francesca-Teresa, Nicolàs i Josep. En Gaspar, el pare, havia fet testament el 10 de març de 1687 a Balaguer, davant del Notari Josep de Revert, i va morir a Balaguer el 22 d'octubre de 1688 a la seva casa de plaça Mercadal de Balaguer. En principi se'l va enterrar a la capella de Sant Domènec Soriano de l'Església de Predicadors de Balaguer. Posteriorment va ser traslladat definitivament a la capella del Castell de Castellnou de Montsec, don era el Baró. Dels fills, en Josep fou prevere i arribà a ser l'Abat de Sant Esteve de la Sarga. Era, com el seu pare, Doctor en ambdós Drets. Quan en Gaspar comprava senyories ho feia amb el dret de tota la jurisdicció, civil i criminal, alta i baixa, mero i mixto imperio. Suposo que aquest avi meu es devia passar la vida anant amunt i avall controlant les seves finques i administrant justícia ¡quina justícia la d'aquells temps! en els seus territoris, possessions i castells.

Gaspar morí molt gran i el seu fill Ignasi, que havia nascut el 8 de gener de 1658 i que era l'hereu, no va poder heretar el patrimoni Portolà, ja que va morir abans de fer els 29 anys. Va deixar vídua i quatre fills molt petits, en Francesc, en Gaspar-Gaietà, na Teresa i na Maria. L'Ignasi de Portolà i de Bellver, va estar sempre domiciliat a Ager, no com el seu pare que també ho estava a Balaguer. Es va casar als 18 anys i, al morir tant jove, el seu pare va fer hereu al seu net Francesc, nascut a Ager l'1677 i va posar com a tutor dels seus fills a l'oncle Nicolau de Portolà i de Bellver. Aquest, com a noble que era, participà a les Corts de l'any 1705. L'Ignasi es va casar amb la Maria de Subirà. Foren els meus avis novens d'aquesta branca familiar.

Van quedar, doncs, els quatre petits amb la seva mare, sota la tutoria del seu tiet Nicolau, que tingué cura de tot el patrimoni, fins el 18 de novembre de 1696, data en la que, havent, en Francesc de Portolà i de Subirà, assolit la majoria d'edat, es feu càrrec de la herència del seu avi. En Francesc va viure domiciliat tant a Ager com a Balaguer.

La vida de la seva germana, la Teresa, nascuda com ell a Ager, l'any 1679 fou molt moguda. Es va casar primer amb en Tomàs de Bullfarines i Fontova, de família molt noble i rica i ficada en política: aferrissats partidaris de l'Arxiduc d'Àustria. Tots els fills que tingueren es moriren de petits, i també el seu marit, heroi contra "el francès" en l'acabada guerra. Als 24 anys es va tornar a casar amb el tinent coronel Joan Montaner, noble també, amb qui va tenir una filla, una noia que també va morir de petita. No va, doncs, tenir massa sort; a més pocs anys abans de morir va declarar que, sense passar penúria, no li sobraven els diners, per la qual cosa es va vendre una casa seva a Balaguer.

En Francesc era el Senyor i Baró de la baronia de Castellnou de Montsec i de Pradell, senyor de Portolà, de Beniure, de Estorn, de Fuliola, de Sant Esteve de la Sarga, Carlan de Gerp, de Claramunt, de Montlleó i Margalef. Va assistir a les Corts de 1701 i 1705, als 24 i 28 anys, ja casat amb la Maria Bardaxí i Lussan l'any 1698, als 21 anys. Varen tenir tres fills, l'Antón, l'Antonia i la Teresa. Els tres fills i la mare van morir molt aviat, deixant l'avi Francesc vidu als 30 anys. Tres anys després, el 16 de setembre de l'any 1710, Fra Francesc de Rovira, monjo de l'Imperial Convent de Sant Cugat del Vallés, casava a la seva germana Teresa de Rovira de Senespleda, vídua, amb el vidu Francesc de Portolà i Subirà, els meus avis vuitens. Es van casar per poders, a la casa Rovira de Solsona. En Francesc estava amagat per motius polítics ja que eren temps difícils a Catalunya. La esplèndida casa, que es conserva encara molt

arreglada era propietat del pare de la núvia. També als arxius de l'Ordre de Malta es pot veure el nivell de noblesa d'ella, neta d'en Joan-Baptiste de Rovira i Boldo, Senyor de Sant Climent i Miravet, neta també del Doctor Gaspar Senespleda Tord i Joana de Tord i Oluja, on tots havien provat noblesa en varies generacions.

Com tota la família Portolà, en Francesc era activista partidari de l'Arxiduc Carles, en contra del Borbó Felip V. Per aquesta raó, en casar-se van haver de viure amagant-se aquí i allà degut a les activitats polítiques de la família durant la persecució de Felip V. El primer fill que van tenir, l'Antón, que va morir petit, va néixer el 21 de gener de 1712 en el Monestir de Sant Cugat, on els avis Portolà-Rovira vivien amagats en aquella època. El Prior Vicari General del Monestir en aquelles dates era en Gaspar de Senespleda, germà de la mare de la Teresa. Va batejar al menut Fra Francesc de Rovira i de Senespleda, germà de la Teresa i que també havia oficiat el seu matrimoni. L'any 1714, el de la catàstrofe catalana, van tenir una filla, la Francesca, que es va fer monja de Santa Clara a Balaguer on va morir als 30 anys. L'any 1716 els Portolà-Rovira ja van poder tornar a Balaguer. El 2 d'octubre de 1716 va néixer a Balaguer un altre fill, l'Antonio, avi setè meu d'aquesta branca; i seguiren en Gaspar, el famós descobridor de Califòrnia del que ben aviat parlarem, en Francesc, na Beneta, que morí a poc de néixer, una altra Beneta, un Benet, una Ramona i un Josep. El meu avantpassat havia tingut tretze fills.

L'any 1706, en Francesc va poder anar a Lleida a rebre l'Arxiduc Carles. Hi va anar per tal de retre-li homenatge en nom de la noblesa i de la ciutat de Balaguer.

Dels germans, a més d'en Gaspar, en Josep també fou militar professional.

Cal remarcar que, tot i que la família Portolà fou en tot el seu conjunt partidària de l'Arxiduc Carles, alguns dels parents dels que per casament entraven en la família, eren partidaris del rei Felip V. Això devia crear tensions quan es reunia tota la família. En concret un parell d'exemples: la Beneta de Portolà i Rovira era casada amb Pedro Garcia de Arteaga, natural de Burgos, Lugarteniente General de los Reales Ejércitos; el 22 d'abril de 1742 era Corregidor i Gobernador de Lleida. L'avia Teresa Rovira, tenia un germà, en Domingo de Rovira i Senespleda que era regidor de la ciutat de Barcelona, molt entusiasta del rei Felip.

L'avia vuitena, Teresa Rovira i Senespleda va morir als voltants de l'any 1728, deixant tots els fills petits, i el seu marit, l'avi Francesc de Portolà i Subirà va morir el 23 de juliol de l'any 1743. Uns anys abans va morir la dona del seu fill Antoni, l'hereu, la Francesca de Valls i de Torres, avia setena. L'hereva del patrimoni i títols era la seva filla Maria Francesca. La Francesca devia vigilar pels interessos de la seva filla i no va veure clar el rumb que prenien les coses, ja que el seu sogre, en Francesc de Portolà Subirà havia entrat en un període final de demència senil, per la qual cosa demanà i aconseguí, el 21 de juliol de l'any 1742 que s'incapacités el sogre per "mente capto i loco". En Francesc, però havia incrementat el patrimoni comprant per 14.000 lliures al Reial Monestir de Poblet, el 6 d'octubre de 1700 les finques amb la jurisdicció civil i criminal dels termes de la Fulioleta i Les Franqueses. Havia fet l'últim testament davant del Notari Francesc Fortuny, l'1 d'agost de 1740 i va morir a Balaguer, com hem dit abans el 23 de juliol de 1743, als 66 anys.

Ens trobem ara en la generació dels avis setens. El pare, vidu, vivia a Balaguer, amb els fills orfes de mare i d'edats compreses entre els 16 i els quatre anys. Alguns dels fills també havien mort. Veiem ara com va ésser la vida d'aquests fills, en especial la del meu avi setè Antoni de Portolà i Rovira i la del seu germà, familiarment i en forma col·loquial conegut com "el tiet Gaspar", Gaspar de Portolà i Rovira, que va donar tant de llustre a la família en aquesta branca de la nissaga Portolà. No sóc l'únic de la família que porto a la cartera de butxaca un segell de correus posat en circulació l'any 1986 amb la nominació i figura d'en Gaspar de Portolà. Quan algú em demana informació li ensenyo el segell i li dic: -mira!, el tiet Gaspar!

Qui era el tiet Gaspar? Dels germans Portolà Rovira es te coneixement del lloc i data de naixement de pràcticament tots, però no d'en Gaspar. Ja em dit que eren temps difícils per a la família que, per raons polítiques i de guerres, havien d'anar d'un lloc a un altre, sovint d'amagat. El cas es que quan va néixer en Gaspar, si es va deixar constància, no s'ha trobat documentació, i es per això que el lloc de naixement uns el situen a Balaguer i altres a Ager i a Castellnou de Montsec. No se sap de cert tot i que hi ha documents militars en els que ell es diu natural d'Ager. També sembla que Ager i Castellnou proclamen la seva paternitat. Hi ha testimonis que havien vist, d'antic, la seva inscripció de naixement a Ager, on els Portolà tenien casa pairal. I també es justifica l'origen a Ager, en el fet que a Califòrnia es va posar el nom d'Ager a un poble, cosa que no s'havia fet amb les altres ciutats candidates a ser el lloc de naixement d'en Gaspar. Sembla que l'any del seu naixement devia ser el 1717.

Ja de ben petit i pel fet de viure entre guerres, se li va despertar una forta vocació militar i, alhora que al seu germà Josep, va decidir fer-se militar. Als disset anys fou nomenat alferes del la Companyia del Coronel, del Regimiento de Dragones Villaviciosa, que havia format el Coronel Joan-Manel de Sentmenat. Era el primer nomenament que rebia del Rei. A partir d'aquest moment passà tota la seva vida al servei de les armes, amb petits parèntesi d'estada a la casa familiar ja que entre d'altres coses havia de tenir cura legal del seu pare, incapacitat per demència senil, i del que era tutor. Als vint-i-sis anys rebia el nomenament de Teniente de Dragones y Granaderos.

Són anys de milícia forta, i tant se'l troba a les campanyes a Portugal com a Espanya o Itàlia, on va ser ferit en la batalla del Olmo. Va participar en totes les guerres del moment. L'1 de juliol de l'any 1764 el Rei Carles III el nomena Capità amb destinació a Nueva España, Mèxic. Els ascensos en aquella època eren reials. Per aquells temps, a Nueva España, havien molts problemes, revoltes i insurreccions i calia pacificar els territoris. Així fou com Gaspar de Portolà s'embarcà cap a les amèriques a fer-se càrrec d'una companyia amb aquesta missió específica, però també per expulsar de les missions de la baixa Califòrnia els jesuïtes i substituir-los pels frares franciscans de Junípero Serra. L'envien cap a Mèxic el dia 14 de novembre de 1764. En la seva missió va quedar palès el seu encert i saber fer pacificador a les províncies de Sonora i Sinaloa. Amb molt tacte, respecte i educació va fer fora de les missions de la baixa Califòrnia els jesuïtes, substituint-los per frares franciscans. Sembla, però, que els jesuïtes gaudien d'una mala fama que no era certa i que s'havia fabulat contra ells, molt equivocadament. Per això la seva actuació va ser amb gran respecte i comprensió, que fou mútua, entre ambdós bàndols. Cal fer esment que les seves campanyes californianes les va fer en companyia del tinent Pere Fages i els seus Voluntaris Catalans. Tot això era molt important ja que fins aleshores els catalans tenien vedada la seva presència en aquestes empreses. Ara ho feien en Portolà i en Fages, tots dos lleidatans, i els seus Voluntaris Catalans.

Calia assignar unes missions al tiet Gaspar. S'havia de descobrir l'alta Califòrnia i prendre'n possessió. Es tenia coneixement de l'existència de Monterrey. Llavors se li va encomanar la missió a en Gaspar de Portolà, a qui es va nomenar Governador de Califòrnia. Amb el seu grau militar i títol de Governador, es va dirigir, amb penes i fatigues, fins a San Diego, amb no més de dues-centes persones entre elles Fra Junípero Serra, i on va fer, amb tot el seu equip, el primer assentament. D'aquí, tot seguint la costa, tenia que anar pujant fins a trobar Monterrey. Ell es el comandant en cap de l'expedició. Sortiren de San Diego amb menys de cent persones entre soldats, voluntaris i el necessari personal auxiliar, el dia 14 de juliol de 1769. El diari de l'enginyer i cronista de l'expedició, Costançó, és molt didàctic i clar. Escrivia el cronista, dia a dia, el que feia l'expedició. En ell veiem la gana que varen passar, les malalties i els accidents, els encontres amb els indis gentils que, en ocasions, feien simulacres d'atacs amb els seus arcs i fletxes, però que, en general, s'apropaven curiosos, i els oferien o els venien menjar. Portolà i els seus, els compraven peix i a canvi els oferien regals, granets de vidre... Inclús en algun paràgraf parla d'indis molt salvatges. Van passar no sols gana i malalties freqüentíssimes,

com ara l'escorbut, sinó també molt fred, amb pluges i nevades. Anaven descobrint rius i muntanyes, valls i poblats de gentils. La fatiga, les malalties i la fam eren els pitjors mals. En les darreries de l'expedició van haver de menjar-se inclús les seves mules de càrrega!. Però no van trobar Monterrey, tot i que van arribar fins a San Francisco, més amunt del que buscaven, passant sense saber-ho per Monterrey on van plantar una creu de fusta. Els que van retornar a San Diego, primera etapa de l'expedició i on eren esperats pel reten que havien deixat, ho van fer exhausts, malalts i famolencs, però Gaspar no defalleix. S'havia de descobrir Monterrey, i es descobriria. Havien estat fent aquesta primera fase, des del 14 de juliol de 1769 fins el 7 de febrer de 1770 en que arriben de nou a San Diego.

Portolà no es va voler rendir, i en poc més de dos mesos reprenia una nova expedició en la recerca de Monterrey. Era impossible que no l'haguessin trobat, tenien que haver passat pel davant. En aquesta segona sortida, que s'inicià el 17 d'abril de 1770, ell amb un grup d'expedicionaris, se'n van per terra i a un altre grup l'envià per mar, a bord del paquebot San Antonio. El dia 23 de maig, només 38 dies després de la sortida, divisen Monterrey per on, evidentment ja havien passat i havien clavat una creu de fusta. La troben tota encerclada d'anelles de sorra, envoltada de plomes i de menjars de peix. Als vuit dies de la seva descoberta arribà per mar el San Antonio.

Es desprèn de totes les cròniques i dels resultats de les investigacions dels historiadors, que Gaspar de Portolà era un home amb una gran autoritat moral, però no era un dèspota ni feia ús d'autoritarismes. Era exigent, però donava sempre exemple. Es feia obeir però sabia escoltar, inclús quan s'havien de prendre decisions molt importants. Les parlaven, feia reflexionar als oficials i als missioners i, si calia, feia fer votació escrita per tal que fos secreta. Fou sempre obeït admirat i respectat.

El dia 3 de juny de 1770, aplegades les expedicions de terra i mar, s'organitzà la gran festa de la descoberta. Es va fer un acte solemne, tots vestits amb les millors gales, i varen penjar una campana que no va parar de repicar. Varen formar els oficials, els soldats, els voluntaris catalans, Fra Junípero Serra, els missioners, i, al capdavant el Primer Governador de Califòrnia de tota la història, Comandant en Cap de l'expedició, Gaspar de Portolà i Rovira. Davant la creu que alçaren en la tomba d'un grumet mort, prengué possessió de Califòrnia, en nom de sa Majestat el Rei Carlos III, i "para mayor gloria de Dios, seguridad del virreinato y bien de la gentilidad". Aquestes paraules foren pronunciades per Portolà i repetides per tota l'expedició en veu alta. A més de les campanades, van deixar anar cargues de fusellers. Llavors Portolà va agafar un manat d'herbes de la terra i, en senyal de possessió les tirà a l'aire. Igual va fer amb unes pedres, que llançà a les aigües del pacífic, acte protocol·lari que es feia, en aquells temps en senyal de presa de possessió de les terres. He trobat, precisament en documents de la família Portolà, actes de possessió de terres amb aquestes curioses característiques, només que es tractava a títol personal i no com ara, de tot un estat i en nom d'un rei. El paquebot San Antonio també va deixar anar salves de canó.

Als pocs dies de l'arribada van començar a construir la Misión de San Carlos. Portolà va enviar tot seguit un missatger a Mèxic per que fes entrega a les màximes autoritats, el Virrei i el Visitador, els plecs de la presa de possessió de Califòrnia en nom del Rei Carlos III i de la fundació de la Misión de San Carlos. El tiet Gaspar tenia llavors 53 anys.

El Rei el va promoure al grau de Tinent Coronel, com a premi de la seva proesa, el 5 de gener de l'any 1771.

L'any 1774 havia tornat a Catalunya, ja que va sol·licitar dos anys d'excedència perquè necessitava resoldre molts assumptes personals i familiars, que havien quedat desatesos durant molts anys. Bona part de la família ja era morta. Va ascendir, en nomenament reial, a Coronel el dia 28 de març de 1777. Amb aquest grau el tornem a trobar a Puebla de los

Angeles, avui l'estat de Puebla, on va estar destinat durant deu anys, i on continuà amb el títol de Governador de Califòrnia.

Ja gran, pròxim a fer els 70 anys, i amb una delicada salut, tornà cap a casa. El 20 d'agost de 1785 el trobem com a Coronel en el Regiment de Numància. Pocs mesos després, el 20 de març de 1786 el Rei el nomena Tinent del Rei de Lleida, i amb aquest nomenament se'n va a viure a Lleida, on es compra una casa. Però la seva salut ja està molt malmesa i poques activitats podrà fer. A la fi, el dia 10 d'octubre de 1786, a les 5 de la tarda, mor el tiet Gaspar, als setanta anys d'edat, a la seva casa a la Plaza del Crucifijo de Lleida. En raó de la seva noblesa i dels mèrits que li corresponien, fou enterrat a l'interior de l'Església de Sant Francesc d'Assís, parròquia ordinària dels senyors militars, avui Parròquia de Sant Pere de Lleida. El seu testament l'havia dictat el 29 de maig de 1786 davant el Notari Madriguera de Lleida.

En el seu testament designa com els seus marmessors o hereus de confiança al Bisbe de Lleida, al Governador Militar i al Tinent Auditor per tal que amb els seus béns es dediquin a fer una obra pietosa. Quan es va liquidar l'herència varen quedar unes 70.000 lliures, que unides a altres testamentaries en iguals condicions, van servir per fer una Casa d'Expòsits i de Misericòrdia, que tanta falta feia a Lleida. Aquesta casa recollia els nens abandonats i atenia els més necessitats. Avui es la seu de la Diputació Provincial de Lleida.

Aquesta és molt breument l'explicació, la història del prohom més conegut de la família, especialment a Califòrnia. L'any 1986 es van celebrar a Catalunya, Barcelona, Balaguer i Lleida, el bicentenari de la seva mort. Es van fer molts actes, als que van assistir Senadors de EEUU, de l'Estat de Califòrnia que van saludar amb molt respecte i emoció a la família que vàrem poder assistir. Amb aquest motiu, al castell de Montjuïc, a Barcelona, es va inaugurar un monument, una estàtua del descobridor de Califòrnia, Gaspar de Portolà i Rovira.

Que havia passat aquests anys amb la resta de la família?

El meu avi setè, l'Antoni de Portolà i de Rovira va néixer a Balaguer el 2 d'octubre de 1716. Era més gran que el seu germà Gaspar. Havien tingut un altre germà, Antonio també, que havia nascut al Monestir de Sant Cugat del Vallés quan la família hi estava amagada però que ja havia mort quan va néixer el seu germà Antonio, el meu avi. Poca infantesa va passar ja que es va casar a la adolescència dels setze anys acabats de fer, del dia 6 de novembre de l'any 1732, per poders, amb una noble jove de Cervera, Francesca de Valls i de Torres, avia setena meva. Els capítols matrimonials no els varen signar fins el 2 de novembre de 1734, davant el Notari Fortuny. Casats no van arribar a viure vuit anys, ja que l'avi, molt malmès de salut, moria a Balaguer el 21 de juliol de 1740. Tenia 23 anys i deixava vídua, havent tingut sis fills.

La vida de l'avia Francesca de Valls va ser duríssima ja que essent tan jove va haver de tenir cura del seu marit malalt, cuidar els seus sis fills, dels que van morir quatre de ben petits, tenir cura del seu sogre incapacitat a instàncies seves ja que patia demència senil, i al mateix temps tenia que tenir cura de la hisenda familiar, molt complicada en aquella època, i ocupar-se de la gestió i administració de la casa. Va lluitar per tirar la família endavant quan a més, l'importantíssim patrimoni Portolà estava minvant a causa de les enormes inversions que s'havien fet per causa de les guerres.

Els fills que van tenir van ser la Maria-Francesca, la pubilla, nascuda a Balaguer el dia 8 de novembre de 1733, en Marià, nascut a Balaguer l'any 1734, l'Antonia-Francesca nascuda l'any 1736, la Gertrudis nascuda l'any 1737, en Francesc l'any 1739 i l'Antoni l'any 1740, pocs mesos abans que morís el seu pare. En Marià, la Gertrudis, en Francesc i l'Antoni moriren sense arribar a la pubertat. Només els van sobreviure la Maria-Francesca i l'Antonia-Francesca. Aquesta, però va morir als 23 anys l'any 1760. Amb totes aquestes desgracies només sobreviuen la mare Francesca de Valls i la seva filla Maria-Francesca de Portolà i Valls.

En el testament, l'avi Francesc de Portolà i Subirà, que no morí fins després de tres anys que havia mort el seu fill hereu, l'Antoni, va fer pubilla a la filla gran d'aquest, la seva neta Maria-Francesca de Portolà i Valls. A la seva nora, la Francesca de Valls li va deixar l'usdefruit. Mort el marit Antoni, la Francesca amb les filles va viure una viudetat de vint-i sis anys fins que va morir el 4 de desembre de 1766 després de tants anys de patiments i lluites per tal de salvar el que anava quedant del primitiu patrimoni per tal de guardar-li a la seva filla.

L'Antoni de Portolà i Rovira havia fet testament el dia 20 de maig de 1740, dos mesos abans de morir. Tant ell com la seva dona Francesca de Valls i de Torres, avis setens, van ser enterrats a la capella de la casa Portolà de Sant Domènec Soriano de l'església de Sant Domènec de Balaguer.

La Maria-Francesca va començar a festejar amb un jove de Calaf, en Josep Boneu amb qui va decidir casar-se. Sense que conegui les raons, i després que haguessin signat capítols matrimonials i fetes les proclames, es va trencar de sobte la relació. La única cosa que se sap del cert, és una carta del nuvi a la seva futura sogra, datada el 15 de febrer de 1752 en la que li reclama l'anell de promesa que li havia regalat a la seva filla. Tot això passava molt poc abans d'un nou prometatge de la Maria-Francesca. Que havia passat? Puc fer moltes elucubracions al respecte, però no m'atreveixo. Aquest jove que va quedar "penjat", sense ni anell, en Josep Boneu, era avantpassat d'en Ferran Boneu i Companys, metge i historiador que ha investigat i escrit llibres i articles sobre la família Portolà, i en concret sobre en Gaspar.

A pocs dies de trencat el prometatge, la Maria-Francesca, que tenia 18 anys, es compromet a un altre matrimoni, amb Antoni-Domènec de Rubalcaba i Magarola, de 22 anys, signant Capítols Matrimonials el 4 de febrer de 1752. En els Capítols ell es compromet, d'acord amb allò estipulat pel seu avi, la vinculació del nou vingut amb el cognom Portolà, l'ús del títol i de les armes per tal de poder rebre el patrimoni Portolà. La núvia aporta el patrimoni del seu avi, del seu pare i de la seva mare, així com el títol de baronessa de Castellnou de Montsec i Sant Esteve de la Sarga. El nuvi, que era de molt bona família de la noblesa barcelonina aporta el patrimoni dels seus pares, quins es reserven l'usdefruit mentre visquin. L'Antoni-Domènec havia nascut a Barcelona, i va ser batejat el dia 14 de febrer de 1730 a l'església de Sant Just i Pastor i era fill d'Antoni de Rubalcaba i Cots i de Francesca Magarola i de Sentmenat, avis setens meus, besnét d'en Francesc-Gonzalez de Rubalcaba, Cavaller de l'Ordre de Santiago. Acabava de complir els 22 anys.

A partir del moment de la signatura passà a nomenar-se Antoni-Domènec de Portolà òlim de Rubalcaba i Magarola. Si bé és va casar a l'església de Santa Maria de Balaguer el 21 de febrer de 1752, van ratificar el casament el 19 d'abril del mateix any a la casa Portolà de Balaguer. Sembla com si volguessin afirmar més el matrimoni, després del fracàs d'ella amb el seu anterior prometatge. Com més endavant veurem, els homes no van portar-li sort a l'avia sisena, ni les complicades accions dels seus prometatges, ni el matrimoni. Cert és que s'havia quedat sense pare als set anys, i havia passat sis amb un avi dement. I, a més, pel que li va passar a partir del seu matrimoni, la Maria-Francesca devia tenir un molt complicat concepte dels homes.

La Maria-Francesca de Portolà i de Valls i el seu marit Antoni-Domènec de Portolà òlim de Rubalcaba i de Magarola foren els meus avis sisens d'aquesta branca. Es complia el vincle testamentari imposat per l'avi, per tal de conservar el cognom, títol i armes Portolà.

L'avia va heretar el patrimoni del que el seu marit es va fer càrrec, intitulant-se Baró de Castellnou de Montsec i prenent possessió en la forma acostumada. En un acta notarial de 16 de maig de 1752 es descriu com l'Antoni-Domènec va prendre possessió, en nom de la seva dona dels senyorius que li pertanyen. Descriu l'acta com entra a les terres, agafat de la mà d'en Josep Terrer, l'ex tutor de la seva dona que, en casar-se li havia lliurat el patrimoni. Diu

verbalment i davant de testimonis, que pren possessió de les terres alhora que arrenca herbes del terra i les llença a l'aire, agafa fruites dels arbres i les llença a terra i fa un passeig per les terres. Poc sabia aquell home que, temps a venir, i no pas massa, el tiet de la seva dona, Gaspar de Portolà faria un acte semblant per prendre possessió de l'Estat de Califòrnia,

A l'any de casats van tenir l'únic fruit d'aquell matrimoni, una filla nascuda a Balaguer el 4 de febrer de 1753, Maria-Josepa de Portolà i de Rubalcaba, avia cinquena meva. El matrimoni tot seguit va començar a fer aigües. El marit deixava freqüentment la seva dona i se'n anava a Barcelona. Cada vegada es prolongaven més les fugides i no va haver manera de salvar la situació. L'any 1760, als vuit anys de matrimoni mal viscuts, ja estaven legalment separats, ell a Barcelona i ella a Balaguer. Ell li ha de passar una pensió anual de 600 lliures. Per això comentava amb anterioritat l'enrenou mental que dels homes devia tenir l'avia i la mala sort que amb ells havia tingut.

L'economia de l'avia va empitjorar molt i s'havien de pagar molts deutes de guerra, no es podia portar el control, un desastre econòmic. Mentre, l'avi a Barcelona, va morir als 45 anys d'edat. A l'avia encara li va quedar d'ell la torre Rubalcava, de Sant Vicens de Sarrià, a Barcelona. Se la va vendre per necessitat el 2 de febrer de l'any 1783 per 7668 lliures. L'avia va continuar vivint a Balaguer, a Can Portolà de la Plaça Mercadal fins que va morir el 7 de novembre de l'any 1807. Va ésser enterrada a la Capella Portolà del Convent de Sant Domènec de Balaguer. Tenia 75 anys. Havia fet testament el 16 de febrer de 1807 davant del Notari Armengol Sala i Domènec. En sobre tancat deixa l'usdefruit a la seva filla Maria-Josepa i hereu al fill d'aquesta, el seu net Antoni, que va obrir el sobre el mateix dia de la mort de l'avia, a la casa Portolà, per tal de veure si havien disposicions explícites sobre el seu enterrament.

La seva filla, la Maria-Josepa de Portolà i de Rubalcava, avia cinquena meva, havia nascut a Balaguer el 4 de febrer de l'any 1753. Es va criar pràcticament sense pare i sense germans. La seva infantesa i adolescència devia ser molt trista, en aquell ambient familiar tant angoixant, i essent conscient que a grans passes, el patrimoni s'anava reduint. No havia conegut el seu avi matern ni pràcticament els avis paterns que vivien a Barcelona i no es traslladaven a Balaguer. A banda de la seva mare només tenia la seva avia materna, que també morí quan ella tenia 13 anys. Soledat.

L'avia Maria-Josepa es casa als 26 anys, el 13 de març de 1779 a Can Portolà, amb un noi una mica més jove que ella, el noble Antoni de Vilallonga i Manresa. Els Manresa tenien privilegi de noblesa atorgat per Ferran II d'Aragó. El jove Antoni havia nascut a Sant Joan de les Abadesses el 24 de gener de 1754, avi cinquè meu. Era fill dels nobles Josep de Vilallonga i de Sala que ja era mort quan ell va néixer, i de Josepa de Manresa i de Albertí, avis sisens. La seva mare s'havia tornat a casar amb el noble militar Cristóbal de Farners. Els Capítols Matrimonials els varen signar a Barcelona el 14 de març de 1779, l'endemà del casament. Els dos contraents, doncs, eren orfes de pare. L'Antoni de Vilallonga va acceptar el vincle imposat des d'antic, de la família d'ella i va haver de canviar el cognom, utilitzant des de llavors el de Portolà, amb les seves armes. Igualment el nou matrimoni va quedar-se a viure a la casa de la Plaça Mercadal de Balaguer, juntament amb la mare de la nova esposa. L'Antoni va ésser advocat dels Reials Consells, Síndic Procurador General i Decà Regidor de Balaguer.

La Maria-Josepa i l'Antoni van tenir quatre fills, dos noies que van morir jovenetes i dos nois. Elles eren la Maria, nascuda el 1781, i la Francesca, el 1790. Ells visqueren d'adults: l'Antoni, el meu quadravi, nascut el 17 d'abril de 1784 i en Bonaventura, nascut quatre anys després. La nova família va viure a Balaguer, amb un patrimoni cada cop més reduït, degut a les guerres, abusos i deutes d'alguns dels membres de la família. Tota l'economia familiar se'n ve a baix. Queda el títol de la Baronia. El Rei Carles IV l'atorga al pare, el 13 de novembre de l'any 1804 a San Lorenzo de l'Escorial. Per què tant tard? Podria ser que no tinguessin els diners suficients per pagar els drets pertinents, no ho sé.

Quan va morir el pare, l'Antoni de Portolà òlim de Vilallonga i de Manresa, el 10 de gener de 1807 tot eren deutes. Havia fet testament el setembre de 1799 davant el notari Sala, a Balaguer. Fou enterrat al cementiri de Santa Maria de Balaguer.

La mare de la Maria-Josepa, sogra de l'Antoni, avis cinquens, no havia fet pubilla a la seva filla, només li va deixar l'usdefruit. Havia nomenat hereu al seu nét i fill de la Maria-Josepa, l'Antoni de Portolà i de Vilallonga, amb la obligació de pagar al seu germà Bonaventura els estudis universitaris. Si aquest es fes militar, li hauria de passar una pensió de 300 lliures a l'any fins que arribés a capità. La mateixa quantitat si es feia capellà fins que se li donés un Beneficiat o un Canonicat. Aquest Bonaventura va anar a Cervera a estudiar lleis. Va ser alcalde de Balaguer, jutge d'Ainsa i alcalde de La Bisbal d'Empordà. Va morir solter a Balaguer als 70 anys, el 14 de desembre de 1848 i va ser enterrat a Santa Maria de Balaguer.

L'avia Maria Josepa va viure a Balaguer, vídua fins a la seva mort el 28 de març de 1845. La baronessa de Castellnou de Montsec havia fet testament davant el notari Sala, de Balaguer, el 8 de setembre de 1815. En aquest testament es lamenta que la guerra contra el francès l'ha deixat totalment arruïnada. I, pràcticament es això el que rebé el meu quadravi en herència: quasi bé res.

El seu fill, hereu i germà gran dels que quedaven, havia nascut a Balaguer el 17 d'abril de 1784. Volia conservar el que ell considerava la dignitat: al menys la noblesa. Es va casar molt jove, i ho va fer als setze anys, com ho va fer el seu besavi, però amb una noia que li passava sis anys, la Maria-Lluïsa de Requena i de Santisteban, la meua quadràvia, amb qui signà Capítols Matrimonials el juliol de 1800. Tot seguit es va casar per poders a Madrid i a Balaguer. I és que la núvia de 22 anys vivia a Madrid, amb els seus pares, els meus avis cinquens, el noble Francisco de Requena, Mariscal de Campo y Consejero del Consejo de Indias (no tants anys després que el seu oncle-besavi hagués conquerit Califòrnia, part d'aquestes Índies) i la Maria-Lluïsa Santisteban. Aquest matrimoni s'havia celebrat a Guayaquil, Equador, quan ell hi estava destinat hi on havia nascut ella, la Maria-Lluïsa de Requena, abans que per raons polítiques el sogre fos destinat a Madrid. De casats van viure amb el germà Bonaventura i els seus pares a la casa Portolà de Balaguer.

Ja he senyalat que el quadravi Antoni no volia perdre-ho tot; podia, encara, conservar la noblesa, i en aquest punt va posar tot el seus afanys. A poc de casar-se va ser admès a la Real Maestranza de Cavalleria de Ronda, el 20 de maig de 1801. Tot just va morir el seu pare, va demanar al Rei la Baronia, de forma que, al Palau d'Aranjuez, el 21 de maig de 1807, el Rei Carlos IV, per "Corte sucesoria" li atorgava el títol de Baró de Castellnou de Montsec. Tenia aleshores 23 anys. Encara els seus pares s'ocupaven de les restes de la hisenda tant desfeta. Ell continuà amb el seu empeny de noblesa, aconseguint del Rei, el 26 d'abril de 1816, als 32 anys, la Reial i Distinguida Ordre de Carlos III. I així s'intitulà a partir d'aquell moment el quadravi Antoni de Portolà i de Vilallonga: Baró de Castellnou de Montsec, Beniure, Estorn, Sant Esteve de la Sarga, Pradell, La Fuliola, Castlà dels pobles de Claramunt, de Montlleó i de Gerp, Maestrante de Caballeria de Ronda, Caballero de la Real y Distinguida Orden de Carlos III; estava, però, arruïnat.

Els quadravis van tenir cinc fills. Del gran, l'hereu Antoni de Portolà i de Requena, que havia nascut a Balaguer el 12 de juliol de 1801, ja ens ocuparem més endavant. Li seguia en Francesc, nascut el 1802. Aquest va ser Oficial Procurador. Va viure a Balaguer, casat de primeres amb la Francesca Garcés, de Gerri de la Sal, al Pallars; de segones, després d'enviduar als 68 anys, amb la Maria-Anna Puig Escrivà. Moria als 72 anys, quatre després del segon matrimoni, l'any 1874. Seguia la Maria-Lluïsa, de l'any 1804, que es va casar amb l'Antoni de Puig Escrivà i sembla que van viure a Pons. A continuació venia en Bonaventura, nascut el 1806, que es va casar amb la Teresa Alós de Balcells. Com que era Notari, va

demanar com a destí Borrassà, a l'Alt Empordà. Per últim la Maria de la Encarnació, casada amb Josep Banquells, i que van quedar-se a viure a Balaguer.

La ruïna familiar era total. Els quadravis amb els seus fills, amb tants deutes, no els quedava més remei que anar venent les poques finques i cases que els quedaven. Pau de Veciana, de Tarragona, els hi va comprar. Joan Salat els va comprar part de la entrada i l'entresol de la seva casa Portolà de la Plaça Mercadal de Balaguer, per tal de posar-hi un negoci. Es venen fins i tot els estris personals i els llibres de la biblioteca familiar. Era la única sortida per pagar el deute. Tot era tristor en aquella ruïna total. El quadravi Antoni de Portolà i de Vilallonga moria a prop de l'any 1860 i la quadràvia Maria-Lluïsa de Requena i Santisteban ho havia fet el 4 de febrer de 1853, als 75 anys, amb testament el mateix any davant el Notari Lluís Florejacs. No els quedava res.

A partir de llavors, mai més es va rehabilitar el títol de Baró de Castellnou de Montsec, ni la Real Orden de Carlos III, ni cap altre distinció.

L'hereu sense herència fou el meu rebesavi, l'Antoni de Portolà i de Requena, nascut a Balaguer el 12 de juliol de 1801. Estudia lleis, quedant-se amb l'únic títol d'advocat. Com sigui que no ha heretat cap bé i, donades les circumstàncies, decideix donar una altra empenta a la família i marxa de Balaguer i se'n va a l'Empordà, per tal d'obrir nous horitzons i oblidant-se de Balaguer i la noblesa. Allí coneix a una rica pubilla d'Agullana, l'Antonia Guinart Pi, la meva rebesàvia, amb qui va signar Capítols Matrimonials a Figueres davant el Notari Miquel Sans i Oliva el 10 de juliol de 1824, i es van casar quan tots dos tenien 23 anys.

S'havia acabat la saga Portolà de sis generacions a Balaguer, igual que l'any 1658, s'acabà la branca meva Portolà d'Arties, a la Vall d'Aran. Ja no cal utilitzar vincles de cap mena, perquè ara s'ha de començar de zero. Imagino que, amb molta tristor, devia el meu rebesavi pensar en aquest periple que ara començaria lluny de les seves arrels, en terres empordaneses, estranyes per a ell. (Les notes més encertades d'aquests apunts de la família Portolà les he tret del llibre del Dr. Boneu; les errades que hi puguin haver ja son fruit de la meva collita).

Però ¿qui era la família Guinart d'Agullana que ara formava part dels Portolà?. Faré una mica d'història d'aquests avantpassats, deixant per més endavant els fruits d'aquest matrimoni.

Els orígens, poc coneguts, dels Guinart es remunten al segle XV. Es tractava d'una família noble catalano-balear. Amb el temps una branca d'aquesta família s'instal·là a prop de Girona, on ja es troben referències, a Celrà, al segle XVIII. Del primer d'aquesta família del que tinc coneixement és d'en Joan Guinart Fonolleres, avi sisè meu, nascut a Celrà, l'any 1701, probablement en el si d'una família que es dedicava a l'explotació surera i de la que ell no seria l'hereu. Per qüestions del suro familiar sovintejava Figueres, on coneixia i tenia tractes amb una família molt antiga d'Agullana, els Brunet, que també es dedicaven al suro. Joan Guinart, que havia estudiat lleis i era Doctor en ambdós Drets, es va enamorar de la filla d'en Brunet, la Margarida Brunet i Gener, i tots dos van decidir casar-se i quedar-se a viure a Agullana. Foren els meus avis sisens per aquesta branca. A l'avi li agradava això del suro, li venia de família, i, com ella havia heretat boscos d'alzina surera, s'hi va entregar amb cos i ànima. Havien tingut deu fills, dels que en Joan, el setè, es feu càrrec del negoci de les alzines i li donà una empenta molt forta, ja que no només recollia i elaborava el suro de la família, sinó que a més arrendava altres finques productores i comprava a d'altres que també en produïen. En Joan Guinart i Brunet es va casar amb l'Anna Pagès i Ric i foren els meus avis cinquens. Ella era de Casavalls, filla d'en Joan Pagès i Pagès i de Maria Ric, avis sisens. L'avi Joan Guinart era un comerciant, hisendat i fabricant de taps de suro, molt important a tot Catalunya. Va fer expandir molt aquest negoci i era fàcil de veure'l no sols a la fira de Belcaire, sinó també a França. El van distingir fent-lo Ciutadà Honrat de Barcelona.

Sembla, però no es segur, que la família d'ella també es dedicava al suro, i que per això l'havia conegut i estava en tractes amb ella. El matrimoni va tenir onze fills. Ell va morir a Ultramort, on també tenien finques, el 15 de novembre de 1793 i va ser traslladat a Agullana on va ser enterrat al vas familiar que tenien a l'Església. Tenia 52 anys. S'havien fet molt rics. Posseïen i controlaven finques per tot l'Empordà.

El fill gran, l'hereu, fou en Joan Guinart i Pagès, que continuà, com tots els Guinart, el negoci, ampliant-lo. Havia nascut a Agullana el 12 de novembre de 1766 i també fou distingit com a Ciutadà Honrat de Barcelona. Arrendà i comprà encara més finques que va afegir al patrimoni familiar. No parava quiet controlant el negoci i les sureres. Es va casar amb la Rosa Pi i Estanyol. Foren aquests els meus quadravis. Ella era filla d'en Marià Pi, Ciutadà Honrat d'Ultramort, i de la Paula Estanyol, de Monells, avis sisens. Aquesta Paula era filla d'en Josep Estanyol, avi setè, també de Monells, Ciutadà Honrat de Barcelona. Com es pot veure els Guinart, família molt rica i prestigiada a la Catalunya vella especialment per tot l'Empordà, si bé no eren nobles s'unien amb famílies també amb molt prestigi i diners, encara que no tinguessin blasons; eren distingits, però, com a Ciutadans Honrats.

No he trobat, però estic convençut que hi deu ésser, el parentiu d'aquests avantpassats meus amb els avantpassats Pi de la meva dona. Ambdós avantpassats Pi eren de la mateixa contrada, tot i que amb el pas dels anys i com es pot veure a l'estudi de la família Pi, aquests últims es traslladaren a viure a Vilanova i La Geltrú.

Ens hem quedat en el quadravi Joan Guinart i Pagès. Aquest home, inquiet i nerviós, a més de portar el ja molt gran negoci, es va fer militar. Com a tal assolí una gran nomenada. Va ésser un aferrissat lluitador contra les tropes napoleòniques, essent nomenat membre de la Junta de Figueres. Formà part de la Junta de Govern que es va celebrar el 17 de juny de 1808 a l'Església de Vilabertran i va ser elegit Diputat per la junta de Figueres que s'havia reunit a Borrassà el 3 de juliol de 1808. Fou nomenat intendent de l'exercit i va defensar, amb les seves gestions, que el 1811 no es perdés el Castell de Sant Ferran. Va participar en el Congrés que presidí l'O'Donnell a Tarragona. En acabar la guerra rebé el títol de Intendent Honorari de l'exercit, i Ferran VII el va condecorar amb la Creu de Sant Jordi. Havia estat molt perseguit i buscat per les tropes franceses, que havien utilitzat la seva pairalia d'Agullana com a quarter. La mort li va arribar als 63 anys, a Prada del Rosselló, l'11 de setembre de 1829. Fou enterrat a Agullana amb molts honors i celebracions (als seus funerals oficiaren set capellans).

A partir de la seva mort, la família Guinart continuà explotant les moltes finques que tenien, amb especial cura del suro, però sense dedicar-se a l'expansió d'aquest producte.

Els quadravis havien tingut cinc fills, però només van arribar a grans dues noies, l'Antònia, rebesàvia meva i la Margarida. Aquesta va viure soltera, al llarg de tot el segle XIX.

En 1802 en Joan Guitart surt a les relacions oficials com el primer contribuent d'Agullana i en 1817 com el principal productor de suro. En 1853 es l'Antònia Guinart Pi la principal contribuent d'Agullana, alhora que la major propietària d'alzina surera també d'Agullana. Al 1880 la seva filla, Lluïsa de Portolà i Guinart es, igualment, la principal contribuent i propietària del poble. Bona part de les dades genealògiques que sobre la meva família Guinart he exposat les he tret del llibre "*Agullana*" d'Enric Tubert.

Ens trobem ara amb les filles del quadravi hisendat-comerciant-militar, l'Antonia i la Margarida Guinart Pi. Aquella es va casar amb l'advocat Antoni de Portolà i de Requena, el meu rebesavi, que hem deixat, a la ruïna, marxant de Balaguer i enamorant-se de l'agullanenca. L'Antoni i la Antònia van signar Capítols Matrimonials el 10 de juliol de 1824 a Agullana. En aquests Capítols, ambdós rebesavis son constituïts hereus de les seves respectives cases. Ell, però, està arruïnat i ella es riquíssima. Ell és noble i ella no, tot i que la família provenia de la petita

noblesa catalana. Els dos rebesavis tenien 24 anys. Als Guinart, però, no els agradava massa la pobresa del nuvi, tot i la seva rància noblesa i establiren que els diners de la seva filla se'ls quedaria ella i no pas el seu marit, el qual només tindria dret a que la seva futura esposa li passés una quantitat anyal per tal de suportar l'educació i alimentació dels fills que tingueren. Uns mesos després de casar-se, la noia va baixar a Barcelona, on el 13 d'abril de 1825 va fer testament en el que deixa hereus els fills que pogués tenir, primer als nois i després a les noies. Si no en tingués, ho deixava tot a la seva germana Margarida, però no al seu marit (de la Antònia) a qui ni tant sols deixa l'usdefruit, i assenyalant que ni tant sols es pot quedar, si ella mor abans, els guanys que ell hagi tret treballant en el patrimoni Guinart, no fos cas que el marit passés ni una lliure al arruïnat patrimoni Portolà. Tot i aquestes prevencions, en el testament, quan fa al·lusions a aquests temes en els que deixa tant mal parat al seu marit, sempre diu "mi amadísimo esposo". Quina ironia! Com veurem amb aquests Capítols Matrimonials, van començar els recels i les rancúnies que es van mantindre al llarg de dues generacions. Abans, però, diguem que el nou matrimoni es va instal·lar a viure a la casa pairal que els Guinart tenien a Agullana. Un magnífic casalot a tocar a la Plaça Major del poble i que el van engrandir fent construir un altre no més petit a l'altra banda del carrer, unint les dues cases per una galeria que passava per sobre del carrer. Es poden ampliar dades dels Capítols Matrimonials i el testament consultant l'arxiu-índex Bach, en l'apartat Guinart.

La casa vella era la pairal dels Guinart i el quadravi va fer construir l'altra, la nova, no només per hostejar els convidats que tinguessin, sinó amb l'esperança que en un futur cada una de les seves filles, l'Antònia i la Margarida tinguessin les dues cases bones, juntes però separades. Cadascuna de les cases tenia hortes i jardins, grans i independents l'un de l'altre. Era condició que el sogre, quadravi, recelós de tot, els va imposar. Aquest, que ja tenia 58 anys i era vidu dedicà varies pàgines i molts pactes i reserves pel cas de que ell encara tingués algun fill baró, i en aquest cas desfeia l'heretament que en els Capítols feia a la seva filla Antònia i només li deixava una discreta dot. Sembla tot un embolic i unes males arts destinades a que el meu rebesavi, que no tenia res de res, no tragués mai ni una sola lliure de la seva dona.

Vivien a casa tots plegats i el sogre els passava una pensió anyal i para de comptar. El dia que la núvia morís, el marit no veuria ni tant sols l'usdefruit. Sembla que el rebesavi volia collar be el seu futur gendre i que això no tenia res a veure amb la núvia, a qui en els Capítols Matrimonials deixa la porta oberta a que ella pugui fer testament. No obstant, el cert es que als pocs mesos de signar els Capítols, ella, a Barcelona, se'n va a fer testament, en sobre tancat que entrega al Notari. Devia baixar a Barcelona donant alguna excusa al seu marit, perquè no sabés que anava a fer aquest testament. Fer-ho a Figueres hagués aixecat sospites, indiscrecions, algú la podia veure, i havia de ser d'amagat. Ho va fer en sobre tancat per assegurar-se que mai ningú no podria llegir-ho. Queda bastant clar que en la entrega al Notari no hi ha cap conegut. A Figueres segur que algun testimoni s'hagués anat de la llengua.

Si estava d'acord amb el disposat pel seu pare en els Capítols Matrimonials, de no deixar res al seu marit si ella es moria, ni que ell continués sempre vidu, no li calia fer testament, ja que així quedava reflectit en els Capítols. Però no. Fa testament. I que disposa en aquest testament? Res de nou. Només reproduceix els pactes dels Capítols Matrimonials en quant els seus hereus: els seus fills. I de no tenir-los, la seva germana. Però res al marit. Per això no calia fer el testament. Però no era tant així. En el testament vol remarcar que el seu marit no li quedi usdefruit i que de cap de les maneres res del que ell, pel seu compte pugui guanyar, ho posi en el patrimoni d'ella, no fos cas que algun dia pogués reclamar alguna cosa. Remarca la rebesàvia que ella es la propietària dels patrimonis Guinart (Agullana, Campmany...) i Pi (finques al Baix Empordà) i que el seu marit es el propietari exclusiu del patrimoni Portolà (res de res).

En les Escripcions signades per la família Guinart, sempre fan una distinció molt acurada entre el patrimoni Guinart i el Pi. Això vol dir l'interès que tenien en Joan Guinart i la seva filla en que

quedessin desmarcats, ja que la dona d'en Guinart, la Rosa Pi, li va deixar, com ara feia el seu marit, el patrimoni directament a la filla, sense que el seu marit tingués ni tant sols l'usdefruit. Ara la història es tornava a repetir. També cal remarcar que en Guinart quan signava un document notarial ho feia amb els seus cognoms Guinart Pagés, afegint-li els de Brunet, Mallol i Gener. Dedueixo que el patrimoni Guinart estava vinculat a l'ús dels cognoms dels seus avantpassats Brunet, Mallol i Gener. Igualment la Rosa Pi, prescindeix del seu segon cognom Estanyol, de qui no devia heretar res, i s'intitulava Peronella, avantpassat de qui possiblement devia rebre finques sureres. Les dones de la nissaga Guinart, es definien gairebé sempre com a hisendades.

Perquè es devien casar els meus rebesavis, si ja de nuvis i de recent casats ella tenia tants recels contra el seu promès i marit? Potser l'orgull d'ella, per tal de passar-li per la cara, fins les últimes conseqüències, que ella era rica, i ell, per molt noble que fos, era un pelat?. Sembla que en el testament, la jove s'acarnissà més inclús que el sogre. No entenc aquestes actituds, tant del quadravi com de la rebesàvia, pare i filla. Com veurem, les filles que tingueren, entre elles la meva besàvia, no foren menys complicades, no els faltà l'orgull i la cobdícia, i es barallaren de valent entre elles. Devia ser un estigma de la família Guinart, uns temperaments que espero no els hagi heretat cap altre membre dels descendents de la família.

Els rebesavis, Antoni de Portolà i de Requena i l'Antonia Guinart Pi, després de casats es van quedar a viure al gran casalot d'Agullana, amb el quadravi Joan Guinart i Pagés, aquest fins a la seva mort l'any 1829, i la Margarida Guinart Pi, germana petita de la rebesàvia i llavors encara soltera. Quan va morir la rebesàvia, el rebesavi, sol, se'n va anar a viure a Figueres, al carrer de la Presó. Era una bona casa que li havia deixat la seva dona per tal que abandonés la casa d'Agullana, on havia tornat a viure la seva cunyada, ara vídua, la Margarida. Abans, però, el matrimoni, per a desesperança del rebesavi, que veia com es perdia el seu llustrós cognom, havien tingut tres filles a les que no podia vincular cap patrimoni Portolà per tal de fer-les canviar amb llurs futurs marits l'ordre dels cognoms. Ja no hi hauria més Portolà descendents de l'hereu.

Les tres filles, nascudes a Agullana, el 30 d'agost de 1828, el 28 de gener de 1830, i el 29 d'abril de 1833, Maria-Lluïsa, Rosa i Dolors de Portolà i de Guinart van passar la infantesa i primera joventut a Agullana, fins que la Rosa, joveneta encara, es va casar amb en Casimiro Gomis, futurs sogres del famós enginyer de mines Lluís-Marià Vidal Carreras. La Rosa, encara jove va quedar vídua amb dos fills, la Dolors, casada amb en Vidal, i en Lluís, casat amb la Teresa de Pallejà i de Basa. Cap d'aquests matrimonis tingué fills. La Rosa se'n va anar a viure a Barcelona. Quan a principis de l'any 1852 va morir la mare, les altres dos germanes, la Maria-Lluïsa i la Dolors, eren solteres. Tenien 24, 22 i 19 anys i ja no tenien pare ni mare.

Amb el pare, com ja he dit abans, s'havien anat a viure a Figueres, deixant a la casa d'Agullana a la tieta Margarida. Anaven elles durant les vacances i per controlar les finques més properes. En qualsevol dels patrimonis Guinart i Pi, no va haver discussió d'herències. Ho heretà tot la germana gran, la Maria-Lluïsa, llavors soltera, llevat d'unes finques i cases que del patrimoni Pi havia heretat la seva tieta Margarida. Aquesta, juntament amb la Maria-Lluïsa, fan aquest any un extens inventari del gran patrimoni que havien aplegat. La Rosa i la Dolors van rebre la legítima i el pare un habitacle de prestat i una petita pensió per viure.

La tieta Margarida s'havia casat amb en Buenaventura de Vinyals, de Flassà, a on se'n va anar a viure. En quedar-se vídua va tornar a Agullana on tenia les seves arrels i la família més propera.

El rebesavi Antoni de Portolà i de Requena passà a Figueres els últims anys de la seva vida, en una casa prestada per les seves filles, sense cap propietat, amb una minsa pensió i pensant que algun malefici havia caigut sobre la nissaga Portolà. Aquella nissaga que temps era temps,

amb títols i immensos patrimonis havien deixat tanta lluentor a la Vall d'Aran, que havien ensenyorit i enorgullit els seus atributs després a Balaguer i a tota la comarca. Ell, l'hereu de tanta gloria, que havia marxat de Balaguer avergonyit de les misèries que mica a mica, al llarg dels segles, havia assolit i que esperava, en marxar a l'Empordà que faria de nou un fort patrimoni pel cognom Portolà, es veia ara morir en la misèria, pitjor que quan va arribar. I ni tant sols havia pogut conquerir el seu primer somni, el seu primer desig, allò que primer volia fer: rehabilitar el títol de Baró de Castellnou de Montsec i la Real Orden de Carlos III. No ho va fer. Però no ho va fer perquè mai no va tenir diners ni per pagar els impostos corresponents. I la seva dona, la meva rebesàvia, ni en això el va voler ajudar. Calia que el seu home s'adonés que eren més importants els diners que ella tenia que els blasons d'ell. Apartat de les seves arrels, de la seva casa d'acollida, amb quina tristor devia morir el rebesavi!. En el seu silenci ell va voler creure que, al menys, moria amb dignitat.

Dos anys després de morir la mare, i aquí reprenc la línia i la història dels Bach, va fer acte de presència un jove que sovintejava l'Empordà per raons del seu patrimoni, en Josep Bach. Havent conegut a la Dolors, com hisendada que era la seva família, també a l'Empordà, van decidir casar-se. Suposo que molt enamorats, al menys ell, ja que era riquíssim i ella no tenia gairebé res, ja que tot ho havia heretat la seva germana. Els Capítols Matrimonials que aquesta parella, en Josep Bach Vilarrubia de Perpinyà i Marcillo i la Dolors de Portolà i de Guinart, els meus besavis, van signar a Figueres el 20 de febrer de l'any 1854 són dels més convencionals que he vist fins ara. Res a veure amb els rebuscats documents notariais dels avantpassats Guinart ni dels complicats per vinculacions dels Portolà. Eren, diríem, normals. En ells es veu que en aquesta data són vius els pares d'en Josep, els rebesavis Francesc Bach i la Ramona Vilarrubia i el pare de la Dolors, Antoni de Portolà i de Requena. L'Antonia Guinart Pi era morta, com hem vist, feia dos anys.

La besàvia Dolors, en casar-se, va deixar de viure a Agullana i Figueres i, tal com estava estipulat, se'n va anar a viure al Bach de Collsacabra, alternant-ho amb Can Bach, abans Perpinyà, de Banyoles. Però com que ell tenia finques a l'Empordà, les estades a Figueres i a Agullana sovintejaven. En els Capítols, el meu rebesavi, fa hereu irrevocable al seu fill Josep, el meu besavi, a qui a més dona un munt de lliures, com escriu, per a la núvia. Aquesta rep de dot, entregada per la seva germana Maria-Lluïsa que ho ha heretat quasi tot, i no del seu pare, que no va poder deixar-li res, 20.000 lliures, monedes de plata i or. La resta de clàusules són les normals de l'època.

Cada una de les tres germanes feia la vida pel seu compte. La Maria-Lluïsa, soltera, a l'Empordà, compartia la vida entre el seu pare i la seva tieta vídua Margarida que havia tornat a viure a Agullana. La Rosa, vídua, era a Barcelona. La petita, la Dolors, besàvia, a cavall de Pruit i Banyoles. Fins que el novembre de 1864, a poc de fer els 60 anys, la tieta Margarida va morir a can Guinart d'Agullana. Com que va morir vídua sense testament, ni pares, ni fills, ni germans, havien d'heretar les tres nebodes. I aquí va començar el guirigall al que ja estaven acostumats a la família Guinart, sense que el pare Portolà tingués res a dir. La veritat es que no es tractava d'una gran herència, però... ja se sap. Una finca a Fortià, una altra a Palau Sacosta, una casa al carrer del Castell, a Figueres, i d'altres valors mobiliaris. No va haver manera que es posessin d'acord les tres germanes. Van dissentir, es van barallar de nou, com era costum entre elles, van acabar discutint-ho als jutjats, i a la fi van haver de recórrer a la decisió de tres perits, ("amigables componedores"), que farien tres lots iguals i els van sortejar després de multitud d'enfrontaments.

La sorpresa a la família la va donar la Maria-Lluïsa, la noia soltera de la família, hereva milionària, quan li va sortir un nuvi a Mallorca, en Jerónimo Morell i Orlandis. Si ella era gran, més gran era aquest home de la noblesa balear. Ella es va comprar per l'esdeveniment del seu casament, i per tal de poder tenir a l'illa també un petit patrimoni, un palau antic i molt bo al carrer dels Caputxins de Palma, i una finca, La Mata, a Algaida a prop de Palma.

Aquí, a Palma de Mallorca, en les dades que envoltaven el casament de la seva filla primogènita que havia de ser pubilla hereva amb vinculacions al patrimoni Portolà, moria Antoni de Portolà i de Requena. S'havia desplaçat des de Figueres per tal d'ajudar, només amb la seva presència al casament de la filla que rebia totes les riqueses de la mare i només el cognom del pare.

Suposo que a les dues germanes, la Rosa i la besàvia Dolors, no els va fer gràcia aquest matrimoni, ja que se'ls venia avall la possibilitat d'heretar els grans patrimonis Guinart i Pi, quan morís la germana gran. El cas es que el nou matrimoni va durar pocs anys, ja que la Maria-Lluïsa va haver de tornar a morir, malalta de tuberculosi, a Figueres, el 20 de novembre de 1882. Va deixar vidu a en Morell, sense fills i acontentant-se amb una limitada pensió de per vida.

En aquest moment va començar un nou dalta baix familiar. De l'any 1882 al 1888 va durar el calvari que s'autoimposaren, per les seves avarícies i rancúnies les dues germanes, la Rosa i la Dolors de Portolà i de Guinart. La besàvia Dolors tenia 50 anys i tres fills: l'Antonio, el meu avi, en Francesc i en Joaquim, de 24, 26 i 19 anys respectivament. Quan tot s'acabà i s'aclarí, després dels anys d'aferissada lluita patrimonial, només ho van poder gaudir dos anys. Ambdós germanes morien el mateix any, el 1890.

Quan va morir la Maria-Lluïsa, la Rosa va demanar al jutjat l'herència de la seva germana, al·legant que la seva mare havia fet hereu per ordre de primogenitura. Morta la germana gran li tocava tot a la segona, ella, ja que era com ho havia disposat la mare, rebesàvia meva. Al jutjat li van donar la raó i, tot i que la Dolors no s'hi conformà i va apel·lar la sentència, va perdre. No va defallir i, en arribar a l'última instància, el Tribunal li va donar la raó: el testament de la seva mare ja s'havia complert en rebre la Maria-Lluïsa l'herència. Aquesta hagués pogut fer el testament que hagués volgut i, com que no havia fet cap testament, l'herència s'havia de repartir entre tots els hereus naturals en parts iguals, per tant entre les dues germanes. El testament que havia fet la mare ja no servia per a la nova generació. Les dues havien començat pel seu compte les accions judicials, la Rosa a Madrid i la Dolors a Palma de Mallorca. Van arribar al Tribunal Suprem. Sis anys de judici.

Com es de suposar les rancúnies entre les dues germanes anaven en augment. No vull imaginar el tracte personal que hi devia haver quan, en comptades ocasions, estaven plegades. Dos dones madures, vídua la Rosa, casada la besàvia. No va haver manera que es posessin d'acord ni que arribessin a cap mena de solució. Llavors van decidir que l'única possibilitat era recórrer, com havien fet anys enrere, als "amigables componedores", judici entre perits, que ja les coneixien i que farien dos lots iguals i que després es sortejarien entre les dues germanes.

Van posar, això sí, una sèrie de condicions als perits: la casa i la finca de Mallorca havia de quedar en indivís (no estava clar en aquell moment si aquestes propietats els hi correspondrien; de les cases de Figueres, una al carrer de la Presó, i l'altra al carrer de la Pujada al Castell, havia d'anar una a cada lot; en cada lot hi hauria una casa a Agullana. En un, la casa vella amb l'horta nova i el passadís que les unia; en l'altre la casa nova i l'horta vella; la gran finca que formava la muntanya d'Agullana amb vuit o deu masies francament boniques i importants, es dividiria en dos parts, una per a cada germana, amb les corresponents masoveries; l'arxiu familiar s'havia de dividir en dos, posant en cada lot els documents que feien referència a cada part del patrimoni; cada germana s'ha de comprometre a passar al vidu de la seva germana Maria-Lluïsa, en Gerónimo Morell, una pensió en concepte del creix (o escreix), i esponsalicio que aquest va aportar a la seva dona quan van signar els Capítols Matrimonials; també s'havien de repartir en parts iguals diversos privilegis religiosos dels que gaudia la família en diverses esglésies.

L'any 1888 els lots ja estaven fets. Els arbitres judicials convocaren a les dues germanes i en una urna posaren dos propostes: lot 1 i lot 2. La Rosa va ser la primera a triar. Li va tocar el lot 1. A la meua besàvia evidentment li va tocar el lot 2. Aparentment conformades, tot i que la ràbia continuava per dins, cadascuna es va quedar el seu lot i van fer la inscripció de les seves noves propietats. Havia quedat alguna cosa fora dels lots. No hi van pensar els "amigables componedores": els estris personals de la Maria Lluïsa, els seus vestits... No els va ser difícil solucionar aquest últim entrebanc, i ho explicaven amb delit i com una gran jugada: una sabata per a tu, una per a mi; una mitja per a tu, una per a mi; un guant per a tu, l'altre per a mi. I així continuaren repartint i destrossant tot allò que els repartidors no havien tingut en compte. Tot el conjunt és una trista història, però com els fets són els fets, i escric tant sobre les gestes com sobre el dia a dia, siguem indulgents amb les petites misèries que conec de la família.

Si voleu saber de que es composava el patrimoni adjudicat al lot 2, el que rebé la besàvia, aquí teniu un petit esquema: la casa nº18 del carrer de la Presó de Figueres; la casa nova amb l'horta vella d'Agullana; la meitat occidental de la muntanya d'Agullana, coneguda com muntanya Guinarda; dos cases més a Agullana; un gran oliver a Agullana; altres dos finques a Agullana, conegudes com Els Palaus i els Petits Palaus; Can Baurat i la seva finca a La Jonquera; alguns camps a San Pere Pescador; una casa a Castelló d'Empúries; dos grans finques a Capmany, amb cases, boscos, camps i prats; la finca Mas Pi, a Ultramort; una finca grandeta a Rupià, una altra a Sant Iscle d'Empordà i una altra a Algaida, Mallorca, i casa a Palma de Mallorca, a més d'altres menudeses.

El dia 9 de novembre de l'any 1890, el meu avi, l'Antoni Bach de Portolà donava compte a l'Ajuntament d'Agullana de que a les 4 hores de la matinada la seva mare havia mort a la seva casa d'Agullana de degeneració adiposa del cor als 57 anys d'edat. Afegeix a l'acta de defunció que la mare era hisendada i que tenia el seu domicili a Pruit. La besàvia havia fet testament, en sobre tancat, com la seva mare, sis anys abans. Els termes del testament eren uns altres: nomena marmessors al seu marit i als seus tres fills. Al marit li deixa l'usdefruit; al seu fill Francesc, el gran, li deixa la meitat de la seva herència, a l'avi Antoni i a en Joaquim, els altres dos fills, els deixa un quart d'herència a cadascun. Tots tres eren solters quan va fer el testament i quan va morir continuaven solters el gran i el petit, mentre que el meu avi era ja vidu del seu primer matrimoni.

Amb el matrimoni els meus besavis aplegaren a la fi els patrimonis Bach, Perpinyà, Marcillo, Guinart i Pi. La part més forta del conjunt, era la que formava el patrimoni Perpinyà, sense menystenir cap dels altres, que també eren considerables. Amb el pas dels anys, tot aquest immens patrimoni i incalculable fortuna s'ha anat esmorteint en passar als descendents, sense més institucions d'hereus, entre els fills, nets, besnéts.... La casa pairal Guinart d'Agullana a les acaballes de la guerra civil espanyola fou convertida en l'arsenal de l'exèrcit republicà i, al final fou bombardejada. Enrunada, ja no es va tornar a refer.

De l'escriptor que fou de la Seu de Barcelona, el Dr. Jaume Collell són les últimes coneixences que he tingut del besavi Josep Bach Vilarrubia, que en el número 22 de la revista "*La Il·lustració Catalana*", de novembre de l'any 1903, en un extens article, fa la seva necrològica, emmarcada amb un retrat del besavi de finals del segle XIX. El nomena amb el cognom complet que ell usava en vida: Bach de Vilarrubia, de Perpinyà i Marcillo. D'ell destaca: que pertany a l'antiga i anomenada casa del Bach de Collsacabra; que poca gent sap qui era i el que valia el senyor Bach; que era hereu de les virtuts de la més honrada pagesia, amb un cor ardentment català, home d'il·lustració sòlida i variadíssima; que, educat als jesuïtes de Niza, tenia un temperament despert, catòlic fins l'ascetisme, Bach era exemple de família catalana. Del tracte social destaca les converses que amb els seus convidats tenia, a l'ombra dels vells faigs o a la gran sala del Bach, tant de greus problemes de sociologia, com de viatges per Europa, com d'excursions al camp, amb històries i anècdotes en les que tots acabarien rient. Afirmava que era simpatitzant, com pocs, del moviment catalanista, en tot allò que significués

progrés i regeneració a Catalunya. D'altra part, el Bisbe Urquinaona va començar a intentar que el Papa Lleó XIII atorgués la "Rosa d'Or" a la Verge de Montserrat. Llavors Josep Bach li va oferir fer-se càrrec de totes les despeses que aquest procés generés. No va arribar a dur-se a terme per la mort del Bisbe impulsor. Recorda Collell que el 21 de març de 1886 es va fer la festa per la inauguració de les obres del Monestir de Ripoll. En pujar al tren per anar a Ripoll, en Bach li va donar a en Collell, encarregat de l'economia del Monestir per a la restauració, un xec de 500 pessetes, tot dient-li que allò era la primera aportació. I a més era, diu el canonge, la primera donació important que entrava a la caixa de la restauració. M'agrada molt aquest fet. Per últim en Collell recorda com Mossèn Cinto Verdaguer, que sovintejava les seves vacances convidat al Bach, va escriure a la seva cambra, que avui encara es conserva tal i com estava en aquella època, la major part del Canigó, d'altres poesies com ara el Pi de les tres branques i també els goigs a la Mare de Deu del Roure, del que ja em parlat anteriorment.

Els últims anys de vida del meu besavi Bach, vidu, els passava majoritàriament al Bach de Collsacabra. Poques vegades anava a Banyoles i alguna baixava a Barcelona, l'última quan ja estava a punt de morir, cosa que va passar el 5 de març de 1903, als 77 anys d'edat. Foren aquests últims anys molt difícils, ja que el besavi, com li havia passat al seu pare, perdia darrerament el cap, la memòria i el seny, símptomes de demència senil. Llavors ja els seus fills s'havien fet càrrec de la hisenda familiar amb tot el seu contingut: en pàgines anteriors hem vist, per sobre, quin era el patrimoni que a aquests fills els deixava el pare Bach i quin era el que rebien de la mare Portolà. Tot plegat una gran fortuna.

El besavi havia fet testament el 8 de març de l'any 1889. En ell disposa que dos terços de la seva herència vagi a parar al seu fill gran, Francesc; una sexta part al segon, l'Antoni, el meu avi i l'altra sexta part a en Joaquim, el petit.

L'educació que els besavis van donar al seus fills no va tenir res a veure amb els sistemes educatius que ells havien rebut, i que era norma de l'alta burgesia de la societat catalana del segle XIX. Tenien clar que no havien de fer hereu, tot i que beneficiessin, i molt, al primogènit. Allò era font d'injustícies, enveges i rancúnies entre els germans; encara que s'escampés el patrimoni, eren prou rics, n'hi havia per a tots i tots quedarien contents. I així besavi i besàvia van fer les disposicions testamentàries que he explicat anteriorment. Tenien també molt clar que no els posarien a estudiar en un internat. La seva formació seria bona però no pas a Niza!, on tant havia petit el besavi. Amb els anys, l'avi Antoni explicava als seus fills, entre ells la meua mare, que el seu pare els deia que mai fessin internar lluny de casa als seus fills. El cert és que els tres germans van fer la carrera de Dret, tot i que només l'avi la va exercir una mica.

Els besavis van voler educar els seus fills en la responsabilitat; i, tant bon punt estaven en condicions, no sols l'acompanyaven en els seus negocis, sinó que també delegava plenament en ells alguna responsabilitat. De tota manera, l'avi fou qui més es dedicà a tirar endavant la hisenda. Per últim els besavis fomentaren entre els germans una molt bona relació d'amistat i de companyonia. No volien que passés el que havia passat a la besàvia Portolà-Guinart, que es va passar tota la vida barallant-se amb les seves germanes. I aquí deixo aquesta generació Bach de besavis, per endinsar-me en la del meu avi Antoni. En cap cas els besavis van fer seguir una vida d'anacoretes als seus fills; aquests estaven acostumats a les festes que sovint s'organitzaven a la casa de Banyoles i a les reunions més erudites al Bach de Collsacabra.

Els besavis van tenir tres fills. El primer, en Francesc, va néixer l'any 1856 al Bach de Collsacabra; li seguí l'Antoni, el meu avi, que havia nascut el 16 de novembre de l'any 1858 a Banyoles i, per últim, en Joaquim que va néixer també a Banyoles, l'any 1863. Eren els germans Bach de Portolà. Els continus trasllats de residència dels seus pares va fer que un nasqués a Pruit i els altres dos a Banyoles. Van viure molts anys junts, els pares i els tres fills, ja que el primer que va marxar definitivament de casa va ser l'avi Antoni, que es va casar de primeres als 30 anys. Vivien tots cinc, com hem dit, a cavall de Pruit i Banyoles, però

constantment feien sortides a la Garrotxa, al Pla de l'Estany i a l'Empordà, on tenien interessos; també baixaven molt sovint a Barcelona, on també tenien negocis, estudis i gaudien de bona relació social, i feien viatges a l'estranger, París, Bearn,... No sempre en cada sortida anaven tots junts. A la mare li agradava més quedar-se a Banyoles. Quan eren petits, en Joaquim es quedava més despenjat dels seus germans. Els separaven set i cinc anys i això és molta diferència d'edat en la infantesa.

Però ja de més grans feien molta pinya. Eren a més de germans, molt bons amics. Miraven d'estar sempre junts i miraven de compartir-ho tot, de manera contrària a la que havien vist a la seva mare amb les seves germanes, les tietes de la família Guinart. La besàvia, escarmentada, els va inculcar aquest sentiment d'amistat i unió.

Tota la vida, tots tres van ésser íntims amics, que senyorejaven de no tenir secrets l'un per l'altre, ni quasi activitats o negocis fets per separat. Cridava l'atenció veure la confiança que tenien amb els seus pares. Així no fou d'estranyar que en passar els anys, els vells amics dels pares ho continuaven sent dels fills. Les visites d'amistat al Bach eren ateses al mateix nivell per pares i fills, com ara el Bisbe Morgades, Mossèn Cinto Verdaguer i d'altres. Al Bach de Pruit no s'avorrien, ja que eren gent molt planera i els agradava participar en les feines del camp, que compartien amb els masovers, en les tasques de fusteria, del bestiar, aplegant-se sovint amb tota mena d'empleats al servei de la casa. Es feien excursions, passejades, jornades de caça, de captura d'ocells que després criaven, jocs de pilota, etc. Als vespres s'organitzaven moltes partides de cartes. Encara hi havia temps, no massa, per la lectura, i molt per passar cada dia el rosari, l'Àngelus i la Missa a la Capella de la casa quan tenien capellà, cosa que passava amb molta freqüència.

Tenien els tres germans una dèria que també tinc jo i que desconeixia fins fa pocs anys i que me la va explicar una parenta nonagenària. Era que tot ho contaven: ocells que passaven en una volada, número de botons d'una casaca, segons, minuts, hores i dies que havien viscut; fins i tot havien calculat que amb els quilòmetres que havia fet el carter, que els duia la correspondència, al llarg de la seva vida fins quin punt hauria arribat de la distància de la terra a la lluna. Quan estaven a Collsacabra normalment no es feien festes. Aquestes estaven reservades per les estades a Banyoles. Pruit era un lloc reservat per les estades d'amics, de sojorns. Ara sí, a Banyoles sortien a passejar pel poble i feien festes.

Si bé vestien de manera molt informal i sense pretensions, era norma a l'hora de dinar, vestir-se bé. I quan millor es vestien eren els dies festius, quan rebien i feien visites. Llavors anaven a la moda. S'abastien principalment de roba en els seus viatges a l'estranger.

Unes circumstàncies molt importants en aquella època i en el nivell social en que es movien, eren les idees polítiques de cada família, factor decisiu en les contínues guerres del segle XIX, liberals i conservadors. Ells, que eren carlins, havien de sovintejar actes, esdeveniments i festes en les que eren presents liberals. Es suportaven les situacions amb gran tensió. Inclús m'han parlat que al Bach de Pruit, amb violència i tensió emocional contingudes, s'havia tingut hostatjats a personal destacat del món dels liberals. El que és cert és que eren violentíssimes aquestes trobades entre famílies que a vegades tenien inclús el seu propi exercit per tal de lluitar entre ells.

Amb el pas dels anys i ja cap a la cua del segle XIX, més apartats de la influència del pare, els germans Bach es van tornar un xic més liberals, abandonant posicions carlistes més extremistes. Pot ser també que aquest canvi obeís a la ràbia que prengueren al general Savalls amb motiu de les murmuracions que a Banyoles corrien sobre la seva mare. Els besavis, potser per l'edat, potser per aquestes murmuracions, amb els anys deixaren d'anar a Banyoles; no així els tres germans que hi feien cap tot sovint. I eren esperats, especialment per les jovenetes de la vila. Venien tres nois joves, ben plantats, solters tots tres i, era conegut, immensament rics.

No tenien cap títol nobiliari, però col·loquialment les noies de Banyoles, quan els veien aparèixer per la vila feien córrer la veu: Ja han arribat els marquesos! Eren tantes, però, les murmuracions sobre el suposat idil·li de la seva mare amb en Savalls, que, a la fi, ni els fills volien anar. Avorrits pel tema, van vendre Can Bach de Banyoles.

Els germans Bach de Portolà es coneixien pam a pam tot l'impressionant Collsacabra; l'havien recorregut en les seves passejades, excursions, cents de vegades. Coneixien tots els racons. Van ser ells que, quan tenien 24, 22 i 17 anys, van descobrir, anant de cacera, al Pla de les Fosses, tres sepultures celtes. Dos d'elles tenen el cap al nord i peus al sud, i l'altra el cap a l'oest i els peus a l'est. Igualment van descobrir el dolmen de l'Avenç, al Cingle de l'Avellanosa, a mitja hora a peu de les sepultures. Segons es va contar en aquella època el dolmen feia 20 x 16 pams.

Ja he fet referència a les estades al Bach de Collsacabra de gent de molta anomenada. Una de les amistats del besavi i que sovintejava el Bach era el que primer fou Bisbe de Vic i després de Barcelona, en Josep Morgades. Com fos que Morgades tenia, al igual que el Canonge Collell i els Güell, molt tracte amb Mossèn Cinto Verdaguer, aquest va ser introduït en el cercle d'amistats del besavi i, molt sovint, pujava al Bach a fer-hi bones estades. Ja he senyalat que al casalot es conserva, encara avui, la seva habitació, amb el seu llit. Era, Mossèn Cinto, incondicional del Bach. No calia que el convidessin, hi anava quan li convenia. Les seves principals estades ho foren als estius dels anys 1885 fins el 1889. Estiuejades que es prolongaven fins el mes de setembre. Per aquells anys, els besavis, ja eren grans, rodaven la seixantena, i el meu avi i els seus germans, estaven a la vintena. Mossèn Cinto, es trobava cap al mig, en tenia quaranta. Imagino a Verdaguer amb tota la família Bach molts capvespres assentats al costat del vell teix del davant de l'entrada principal del senyorial casal a fer-la petar, tant parlant de poesia com de política, com de la geografia i la història de Catalunya, com explicant-li a l'avi llegendes i mites. Havia de ser francament extraordinari. Mossèn Cinto sempre amb una llibreta a sobre, prenent notes, creant...

L'escriptor i historiador verdaguerià Busquets i Punset relata unes anècdotes del poeta que, unides a d'altres tretes del seu epistolari, vull transcriure: "Puestos ahora en el tema Canigó, tan interesante como lo resulta siempre al hablar de aquella gloria de Catalunya y de la poesia universal, no será mal que recordemos la parte que tiene en el mismo la masia Bach de Collsacabra, una de las más grandiosas y pintorescas de nuestra tierra"; continua en un altre punt: "... al regressar del Santuario de La Salut, al pasar por El Bach, se detuvo Verdaguer delante de la Verge del Roure y, después de rezar una Salve, con trémula voz me hizo una confidencia... De sus ojos se escaparon unas llágrimas y dijo: acá fou sempre el meu veritable reposador estival".

Una altra, de l'epistolari Morgades, des de Vic, quan ha tornat del Bach, on ha deixat a Mossèn Cinto, li escriu una carta datada del 14 d'agost de 1886, dient-li: "Diga usted a la mestressa (la besàvia) que conservaré siempre un gratísimo recuerdo de mi permanencia en su casa, una de las pocas en las que se disfruta el aire patriarcal de nuestros buenos tiempos. Que el Monasterio de Ripoll crease tantas en Catalunya, como columnas tienen sus claustros y podriamos darnos por satisfechos. Otra cosa seria Catalunya".

Segons Josep Maria Casacuberta, Verdaguer escriví des del Bach unes vint cartes, casi totes l'any 1886, i bona part d'elles dirigides al seu amic l'escriptor Canonge Cullell. Altres destinataris foren el poeta Melcior de Palau i en Joan Noguer i Oliver, propietari de l'espectacular pairalia catalana Noguer de Segueró. En una carta al Canonge li diu en Verdaguer: "Posa't bé i vine a passar uns quants dies per acá. Los senyors del Bach i el rector de Folgars m'ho diuen i jo ho desitjo i te'n prego".

A banda del Canigó no es pot oblidar que Verdaguer, al Bach, va escriure el seu famós *Pi de les tres branques*. I tal com ja em reflectit en altres pàgines, Mossèn Cinto va fer allí la lletra i la tonada dels *Goigs a la Mare de Deu del Roure*, capelleta que en el tronc d'un roure es venera al costat de la casa. Ell mateix, a la *Veu de Montserrat* de 18 de setembre de 1886 fa una extensa glosa de l'acte celebrat el dia de la festa, el 8 de setembre del mateix any.

Tinc la il·lusió de pensar que l'avi en moltes ocasions, no sols gaudia de les converses amb Mossèn Cinto Verdaguer, sinó que també l'acompanyava en les tantíssimes excursions que feien per la contrada.

L'avi Antoni va baixar a Barcelona a estudiar la carrera d'advocat i a la ciutat comtal s'hi va trobar molt a gust. Havia fet moltes i molt bones amistats. Com, a més, per qüestions de negocis familiars havia de fer cap a la capital bastant sovint, va llogar el pis primer del número 39 del carrer de Casp on tingué la seva llar barcelonina aquests anys de joventut. Els seus germans, que tenien menys empena, també el van seguir a Barcelona i continuaren vivint en aquest pis. Cada vegada les estades al Bach eren més curtes i les anades a Banyoles menys freqüents. Els germans Bach es trobaven molt a gust a Barcelona però sempre amb la il·lusió i ganes de tornar a la pairalia.

I ara deixeu-me fer unes explicacions sobre diverses persones que foren coetànies de l'avi. Més endavant ja entendreu el perquè.

A la parròquia de Santa Maria de Vilafranca del Penedès, en el llibre de baptismes de l'any 1859, n. 27 del dia 27 de juny d'aquell any consta que s'ha batejat a una nena a la que se li han posat els noms de Maria del Carmen-Cayetana-Ignacia, nascuda a Vilafranca del Penedès el dia 26 de juny de 1859, que es filla de "Ignacio Torner, zapatero de Vilafranca y de Josefa Morgades, también de Vilafranca". Els avis paterns son Felix Zapatero i Maria-Rosa Gili, ambdós de Vilafranca i els avis materns son "Antonio, labrador i Josefa Gili", tots dos de Vilafranca. Són padrins de la batejada l'Ignacio Morgades, "soltero, estudiante", i la germana de la mare, Maria del Carmen Morgades, casada amb en Jaume Vendrell. D'aquesta inscripció en sobten dos coses: la primera es que en el lloc dels padrins hi ha com una mena de raspadura o borradura sota el nom d'Ignacia Morgades, on primerament s'havia posat el nom Jaume per, després, rectificar-lo, com si a última hora s'hagués canviat el primer dels padrins. La segona cosa que em va sobtar és que ambdós padrins ho siguin del costat de la mare i no del pare i de la mare, com era habitual.

De ben menuda aquesta nena, la Carme Torner Morgades, torna a aparèixer, ara orfe de pare i mare, internada en un orfenat de Vilafranca del Penedès. No té pares i només una germana, uns 12 anys més gran que ella, la Manuela Torner Morgades. Eren una família benestant, no pas rica, de Vilafranca: el pare i l'avi eren menestrals, sabaters i la mare provenia d'una família de la acomodada petita pagesia vilafranquina. Eren una família extensa i mitjanament ben situada. Em faig preguntes: Com és que al morir els pares deixen abandonada aquesta petita orfeneta en un asil per a nens sense família a mitjans del segle XIX? I una altra pregunta: en aquells temps era normal que les famílies fossin molt nombroses, l'índex de mortalitat infantil era molt elevat. En l'altre extrem, o no tenien perquè no podien, o en tenien un, dos o tres, sempre seguits, amb escasses diferències d'edat. No m'he trobat mai amb famílies, com la de la Carme Torner, que només hagin tingut dos fills i amb una diferència d'edat de 12 anys.

A tall de curiositat vull assenyalar també que, dels padrins de la nena, la madrina, la Carme Morgades Gili, que com hem dit era germana de la mare, estava casada amb el botiguer de La Granada, Jaume Vendrell Mitjans. Aquest matrimoni, acomodats ells, foren els rebesavis de la meva dona, la Maria-Antònia Ferrer Puig. La filla d'aquest matrimoni, la Josepa, es va casar amb en Josep Puig Miró, besavis de la meva dona, com veurem més endavant.

Deixem, de moment, a la petita Carme Torner Morgades a l'orfenat i passem a altres persones coetànies de l'avi. En tota la documentació que he tingut a l'abast per explicar aquesta història surten molts noms de gent coneguda dels ambients socials catalans dels segle XIX. Per tant, com a curiositat faré esment d'ells, citant les circumstàncies que venen al cas.

Un matrimoni de Barcelona. Ell és en Jaume Baulenas i Mateu, nascut a Barcelona l'any 1804. És fill d'en Josep Baulenas i de la Maria Mateu. Es defineix com a propietari. Ella és la Dolors de Nadal i Pujolà, de Barcelona, filla de Joan de Nadal i Ferrater i de Maria-Mercè Pujolà. Ambdós pertanyen a l'alta burgesia catalana del segle XIX. Tenien molts diners i ell era molt bon negociant. Havien tingut tres fills, en Josep que va morir a poc de néixer, i l'Eugeni i la Matilde, que van morir a l'adolescència. Els pares, a mitjana edat, es van quedar molt rics, però sols. Eren un matrimoni de nous burgesos que, en aquells temps, podien tenir molts diners, però no acostumaven a tenir finques agràries o rurals ni pairalies. Això era més típic dels que composaven els diversos estaments de la noblesa catalana. A Barcelona, però, tenien un solar al carrer del Torrent de l'Olla, cantonada amb el carrer Llúria, amb un extraordinari pou d'aigua, del que venien, com a negoci complementari, plomes d'aigua a diverses societats.

En morir els fills dels Baulenas, aquests van canviar de domicili. No volien recordar la vivenda en la que aquells havien viscut. Van comprar la casa que havia construït Pedro Cot i Margall l'any 1873 a la Gran Via de les Corts Catalanes, senyalada en aquells temps amb els n. 289-291, casa que encara estava per estrenar ja que el document de compra està datat el 3 de setembre de 1872.

Es composava, segons descripció de l'època, de sis alçades. La superfície del solar construït era de 462m² amb el corresponent jardí de 491m². Era propietat, quan la van comprar, del Banc Nacional de Fomento. Més endavant el jardí fou ampliat, segons consta a la llicència de l'Ajuntament de Barcelona de 6 de juny de 1883, amb un tros de terreny que anteriorment pertanyia al jardí del Palau Penyalver del Passeig de Gràcia. Per a qui vulgui situar la casa, us diré que estava a la Gran Via actual entre el Passeig de Gràcia i el carrer Pau Claris, banda muntanya i més a prop de Passeig de Gràcia que de Pau Claris. La casa era esplèndida i, tal com assenyala un informe de valoració que van fer els arquitectes Josep Artigues Ramoneda i Claudio Duran Ventosa, fill d'en Duran i Bas, el 16 de novembre de 1895, diu: "la casa tiene 22 años y está bien conservada; el jardín tiene posibilidades de más edificación; la situación es privilegiada, en una de las grandes vías de mayor importancia de esta Ciudad; confortable, aireada, atractiva..." La valoren en 408.509 pessetes.

Deixem aquest matrimoni l'any 1873, que es traslladen al pis principal de la seva casa, acabada de comprar, amb tota la servitud, guiada pel majordom, Antoni Tondo Voltas, solter; també continua en el servei la germana d'aquest, la fidel Ramona, ara com a portera de la nova casa.

Una altra persona a la que he fet referència com a coetània a l'època era Antoni Estalella i Sivillà, un prevere que era molt il·lustre. Doctor que en la dècada dels vuitanta del segle XIX fou nomenat Canonge de la Seu de Barcelona.

Per últim, en aquest ventall de referències coetànies, he de fer esment d'en Josep Morgades Gili. Havia nascut a Vilafranca del Penedès, en el sí d'una família de menestrals benestants, el 9 d'octubre de l'any 1826 a Vilafranca del Penedès, família abundosa en capellans i monges. Fou ordenat sacerdot l'any 1852; tres anys més tard ja era catedràtic de Canons del Seminari de Barcelona. Tenia 29 anys. Als 37 fou nomenat Canonge de la Seu de Barcelona. L'any 1882 era nomenat Bisbe de Vic i en 1899 era nomenat bisbe de Barcelona, fins l'any 1901 en que moria. Morgades era un home pràctic i inquiet, propagador del catalanisme conservador, envoltat de molt bons amics i també d'aferissats enemics. No es aquest el moment de ressaltar les seves activitats com a capellà, com a home d'església, com a bisbe; hi ha moltes biografies

molt objectives al respecte. Però, per raó del tarannà social del que estic escrivint, no puc eludir l'ignominiós escàndol del que fou víctima: l'afer Peñalver.

Els Comtes de Peñalver, enriquets a les Amèriques, eren propietaris del Palau Penyalver, situat al Passeig de Gràcia de Barcelona i del que els Baulenas compraren una part del jardí. El matrimoni no tenia una bona relació, es feien acusacions mútues d'adulteri. Ell, deia la dóna, s'entenia amb una dóna que ficà a casa seva. Ella era acusada pel Comte de que s'entenia amb el Bisbe Morgades. Hi ha la documentació de tot aquest assumpte als arxius secrets del Vaticà. També es va publicar un llibre *El divorcio de la Condesa* firmat per Segimon Pey Ordeig, pseudònim del capellà integrista Lorenzo Carrasco Prim, un dels enemics del Bisbe. En aquest llibre, suposo que totalment calumniós, s'acusa a Morgades de mantenir relacions amb la comtessa, mentre que deixa al comte com a un sant baró. Aquest capellà tenia tant odi a Morgades que va anar a buscar a Mossèn Cinto, que en aquells temps estava enemistat amb el Bisbe, per tal de que s'unís a ell i escrivís en contra de Morgades. Mossèn Cinto es va negar rotundament. Aquesta fabulació era totalment contrària al que es demostra a la documentació dels arxius secrets del Vaticà: la innocència de Morgades, la honestat de la Comtessa i l'adulteri del Comte. Eren els temps dels Papes Pius IX i Lleó XIII.

En aquest punt de la història ja puc explicar que hi pinten aquí aquestes persones i com estaven relacionades entre elles. El cas era que el matrimoni Baulenas-de Nadal eren ben coneguts i fins i tot amics dels besavis Bach-Portolà. Els bisbes Morgades i Estalella eren molt amics entre ells i també molt amics dels Bach, especialment Morgades i Bach.

La orfe Carmen Torner Morgades, com heu pogut endevinar, era neboda del Bisbe Morgades. I, ¿que feia la neboda d'aquesta família benestant internada en un orfenat?

Els Baulenas-de Nadal, s'havien quedat destrossats amb la pèrdua de tots els fills. Estaven molt sols i suplien l'estima dels fills apadrinant a nens de menor fortuna que la seva i a qui posaven el nom de pila dels seus fills en les aigües baptismals. D'altra banda, Morgades, que era coneixedor en la seva condició de Canonge Confessor de l'alta societat de Barcelona, de les intimitats i secrets més profunds dels seus feligresos, sabia d'aquella amarga soledat dels Baulenas.

Va pensar en la seva neboda, la Carne, abandonada en la solitud de l'hospici vilafranquí. Ja adolescent, el seu tiet, el bisbe, se la va emportar a casa dels Baulenas per tal que els fes de noia de companyia, no de minyona. L'afecte dels Baulenas vers la Carne fou fulminant. Ambdós parts es completaven en allò que respectivament buscaven, de tal manera que ben aviat la consideraren com a una filla. No entenc com no la varen adoptar legalment. Si més no, en l'aspecte humà la tractaren com a una filla i, com a tal, la introduïren en la societat benestant. Satisfets tots, també el tiet, passaren els anys últims dels pares acollidors fins que el 17 d'agost de 1881 moria a la seva casa de Barcelona la Dolores de Nadal i Pujolà. Havia fet testament el 25 de maig d'aquell any. Com a curiositat citaré algunes de les disposicions testamentàries. Fa hereu universal al seu marit, en Jaume Baulenas. Nomena com a un dels marmessors al, aleshores encara, Canonge Morgades. I tot seguit els llegats: a la seva neboda Zoa de Nadal Vilardaga, casada amb l'Adolfo Clavé li deixa unes joies; a l'altra neboda, Pilar de Nadal Vilardaga, casada amb en Cabisol, també li deixa joies; a la seva neboda i alhora fillola, Mercedes Ribó de Nadal, dóna d'en Ñonito Montobbio i Malet, 10.000 pessetes; a la neboda Teresa Ribó de Nadal, dóna de Manuel de Salazar i Alegret, altres 10.000; i a la seva fillola Carmen Torner Morgades li deixa, com a les nebodes, 10.000 i unes joies, però condicionades a que es mantingui a la casa, o en surti amb el consentiment del seu marit, i que, en tot cas, se li lliuraran després de mort aquest; al fidel majordom, Antoni Tondo Voltas li deixa 20.000; a la portera de la casa, germana d'en Tondo, la Ramona, li deixa 5000; al fillol Eugeni Ros Gabarró, d'uns quatre anys, a qui havia fet posar el mateix nom del seu fill mort, 7.500; al germà d'aquest, en Carles Ros Gabarró de 2 anys, de qui era la madrina la Carne Torner, 2.500; a la

fillola, que entrà en religió com a monja en el Convent de Montesió, i a la que posaren el nom d'una altra filla morta, Sor Matilde Costa, li deixa 7.500; deixa igualment quantitats diverses a altres convents i ordres religioses. Aquestes quantitats eren molt importants en aquella època: diríem que amb 10.000 es podia comprar una petita caseta amb hortet a les afores de Barcelona. L'hereu Jaume Baulenas va acceptar l'herència tot i que va dir que després de pagar tots els llegats que feia la seva dóna, encara havia de posar diners dels seus per complimentar-la, però que ho feia de bon grat de tant que se l'estimava.

Quan va morir la seva madrina, la Carme Torner, que tenia 22 anys, ja feia uns quants anys que vivia a la casa. Constava com afillada pel matrimoni, però no devia estar del tot integrada ja que la seva madrina només li deixa la meitat del que li deixa al majordom.

He dit que tornaria a fer esment de l'Eugeni Ros Gabarró. Aquest fillol de la Dolors de Nadal no va poder rebre el llegat de la seva madrina; ho va fer, en el seu nom, el seu pare. Que havia passat? He conegut una mica la trista història que el va envoltar; a través d'una carta que parla d'ell i que conservaven els seus pares. El xicot, quan encara no havia fet els 20 anys, se'n va anar a fer la guerra de Filipines contra els Estats Units i allà va morir, tal com diu a la carta el capellà que el va atendre a l'Hospital de Cañacao, el 15 de juliol de 1897. El capellà diu als pares que el seu fill ha tingut la sort de poder morir a l'hospital, auxiliat corporalment i espiritual, no com la gran majoria: "o se les ha enterrado en un agujero hecho en el suelo, donde se les ha encontrado, o han quedado al aire libre sin poder ser enterrados, todo por culpa de estos traidores de gentes que se arrastran como las serpientes entre los no menos traidores bosques y selvas vírgenes, cuyo batallón ha quedado destrozado y en cuadro..." Així van saber els pares, jornalers, al servei d'en Baulenas, de la mort del seu fill, no més que un adolescent de 19 anys. Almenys els pares rebien un llegat!. Van tenir sis fills. En Carles, afavorit per la seva madrina, la Carme Torner, fou un bon ebenista.

A la casa va quedar en Jaume Baulenas, amb 76 anys d'edat, la seva afillada, la Carme Torner, de 22 anys, el fidel majordom Antoni Tondo Voltas, i tot el servei. Seguiren tres anys en que la casa fou freqüentada per un munt de nebodes de la banda dels Nadal. Visites diàries, en principi, de condol. Més endavant socials, però sobretot de companyia i entreteniment al vell Baulenas i a la afillada Carmen. Visites diàries sovintejades també pel aleshores Canonge Morgades, el futur Bisbe Estalella...

Va ser aleshores quan Baulenas va comprar un tros del jardí del Palau Peñalver, quan ja feia uns anys de l'escàndol calumniós de les suposades relacions de l'aleshores Canonge Morgades amb la Comtessa de Penyalver. Aquest tros el va annexionar al jardí de casa seva de la Gran Via. ¿Per consell del seu amic el Canonge?

El 6 de juny de 1883 l'Ajuntament de Barcelona concedí l'oportuna llicència d'obres. Però no va durar massa aquest reduït nucli familiar. El dia 22 de juliol de 1884 compareix davant del jutge el majordom Antoni Todó Voltas, fidel com sempre, per donar compte que la nit anterior, a les 3 hores del vespre, havia mort, d'enteritis crònica, en Jaume Baulenas i Mateu, manifestant, entre d'altres, que se'l ha d'enterrar en el seu panteó del cementiri de l'Est a Barcelona, juntament amb el seu pare, els seus fills i la seva dona. Diu també que havia fet testament davant el Notari Jacinto Demestre.

Només havia sobreviscut a la seva dona tres anys. Tenia, al morir, 79 anys. Havia fet el testament el 10 d'octubre de 1883, dos anys després de quedar-se vidu. Anomena marmessors a en Josep Morgades, ja Bisbe de Vic; Antoni Rovira Borrell, director de La Propagadora de Gas; l'arquitecte Narcís-Mariano Bladó Magrí; Reverend Francesc Colominas Romeu; i la senyoreta Carmen Torner Morgades.

Disposa els llegats següents: a la meva neboda Mercedes Ribó, casada amb el Ñonito Montobbio i Malet li deixa 200.000 pessetes; a l'altra neboda Teresa Ribó, dona d'en Salazar, altres 200.000 pessetes; són les dues nebodes preferides. A la neboda Pilar de Nadal Vilardaga, casada amb en Joaquim de Cabisol i Pau, i a la Zoa de Nadal i Vilardaga, ara vídua d'Adolfo Clavé, i al nebot Joaquim de Ribot de Nadal els deixa 100.000 pessetes a cadascun. Es veu que no li quedava cap parent de la seva família directa, ja que tots els llegats els fa a la família de la seva dona. Al seu majordom, el fidel Antonio Tondo Voltas, li deixa 40.000 pessetes, el doble del que li havia deixat la seva dona. A la germana d'aquest, la portera Ramona Tondo Voltas, li deixa 10.000 pessetes, també el doble del que havia deixat la seva dona. Fa una sèrie de llegats a diversos convents i en els capítols de llegats els tanca amb 10.000 pessetes per a cadascun dels marmessors. Aquestes quantitats, en aquella època, eren petites fortunes, que et podien fer canviar la vida. També disposa que el crucifix que guarda de la seva dona, i que aquesta havia rebut de la seva tia Rita Pujolà, se'l doni a les seves nebodes Mercè i Teresa Ribó perquè es conservi a la família. En quant a la resta: els interessos empresarials, valors mobiliaris (hi havia un gran capital en accions del Banc de Barcelona, del Ferrocarril de Tarragona a Barcelona y Francia, de Catalana de Seguros, Catalana para el Alumbrado del Gas, Propagadora del Gas, Manufacturas de Algodón, Sociedad Comanditaria Sedó, Borrás, Nolla y Cia., Obligaciones del Ayuntamiento de Paris, crèdits, interesos en otros países de Europa) i immobiliaris, joies i tot el que resti, nomena hereva seva universal a la seva estimada afillada, la Carme Torner Morgades. D'un correcte llegat de la madrina, a l'esplendor de ser la hereva universal. Una ascensió molt ràpida en l'estima familiar. La Carme s'havia dedicat com una veritable filla en l'ajut, companyia (no el deixava mai sol) i estima del seu protector.

La Carme Torner Morgades, hereva universal. 25 anys d'edat. Havia crescut orfe i pobre en un hospici de Vilafranca. Va viure uns anys de joventut en un món desconegut per a ella, ric, afalagador i on va trobar i va poder donar l'afecte que necessitava. I ara als 25 anys es tornava a trobar totalment sola en un altre món que no era el que va néixer i immensament rica. Quines ironies de la vida! Quins canvis!. Que devia pensar de tot això la pobre Carme en les llargues hores i dies de soledat?

Tot seguit la Carme es va posar a organitzar la testamentaria. El 2 d'agost ja es va reunir, a cal Notari, amb els marmessors per tal de posar fil a l'agulla; un mes després de l'enterrament d'en Baulenas, la Carme va anar a Vic a veure el seu tiet, el Bisbe i fer-li entrega de 4.000 pessetes per a misses de difunts (es conserva el rebut, signat: José, Obispo de Vic). En els mesos de setembre i octubre d'aquell 1884 es signen les cartes de pagament dels llegats als interessats, marmessors inclosos. Comprova la afillada, que degut a la delicada salut del padrí, no s'havien pagat encara els llegats que havia fet la madrina, com ara a la monja del Monestir de Montesión a la que havien posat com a nom en religió el de la filla morta del matrimoni: Matilde Costa Solsona. Una altra monja que també te llegat: Mercedes Bartra Demestre. Tot ho pagà la noia Torner. Encara fa negoci: l'1 de juny de 1887 ven a Josep Vilumara i Sans, que viu al carrer Fontanella 7.1a: "dos plumas de agua del pozo que por medio de máquina de vapor se alumbraba, con nombre de Crédito y Fomento de Barcelona, de un terreno inmediato al torrente llamado de l'Olla y calle de Lauria, lo que le pertenece por ser la heredera de Jaime Baulenas". Amb aquest exemple podem comprovar que els negocis no s'aturen.

Va passar la Carme Torner altres quatre anys, ara de la seva joventut, molt durs. Tot i que es digui que les penes amb pa són menys penes. Sola? Si, als vespres es quedava sola a l'immens pis, abandonada als seus records, intentant entendre el complex laberint de la seva vida. L'únic que li quedava era el tiet bisbe, però estava a Vic. Poc es podien veure. Durant els dies, dedicava els matins a posar ordre als papers, arreglar negocis, despatxar amb els bancs, veure creditors,... A les tardes sempre tenia companyia; les nebodes dels seus protectors no l'abandonaren. Va poder fer, introduïda per aquestes, allò que mai havia pogut fer: assistir als

salons de la Barcelona burgesa de finals de segle, prendre molta xocolata amb pastes, te...però sobretot conèixer a molta gent, gent jove de la seva condició social, gent de la que havia sentit parlar i potser coneixia de vista, però a la que no havien "presentat"; va ser coneguda en aquesta societat.

Ara es l'hora que coneguem la raó d'aquestes històries.

L'avi Antoni Bach de Portolà tenia, per aquell temps 28 anys, era advocat que no exercia, però portava bona part dels negocis i assumptes del seu pare, el besavi. Per això tenia llogat un pis a Barcelona, al carrer Casp nº 39, on feia cap amb molta freqüència. Perllongava les estades ja que havia descobert el món de les amistats, de les festes, dels espectacles, dels actes socials... Tot i el seus orígens rurals, era molt cosmopolita. Havia viatjat molt, especialment a París, i li agradava molt la vida a Barcelona, tot i estar empadronat a Banyoles.

En una d'aquestes vesprades en un saló de la burgesia del temps, li van presentar a la Carme Torner Morgades, tot explicant-li la seva trista història. Va quedar profundament commogut, i en successives sessions de xocolata amb pastes, la Carme li va fer les seves confidències: la tristesa, la solitud, els silencis, els interrogants... Val a dir que la presentació i facilitat d'entrevistes Bach-Morgades no va ser casual. En el rerefons hi havia, com no!, el tiet Morgades de la Carme i alhora amic íntim del Bach, dels quals freqüentava assíduament la casa de Collsacabra. No es que tots dos joves s'haguessin enamorat perdudament, que si, és que el Bisbe Morgades havia decidit casar-los igual que uns anys enrere havia decidit que els Baulenas afillessin la seva neboda orfe que havia tingut abandonada a l'asil Nuestra senyora del Carmen de Vilafranca del Penedès.

Afegim que a l'avi Antoni, anys enrere, el 8 d'abril de 1879, se li va concedir la llicència absoluta del servei militar, segons consta pel certificat de la Comisión Provincial de Barcelona, "al mozo nº 3 del remplazo del corriente año, por el cupo de Pruit, partida de Vic, usando el beneficio de la reducción a metálico del Servicio militar, al haber satisfecho la cantidad de 2000 pesetas según resulta de la carta de pago". Una veritable fortuna a la que només podien arribar aquells nois privilegiats, fills de famílies molt riques.

L'avi s'estava cada cop amb més freqüència a Barcelona. La seva serietat, la seva responsabilitat, la seva riquesa i la presència en mig de la burgesia barcelonina del millor de la tradició del senyoriu rural de la Catalunya vella, feren que el avi es fes un lloc molt sòlid i ferm en aquella societat. Així el veiem a finals de l'any 1887, amb 28 anys d'edat essent designat com vocal de la Comissió d'Afers Generals de l'Exposició Universal de Barcelona de l'any 1888.

Decidit tot a quatre bandes, pares Bach, Antoni Bach, Bisbe Morgades i Carme Torner, només calien els pactes del futur matrimoni. Amb aquest motiu es reuniren a cal Notari, Joan Armengol Piferrer, el 21 d'abril de 1888. L'avi es va presentar amb els seus pares, Josep Bach Vilarrubia i Dolors de Portolà i Guinart; la Carme feu constar que era filla legítima de Ignasi Torner i de Josepa Morgades, tots dos difunts. No anava sola. L'acompanyava el molt il·lustre Doctor Antoni Estalella i Sivillà, Canonge, en aquell temps de la Santa Església Catedral de Barcelona, l'íntim amic del jove Bisbe de Vic i tiet de la Carme, Josep Morgades Gili. També anava de testimoni en Francesc Vergés Mas, advocat de l'il·lustre Col·legi de Barcelona.

Els besavis donen en dot al seu fill un munt de valors mobiliaris i 222.000 pessetes, però com que no era l'hereu ni tampoc els pares volien fer hereu, no aporten cap finca. La Carme aporta un altre munt de valors mobiliaris i la casa de la Gran Via de Barcelona, amb una deu d'aigua. Fa constar en els Capítols Matrimonials que ella es reserva poder administrar com desitgi, i sense haver de precisar l'autorització del seu marit, la resta del seu patrimoni. Van establir com

a domicili del nou matrimoni, el primer pis de la casa de la Carme del carrer Gran Via de Barcelona, que aquesta havia aportat com a dot.

Un any després de casats, l'11 de juliol de 1889, a la 1 del migdia, la Carme es mirava el nadó ros que acabava de parir, i es sentia la dona més feliç del mon. Ara sí que ho tenia tot: marit i fill; era esposa i mare i molt rica. A partir d'aquí començava la felicitat plena, que tant havia somiat. Però primer unes febres, després un malestar general, i als 8 dies la Carme moria, a les 5 de la tarda, d'un "catarro intestinal infeccioso". Moria als 30 anys acabats de fer. Deixava un home vidu de 31 anys encara no fets, sol, amb la família de pares i germans vivint fora de la ciutat i amb un fill nadó. La Carme, aquella dona que era l'orfe, la neboda, la dona, la mare tot a l'una, quan havia gaudit del que creia que era la felicitat plena, fou enterrada al panteó familiar Baulenas del Cementiri de l'Est de Barcelona.

M'imagino quin cop devia ser. L'avi es va ensorrar, plorava i pensava que no se'n sortiria amb aquell menut. Però la vida continuava i s'havia de tirar endavant. Amb una dida van lletar el nadó, José-Antonio Bach Torner, nascut al primer pis de la casa de la Gran Via de Barcelona, fill d'una infortunada mare i d'un atònit i desconcertat pare. Creixia embolcallat per un eficaç cos de servents que el cuidaven, atenien i mimaven i amb el pare que cada vespre el veia i li feia un petó de bona nit, ja que durant el dia estava massa ocupat amb els seus assumptes, si més no com a escapada del drama que patia.

La Carme, poc més de dos mesos abans de morir, el dia 7 de maig de 1889, havia fet testament. En ell deixa sense efecte un d'anterior fet davant el mateix Notari, justament tres dies abans, el 4 de maig. No he pogut trobar cap còpia d'aquest penúltim testament. Però, que devia disposar per que als tres dies canviés d'opinió en les seves últimes disposicions? No ho se, ja que només he tingut accés a l'últim i definitiu testament.

En ell nomena marmessors al Bisbe de Vic i tiet seu, Josep Morgades, a l'Il·lustríssim Antoni Estalella Sivillà, Canonge de la Catedral de Barcelona en aquell moment i després Bisbe de Terol i que era molt bon amic d'en Morgades i de la Carme Torner. Era el seu home de confiança en els assumptes espirituals i religiosos. Altres marmessors eren el seu marit, l'avi Antoni Bach i en Francesc Bach de Portolà, el seu cunyat. Els quatre marmessors son nomenats hereus de confiança. Aquí es veu el nucli d'amistats i de confiança en que es movien aquest grup de persones.

En el seu testament, la Carme institueix hereus universals dels seus bens, a parts iguals, entre tots els fills que pugui tenir i que arribin a l'edat de testar. Deixa usufructuari dels seus bens, mentre quedi vidu, sense casar-se de nou, al seu marit, l'avi Antoni, a qui, a més va un llegat de 200.000 pessetes i tot allò que havia estipulat en els Capítols Matrimonials. Deixa un llegat de 125.000 pessetes a la seva germana Manuela i, per últim, disposa que de forma secreta i que no se sàpiga ni consti que cada un dels seus marmessors rebi de l'herència 10.000 pessetes, per tal de complir una missió secreta que ella els dirà a cadascun, de paraula o per escrit. Aquesta quantitat de destí misteriós, es veuria molt incrementada en cas de no tenir fills, o que el marit es tornés a casar. Posteriorment, i per documentació que he trobat, he comprovat que aquesta gran quantitat de diners va anar a parar a les Religioses Dominiques de Santa Clara de Vic, amb uns fins molt concrets. Ella, sobre tot, recalca en el seu testament que la missió és súper secreta.

Així és que, a banda dels llegats, l'hereu universal era l'únic fill hagut del matrimoni, el nadó Josep Bach Torner. Aquest testament, però, no tingué ràpida ni fàcil resolució. Va requerir de multitud de tràmits, sol·licituds, informes, autoritzacions, etc. Entre aquests he trobat la "Venia" marital que en Teodoro Caminals, que viu a les amèriques, a Rosario de Santa Fe, carrer Llibertat 1210, atorga a la seva dona, la Manuela Torner Morgades, germana de al difunta

Carme i de la que rep part de l'herència, per tal que pugui acceptar el que li pertocava d'aquesta herència. "Venia" que no li fou atorgada fins el 20 de setembre de 1895, a Rosario de Santa Fe.

No més d'un mes després de la mort de la Carme, el 13 d'agost d'aquell 1889, el llavors Bisbe de Vic, Morgades, i el llavors encara Canonge de Barcelona, Estalella, atorguen poders notariaus, a Sant Hilari Sacalm, on ambdós estan passant unes vacances, a favor de l'Antoni Bach de Portolà, per tal que aquest gestioni l'herència en el seu nom, com a hereus de confiança i marmessors.

En la documentació consten també, les cartes de pagament referents als diners encomanats per a la missió secreta que havien rebut. Diversos documents d'aquells anys fan constar que el vidu, l'avi, demanava la inscripció de diversos valors mobiliaris a nom del seu petit fill, en Josep. En qualsevol cas, que la herència no fou fàcil de repartir ho posa de manifest un informe jurídic sobre la mateixa, que van demanar fer els marmessors i que fou redactat el 4 de novembre de 1895. Els advocats signants de l'informe eren els prestigiosos juristes, en Duran i Bas i Francesc de Pàdua Vergés.

Que havia passat per que tot es compliqués i s'endarrerís tant? Que el petit Josep Bach i Torner, el 6 d'agost de 1895, a les 6 del vespre, als 6 anys d'edat, moria a la seva casa de Barcelona, de meningitis granulosa. Fou enterrat al Vell cementiri del Poble Nou, en el panteó familiar, al costat de la seva mare. Podem imaginar com va quedar l'avi. En poc temps de casat va quedar vidu i sis anys després es mor el seu únic fill.

El 14 de febrer de 1896, davant el Notari compareixen Morgades en nom propi, amb poders d'Estalella, Bisbe de Terol, anant en aquell moment, l'Antoni Bach, vidu, en Francesc Bach, solter i la Manuela Torner, amb la "venia" del seu marit, Teodoro Caminals, per tal de liquidar definitivament la herència, mort ja el petit Bach Torner.

Es va fer valorar la casa de la Gran Via; valoració feta el 16 de novembre de 1895 pels arquitectes Josep Artigues Ramoneda i Claudi Duran Ventosa, que li donen un valor de 408.509 pessetes, ja que afirmen que l'edificació està en un solar d'aproximadament 1000m², només té 22 anys d'antiguitat i està ben conservada. Es pot ampliar l'edificació en una part del jardí, la seva situació es privilegiada ja que està en una de les "grandes vías de mayor importancia de la Ciudad, confortable, aireada, atractiva..." (Gran Via de les Corts Catalanes 289-291 d'aquell temps). Tres anys més tard, el 24 de gener de 1898, els marmessors Morgades, Bisbe de Vic, Antoni Bach, advocat, i Francesc Bach, advocat, però sense Estalella, Bisbe de Terol, que havia mort a Terol el 22 d'abril de 1896, compareixen davant el Notari i venen aquesta casa a en Josep Estruch i Comella per la quantitat de 500.000 pessetes.

Així s'acaba la història d'aquella casa, breu en el temps, 22 anys, però intensa d'emocions. L'havien comprat els Baulenas per no tenir records dels seus fills; va viure l'afollada Carme Torner, sola, uns anys i després casada. Finalment l'avi Antoni amb el seu fill i més tard l'avi, sol. Casa de molts sentiments i moltes solituds. De moltes alegries i de moltes tristors. Calia posar fi a aquesta història en el moment de major solitud de l'avi.

L'avi Antoni, als 36 anys era vidu, sense fills. Tornaven a trobar-se els tres germans sense més família que el seu pare. Aquest vivia al Bach de Collsacabra, amb els seus fills Francesc i Joaquim, amb l'extensió al pis del carrer Casp 39 de Barcelona. Cada vegada sovintejaven més aquest pis. Finalment també va anar a viure l'avi després de vendre's la casa de la Gran Via.

Per acabar aquest capítol del primer matrimoni de l'avi, afegir dues notes. Una: que la Manuela Torner Morgades, la cunyada, va rebre finalment la major part de la herència de la seva germana, ja que l'avi va voler quedar-se el mínim del que li havia assignat la seva primera muller. La segona, fer una referència als enterrats al panteó Arc-capella núm. 92 dep. 2n del

Cementiri del Poble Nou: en 1864 Joan Baulenas; el 18 de gener de 1866, Josep, Matilde i Eugeni Baulenas i Nadal; el 19 d'agost de 1886, Dolors de Nadal; el 23 de juliol de 1884 en Jaume Baulenas i Mateu; el 21 de juliol de 1889 la Carme Torner Morgades; el 8 d'agost de 1895 en Josep Bach Torner; el 17 de març de 1903 el besavi Josep Bach Vilarrubia; i l'últim enterrat fou l'avi Antoni Bach de Portolà el 31 de gener de 1929.

Tot i el dol que portà l'avi Antoni al llarg de varis anys, la seva vida social fou intensa. Freqüentava els salons de la rica burgesia a la que pertanyia i, alhora els de l'aristocràcia que també eren del seu grat. L'un per l'altre cap dels tres germans va rehabilitar el títol de Baró de Castellnou de Montsec, que tant havia desitjat el seu avi Portolà, i que no havia aconseguit per falta de diners. Els Bach en tenien, de diners, però eren mandrosos per moure's darrera d'un assumpte, que si bé els hagués donat prestigi, no els hagués aportat cap més diner. I no es que menystinguessin a l'aristocràcia, era que els costava deixar anar, sense més, aquells diners necessaris per rehabilitar el títol.

L'avi freqüentava els Nadal, els Güell, els Fontcuberta... Els Fontcuberta, la nombrosa família a la que dedico un altre capítol; la família de la meua avia materna, la Maria de Fontcuberta i de Dalmases. També feia anar els seus germans, en Francesc i en Joaquim a les festes del temps, quan aquests estaven a Barcelona, tot i que els costava una mica ja que eren més ensopits que l'avi.

Al principi de quedar-se vidu, l'avi va decidir no tornar a casar-se, i viure amb la sola companyia del seu fill. I va pensar el mateix quan va morir el nen. Però la pressió dels amics i especialment en Morgades, l'impulsaren a buscar novia, tasca difícil ja que passava dels 36 anys, però fàcil pel Bisbe que a més de tenir moltes coneixences, tenia molta influència. Li va insinuar la possibilitat de casar-se amb una de les noies Fontcuberta. I la triada va ser la Maria, la segona dels dotze germans. La primera era la Montserrat que s'havia fet monja.

Maria havia nascut a les 7 hores del matí del 22 de juliol de l'any 1865 al Palau Dalmases, del carrer Montcada 20 de Barcelona. Fou batejada l'endemà a l'església de Santa Maria del Mar, on l'imposaren els noms Maria-Josepa-Joaquima-Fausta-Magdalena. Als Fontcuberta els sembla bé la proposta d'en Morgades i posen fil a l'agulla. Com fos que ja es coneixien prou, després de parlar-ho unes quantes vegades, comprovaren que es podien enamorar i van decidir casar-se, amb l'acord de tothom. Encara no feia dos anys de la mort del petit Bach.

Van anar al Notari Josep Fontanals Anter, de Barcelona, el 5 de maig de 1897, a signar Capítols Matrimonials. L'avi Antoni, era la segona vegada que ho feia. En aquest cas, ho feia sol, sense la mare, ja morta, ni el pare, que no va baixar del Bach per aquest acte solemne, no perquè no estigués d'acord amb el segon matrimoni del seu fill, que ho estava i ho desitjava, sinó perquè ja començava a estar delicat de salut, i, principalment perquè a can Bach es feien les coses ben calculades, i l'Antoni ja havia rebut la seva part de diners per casar-se en el seu primer matrimoni. Ara no li tocava res. Aquestes són les raons per les quals en l'acte notarial, per part del nuvi, compareix l'Antoni Bach de Portolà sol, sense cap parent que l'acompanyi. La Maria, l'avia ho fa acompanyada dels seus pares, Trinidad de Fontcuberta i de Perramón, advocat, propietari, i la Carme Ferrer Corbera Terré Cordelles Gomar de Dalmases i de Olivart, hisendada. Els Fontcuberta aporten 50.000 pessetes. Tenien molts fills per casar i no eren rics, encara que tinguessin moltes possessions, no tenien diners en efectiu. L'Antoni Bach, dels seus diners, no del seu pare, va aportar altres 50.000 pessetes, la quinta part del que van aportar els seus pares al casament amb la Carme Torner Morgades. Al poc la parella es casava. Ell tenia 39 anys i ella 32.

Quedaven solters els dos germans de l'avi, en Francesc i el petit, en Joaquim. Calia casar-los. Però a ells els costava molt. Eren molt tímids amb les noies i, tot i que tenien el seu nom, estaven més acostumats a moure's a la pagesia, amb gent més planera i sense els protocols

tant refinats de la gent de ciutat. No eren com l'Antoni que ja tenia prou experiència de Barcelona i estava acostumat a tractar tota mena de gent, en totes circumstàncies i condicions. En realitat era ell el que portava els negocis dels tres germans.

Així que l'avi, assessorat per amistats, no pas pel Bisbe Morgades que va morir l'any 1901, va tractar primer el cas del germà gran, en Francesc, quan aquest tenia ja 49 anys, el 1905. D'acord amb en Francesc i els sogres de l'Antoni, va formalitzar el seu matrimoni amb la germana de la seva dona, Dolors de Fontcuberta i de Dalmases, també entrada en anys. Els tiets Francesc i Dolors no van tenir fills. Ell, que com els altres germans tenia estudis de Dret, va morir a Barcelona el 20 d'abril de 1932, als 76 anys d'edat. I ella va morir a Barcelona el 8 de desembre de 1950 a prop dels 90 anys. Només quedava solter el tiet Joaquim. Però seguint el mateix mètode que amb l'altre germà, es va concretar el seu matrimoni amb una altra de les germanes Fontcuberta de Dalmases, la Pilar, l'any 1913. Ell tenia 50 anys i ella, 33. Encara van tenir la oportunitat de tenir un fill, en Josep. Havien fet tres matrimonis els tres germans Bach amb tres germanes Fontcuberta de Dalmases. El tiet Joaquim va morir a Barcelona el 27 de juny de 1936, pocs dies abans d'esclatar la guerra civil, als 73 anys, deixant un fill, Josep, de 21 anys i que, uns anys més tard moria durant aquesta guerra, al front de Codo. Era Alferes del Terç de Requetès. En poc més d'un any, la tia Pilar va quedar vídua i sense fill. Va morir l'any 1974 camí dels 100 anys.

Els germans Bach de Portolà anaven sempre junts. Continuaven molt units, sense discussions ni divergències. Es posaven d'acord de seguida. Si bé la tradició oral recorda sempre aquesta ferma amistat i confiança entre ells, també ho he pogut comprovar en diverses qüestions que en aquells temps es van plantejar. Hi havia uns fets que tots tres acceptaven de bon grat. El primer de tots, que en Francesc era el gran. Per tant, si be ja no es feia hereu en aquesta família, un pas molt fort per l'època, el germà gran havia de tenir i tenia més privilegis econòmics que el situaven per damunt dels altres germans. El segon era que, si be tots havien estudiat Dret amb èxit, només l'avi Antoni, el segon, despuntava molt per sobre dels seus germans en quant al món dels negocis i interessos econòmics. Per tant li deixaven prendre les decisions definitives en aquests temes. I, per últim, quedava clar a tots tres que en Joaquim, el petit, era això, el petit i una mica tutelat pels altres.

Un dels fets que corroboren l'anterior afirmació l'he trobat en els molts documents que fan referència al repartiment entre ells de la herència paterna i materna, i en el que no hi va haver ni la més mínima discussió. Ja veurem com va anar aquest assumpte. També en els diversos judicis en els que es van veure ficats sempre estigueren d'acord amb la decisió que prenguéssin qui d'ells s'encarregués de l'assumpte.

Un altre tema que ens posa de manifest aquesta sintonia fraternal l'he trobada en la compra d'una finca a cavall entre Agullana i La Vajol. Se la van adjudicar en una subhasta pública, tots tres germans alhora, i en proporcions diferents, les mateixes proporcions que la seva mare havia deixat en el seu testament. Aquesta finca estava ubicada en la comarca del patrimoni de la mare Guinart. En Francesc es va adjudicar la meitat i l'Antoni i en Joaquim, un quart cadascun. I no es que fossin molt joves cap dels tres i pensessin que quan fossin grans ja s'ho repartirien. Tenien més de 40 anys. La compra es va fer el 3 d'agost de 1904, davant el Notari de Figueres, Ramón Vandellós.

Per últim, un altre fet posa de manifest l'harmonia entre els germans Bach Portolà. El dia 17 de juliol de 1921 havia mort a Castelló d'Empúries el seu únic cosí-germà Manuel Duran i Bach, fill de la seva tieta Conxita Bach Vilarubia. Va deixar vídua, sense fills, a Anna Steva Güell, que segons l'estipulat, devia deixar la herència quantiosa que rebia del seu marit, als seus tres cosins germans, però que si faltaven, passaria als fills varons d'aquests, que eren en Mariano Bach de Fontcuberta, fill de l'avi Antoni Bach de Portolà, i Josep Bach de Fontcuberta, fill d'en Joaquim Bach de Portolà. Com fos que el resultat era incert, ja que depenia de morts o

premorts, els tres germans, que volien la igualtat, es varen posar d'acord i anaren al Notari a signar un document públic en el que manifestaven que, passés el que passés, i resultés hereu qui resultés, tots tres es repartirien la herència a parts iguals. Passats els anys, aquest document va resultar paper mullat, ja que tots tres germans van morir abans que la tieta Steva Güell. I com que l'altre cosí, Josep Bach, havia mort durant la guerra, el patrimoni Durán no es va poder repartir entre els tres germans Bach de Portolà, com ells volien, i va saltar-se una generació, anant a parar directament a mans d'en Mariano Bach.

Els Bach de Portolà, a banda de la herència directa dels seus pares, els quedava el patrimoni Guinart, de la seva tieta morta a Agullana, el Palau de Palma de Mallorca i la finca "La Mata" a l'illa de Mallorca. Com fos que eren propietats que no consideraven d'importància i estaven lluny per a una fàcil administració, vengueren aquests béns en el decurs dels primers anys del segle XX.

La besàvia Dolors de Portolà Guinart havia mort a Agullana el 9 de novembre de 1890. Havia fet testament el dia 2 de juliol de 1884 en el que deixava l'usdefruit dels seus bens al seu marit i la propietat de la meitat dels bens al fill gran, en Francesc. L'altra meitat es reparteix entre els dos fills restants, l'avi Antoni i l'oncle Joaquim, un quart per a cadascun.

L'avi Josep Bach Vilarrubia va morir a Barcelona el 15 de març de 1903; havia fet testament el 8 de març de 1889, en el que deixa dos terços de l'herència al seu fill gran, en Francesc, i una sisena part a cadascun dels altres fills, l'avi Antoni i l'oncle Joaquim.

Es evident que el fill gran, Francesc sortia molt més ben parat que els seus germans. Es portava ell sol al voltant del 60% de la herència, mentre que els germans només rebien un 20% cadascun. Però això no tenia res a veure amb el que s'havia fet fins aleshores, que es feia hereu al fill gran. No sols cal avaluar aquestes disposicions en sentit econòmic, que ja es molt, sinó en el més equitatiu, filosòficament parlant, i trencador de costums ancestrals a Catalunya. I això, en una família tan tradicional enganxada als costums catalans i que tenien raons per conservar la institució de l'hereu. Sembla però que tots tres germans estaven d'acord en que els seus pares no fessin hereu, i també en les proporcions en que s'havia de repartir l'herència. Com veurem en el seu moment, l'avi Antoni donà encara un pas endavant en el seu testament, en deixar tota la seva herència a repartir a parts iguals entre tots els fills. Tots aquests temes no tenien res a veure amb el que es feia a la seva família sobrevinguda, els Fontcuberta, que conservaven la figura de l'hereu.

No tingueren problemes els germans Bach de Portolà en repartir-se la herència dels seus pares. Però si va ser complicat. S'havien de fer moltes valoracions, molts càlculs, i molt diferents precisions segons que els bens a repartir pertanyessin a un progenitor o a l'altre. Hi havia el patrimoni Bach, el Perpinyà, el Marcillo, el Guinart, el Pi i d'altres bens aïllats, procedents de cunyats, tiets i tietes... De la magnitud i complexitat del repartiment del que van acordar els Bach, només val a dir que es va reflectir en l'escriptura de partició de bens atorgada pels germans el 15 de novembre de l'any 1904 davant el Notari de Figueres, Ramón Vandellós: te 242 pàgines.

Val a dir que si bé el besavi havia mort ja feia més d'un any, la besàvia havia mort en feia 14. I no s'havia repartit res. Tot es conservava en proporcions indivises, ja que no es feien nosa entre els germans, de tant amics que eren. De paraula s'havien fet els tres lots amb les seves proporcions corresponents, però sense anar al Notari ni fer constar res per escrit. Fins l'any 1904 en que decidiren que haurien de partir els béns. Els dos testaments dels besavis, fets en temps diferents, s'havien entregat als Notaris, en sobre tancat, que posteriorment, a les seves morts, es van protocol·litzar.

A principis del segle XX, Agullana tenia dèficit d'escola. Per suplir-ho els germans de La Salle es disposaren a obrir-ne una, però no tenien local ni diners per fer-ho. Els germans Bach decidiren cedir a la comunitat religiosa una casa que tenien al poble al carrer Norte 2 on tot seguit La Salle obrí la seva escola a Agullana. Sovint "els Hermanos" havien de recórrer als Bach en demanda d'ajuts econòmics, que aquests els resolien. Anys més tard, el 9 d'octubre de 1942 es dipositaren, al Bisbat de Girona, per tal de institucionalitzar les ajudes, els estatuts i bens cedits a l'efecte, per la Fundació Bach de Fontcuberta.

Uns fets legals dels que he trobat constància: el 16 de març de 1905, l'Ajuntament d'Agullana va fer un requeriment als germans Bach de Portolà per tal que permetessin als veïns de poble, agafar les restes de les lleves de suro que quedaven a terra, "el borrito o pelegrí", al·legant que hi tenien dret en virtut de la sentència arbitral de 18 de juliol de 1867, pronunciant sisè; els Bach i la resta de propietaris de sureres d'Agullana s'hi oposaren, assenyalant que aquesta sentència tenia sentit perquè es fa constar que el fet d'emportar-se el pelegrí no és més que una ajuda particular i no un negoci; però com fos que, amb el pas del temps, aquest aprofitament s'havia convertit en un negoci, i els amos de les sureres perdien diners, la sentència definitiva de 29 de febrer de 1908 dona la raó als propietaris en el sentit que no els toquin el pelegrí.

Dintre també dels problemes legals i governatius, cal destacar la forta picabaralla, que acabà als tribunals, i posant pau el Governador de Girona, entre els germans Bach i l'alcalde de Fortià per qüestió de les aigües del rec que abastia des de Fortià a una de les finques dels Bach. L'assumpte, que s'inicià l'agost de 1907 no acabà fins el setembre de l'any següent, en que els Bach són notificats que tenien raó.

Encara l'any 1913, el tiet Francesc es requereix perquè protocol·litzi notarialment una còpia d'informació de testimonis rebuda a la Curia de Banyoles en el segle XVIII a instàncies de Josep-Antoni de Perpinyà i de Vilassa (quan el patrimoni encara no havia passat als Bach), veí de Banyoles. En aquesta es diu que essent l'amo de les finques de La Gallinera i el Cortal Petit de la Vila de Castelló d'Empúries, de les que treia una renda de 5.000 lliures, degut a la guerra contra els francesos varen quedar destrossades. No va tenir més remei que portar bracers de Pals per tal de arranjar-les.

L'avi i els seus germans sovintejaven Agullana, especialment en el temps de les lleves del suro i de la col·lecta de l'oliva. No fa masses anys, em trobava amb el meu germà Manolo a un olivar del poble, ara de la seva propietat; estàvem fent-la petar amb un pagès local molt gran, que feia memòria de la seva infantesa. "Era un espectacle per a la mainada l'arribada a Agullana dels germans Bach amb les seves famílies i un munt de servei; sortia tothom a rebre'ls, vorejant els cotxes i esperant que caigués alguna cosa. Era un esdeveniment per a les criatures". "Recordo com eren els seus avis i els seus tiets. Només els explicaré una anècdota: cert dia, de collita de l'oliva, a càrrec de les noies jornaleres del poble, aquestes es creuant amb Doña Dolores i el seu marit Don Francisco. En un moment determinat, Doña Dolores increpa a una de les noies ¿No veus que t'has deixat de recollir una oliva? ¿No saps que d'una oliva surt una gota d'oli?. La noia va quedar quieta i avergonyida. Llavors Don Francisco es va atansar a la seva dona i li va replicar: -calla dona, que si es deixa alguna oliva al terra se la mengen els ocells del cel i, no són aquestes, criatures de Déu que també tenen dret a alimentar-se?. La tieta Dolors va callar i la noia es sentí recolzada i agraïda per la intervenció de l'amo". Sembla que la tieta Dolors era força tacanya i en canvi el tiet Francesc era més complaent i generós.

Amb aquestes darreres pinzellades deixem a la família Bach.